דברי הימים ב

עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: On Your Way (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק א׳

א׳ וַיִּתְחַזֵּק שְׁלֹמֹה בֶּן־דָּוִיד עַל־מַלְכוּתוֹ וַיהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וַיְגַדְּלֵהוּ לְמָעְלָה׃

ויתחזק שלמה וגו׳. מפני שה׳ אלהיו עמו׃

ב׳ וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לְכָל־יִשְׂרָאֵל לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְלַשֹּׁפְטִים וּלְכֹל נָשִׂיא לְכֹל־יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי הָאָבוֹת׃

ויאמר שלמה לכל ישראל. ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתיב (לעיל כח) ויקהל דוד את כל שרי ישראל ומה אמר להם שיבאו עמו לבמה אשר בגבעון׃

ג׳ וַיֵּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל־הַקָּהָל עִמּוֹ לַבָּמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן כִּי־שָׁם הָיָה אֹהֶל מוֹעֵד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בַּמִּדְבָּר׃

וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו׳. וכן דרך הפסוקים לקצר ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה אמר לו להקיא ויקא וכן (לעיל כ״א) ו אמר ה׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה׃

ד׳ אֲבָל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הֶעֱלָה דָוִיד מִקִּרְיַת יְעָרִים בַּהֵכִין לוֹ דָּוִיד כִּי נָטָה־לוֹ אֹהֶל בִּירוּשָׁלָם׃

ה׳ וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה בְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר שָׂם לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה וַיִּדְרְשֵׁהוּ שְׁלֹמֹה וְהַקָּהָל׃

ו׳ וַיַּעַל שְׁלֹמֹה שָׁם עַל־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר לְאֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו עֹלוֹת אָלֶף׃

ז׳ בַּלַּיְלָה הַהוּא נִרְאָה אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ׃

שאל מה אתן לך. בחר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך׃

ח׳ וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לֵאלֹהִים אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־דָּוִיד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל וְהִמְלַכְתַּנִי תַּחְתָּיו׃

ט׳ עַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים יֶאֱמַן דְּבָרְךָ עִם דָּוִיד אָבִי כִּי אַתָּה הִמְלַכְתַּנִי עַל־עַם רַב כַּעֲפַר הָאָרֶץ׃

עתה ה׳ אלהים יאמן. פראבריט״ש בלע״ז׃

כי אתה המלכתני. כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לצאת לפניהם וללחום מלחמותיהם כענין שנאמר בשמואל (א׳ ח׳) ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה׃

י׳ עַתָּה חָכְמָה וּמַדָּע תֶּן־לִי וְאֵצְאָה לִפְנֵי הָעָם־הַזֶּה וְאָבוֹאָה כִּי־מִי יִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַזֶּה הַגָּדוֹל׃ {ס}

ואצאה לפני העם הזה ואבואה. וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער ורך אפי׳ אלף אנשים חכמים היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי אפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לו מתון לעיין בדינם שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין ביום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפוט עמך זה הגדול כי זה אני צריך שתתן לי׃

י״א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים | לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה זֹּאת עִם־לְבָבֶךָ וְלֹא־שָׁאַלְתָּ עֹשֶׁר נְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵת נֶפֶשׁ שֹׂנְאֶיךָ וְגַם־יָמִים רַבִּים לֹא שָׁאָלְתָּ וַתִּשְׁאַל־לְךָ חָכְמָה וּמַדָּע אֲשֶׁר תִּשְׁפּוֹט אֶת־עַמִּי אֲשֶׁר הִמְלַכְתִּיךָ עָלָיו׃

יען אשר היתה זאת עם לבבך. שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כענין שנאמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים (שמות י״ח:כ״א)׃

ואת נפש שונאיך. לנצחם׃

י״ב חָכְמָה וְמַדָּע נָתוּן לָךְ וְעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד אֶתֵּן־לָךְ אֲשֶׁר | לֹא־הָיָה כֵן לַמְּלָכִים אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃

החכמה והמדע נתון לך. מה ששאלת׃

עושר ונכסים וכבוד. אשר לא שאלת אתן לך:

אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה. מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת כי החכמה שאני נותן לך בה תלוי גם עושר גם כבוד גם אריכות ימים דכתיב (משלי ג׳:ט״ז) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד וזהו שכתוב במלכים (א׳ י״א) ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגומר:

י״ג **וַיָּבֹ֨א שְׁלֹמֹ֜ה לַבָּמָ֤ה אֲשֶׁר־בְּגִבְעוֹן֙ יְר֣וּשָׁלַ֔͏ִם מִלִּפְנֵ֖י אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וַיִּמְלֹ֖ךְ עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃ {פ}**

י״ד **וַיֶּאֱסֹ֣ף שְׁלֹמֹה֮ רֶ֣כֶב וּפָרָשִׁים֒ וַֽיְהִי־ל֗וֹ אֶ֤לֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת֙ רֶ֔כֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂ֥ר אֶ֖לֶף פָּרָשִׁ֑ים וַיַּנִּיחֵם֙ בְּעָרֵ֣י הָרֶ֔כֶב וְעִם־הַמֶּ֖לֶךְ בִּירוּשָׁלָֽ͏ִם׃**

ויניחם בערי הרכב. הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם שרוכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו בירושלים (עיין מלכים א׳ על פסוק זה מה שפירש״י שם וצריך עיון):

ט״ו **וַיִּתֵּ֨ן הַמֶּ֜לֶךְ אֶת־הַכֶּ֧סֶף וְאֶת־הַזָּהָ֛ב בִּירוּשָׁלַ֖͏ִם כָּאֲבָנִ֑ים וְאֵ֣ת הָאֲרָזִ֗ים נָתַ֛ן כַּשִּׁקְמִ֥ים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָ֖ה לָרֹֽב׃**

כאבנים. מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על נתינת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות ורבותינו אמרו כאבני עשר וי״א אמות שהיה לו אבני גזית כן עשה מן הכסף:

ט״ז **וּמוֹצָ֧א הַסּוּסִ֛ים אֲשֶׁ֥ר לִשְׁלֹמֹ֖ה מִמִּצְרָ֑יִם וּמִקְוֵ֗א סֹחֲרֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ מִקְוֵ֥א יִקְח֖וּ בִּמְחִֽיר׃**

ומוצא הסוסים אשר לשלמה. כלומר כל מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים:

ומקוא סחרי המלך. ומקוא אסיפת הסוסים במצרים וקורין לה בל״א שטוט״א:

י״ז **וַֽ֠יַּעֲלוּ וַיּוֹצִ֨יאוּ מִמִּצְרַ֤יִם מֶרְכָּבָה֙ בְּשֵׁ֣שׁ מֵא֣וֹת כֶּ֔סֶף וְס֖וּס בַּחֲמִשִּׁ֣ים וּמֵאָ֑ה וְ֠כֵן לְכָל־מַלְכֵ֧י הַחִתִּ֛ים וּמַלְכֵ֥י אֲרָ֖ם בְּיָדָ֥ם יוֹצִֽיאוּ׃**

י״ח **וַיֹּ֣אמֶר שְׁלֹמֹ֗ה לִבְנ֥וֹת בַּ֙יִת֙ לְשֵׁ֣ם יְהוָ֔ה וּבַ֖יִת לְמַלְכוּתֽוֹ׃**

פרק ב׳

א׳ **וַיִּסְפֹּ֨ר שְׁלֹמֹ֜ה שִׁבְעִ֨ים אֶ֜לֶף אִ֣ישׁ סַבָּ֗ל וּשְׁמוֹנִ֥ים אֶ֛לֶף אִ֥ישׁ חֹצֵ֖ב בָּהָ֑ר וּמְנַצְּחִ֣ים עֲלֵיהֶ֔ם שְׁלֹ֥שֶׁת אֲלָפִ֖ים וְשֵׁ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ {פ}**

ב׳ **וַיִּשְׁלַ֣ח שְׁלֹמֹ֔ה אֶל־חוּרָ֥ם מֶֽלֶךְ־צֹ֖ר לֵאמֹ֑ר כַּאֲשֶׁ֤ר עָשִׂ֙יתָ֙ עִם־דָּוִ֣יד אָבִ֔י וַתִּשְׁלַח־ל֣וֹ אֲרָזִ֔ים לִבְנֽוֹת־ל֥וֹ בַ֖יִת לָשֶׁ֥בֶת בּֽוֹ׃**

ג׳ **הִנֵּ֣ה אֲנִ֣י בֽוֹנֶה־בַּ֡יִת לְשֵׁם֩ ׀ יְהוָ֨ה אֱלֹהָ֜י לְהַקְדִּ֣ישׁ ל֗וֹ לְהַקְטִ֤יר לְפָנָיו֙ קְטֹֽרֶת־סַמִּים֙ וּמַעֲרֶ֣כֶת תָּמִ֔יד וְעֹל֞וֹת לַבֹּ֣קֶר וְלָעֶ֗רֶב לַשַּׁבָּתוֹת֙ וְלֶ֣חֳדָשִׁ֔ים וּלְמוֹעֲדֵ֖י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֑ינוּ לְעוֹלָ֖ם זֹ֥את עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃**

להקדיש לו. לצורך מה:

להקטיר לפניו קטורת. שהוא דרך כבוד וגם מכפיל כי אם להקטיר לפניו:

לעולם זאת על ישראל. לכך אני מבקשך לשלוח אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם זקוק על ישראל להקריב קרבנם בבית זו אשר אני בונה:

ד׳ **וְהַבַּ֛יִת אֲשֶׁר־אֲנִ֥י בוֹנֶ֖ה גָּד֑וֹל כִּֽי־גָד֥וֹל אֱלֹהֵ֖ינוּ מִכָּל־הָאֱלֹהִֽים׃**

והבית אשר אני בונה גדול. לפיכך צריך אני שתשלח לי מבניינך וא״ת תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים איני יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך איני יכול להקטינו ולהמעיטו:

ה׳ **וּמִ֤י יַֽעֲצָר־כֹּ֙חַ֙ לִבְנֽוֹת־ל֣וֹ בַ֔יִת כִּ֚י הַשָּׁמַ֙יִם֙ וּשְׁמֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם לֹ֖א יְכַלְכְּלֻ֑הוּ וּמִ֤י אֲנִי֙ אֲשֶׁ֣ר אֶבְנֶה־לּ֣וֹ בַ֔יִת כִּ֖י אִם־לְהַקְטִ֥יר לְפָנָֽיו׃**

ומי יעצר כח לבנות לו בית. לפי שאמר והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא משמע לך גדול כל סיפוקו ואין זה כי מי יעצור כח מי יכול לדחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו ודוגמא למעלה (כט) כי נעצור כח להתנדב:

כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו. ולכך הוא אומר ומי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני בונה לו לא כלום כי אם להקטיר בו לפניו:

ו׳ וְעַתָּה שְׁלַח־לִי אִישׁ־חָכָם לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת וּבַבַּרְזֶל וּבָאַרְגָּמָן וְכַרְמִיל וּתְכֵלֶת וְיֹדֵעַ לְפַתֵּחַ פִּתּוּחִים עִם־הַחֲכָמִים אֲשֶׁר עִמִּי בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר הֵכִין דָּוִיד אָבִי:

ובארגון. זה ארגמן:

וכרמיל. זו תולעת שני תדע שהרי לא נזכר כאן תולעת שני:

ויודע לפתח פתוחים. דוגמת פתוחי חותם שיודע לחתום ולצייר באבנים גראבי״ר בל״א:

ז׳ וְשָׁלַח־לִי עֲצֵי אֲרָזִים בְּרוֹשִׁים וְאַלְגּוּמִּים מֵהַלְּבָנוֹן כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי אֲשֶׁר עֲבָדֶיךָ יוֹדְעִים לִכְרֹת עֲצֵי לְבָנוֹן וְהִנֵּה עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ:

ח׳ וּלְהָכִין לִי עֵצִים לָרֹב כִּי הַבַּיִת אֲשֶׁר־אֲנִי בונֶה גָּדוֹל וְהַפָּל�א:

ט׳ וְהִנֵּה לַחֹטְבִים לְכֹרְתֵי הָעֵצִים נָתַתִּי חִטִּים ׀ מַכּוֹת לַעֲבָדֶיךָ כֹּרִים עָשְׂרִים אֶלֶף וּשְׂעֹרִים כֹּרִים עֶשְׂרִים אֲלָף וְיַיִן בַּתִּים עֶשְׂרִים אֶלֶף וְשֶׁמֶן בַּתִּים עֶשְׂרִים אָלֶף: {ס}

נתתי חטים מכות. בל״א (פול אויף) ויש אומרים מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת:

ויין בתים. לשון בת מדה בלח כור ביבש:

י׳ וַיֹּאמֶר חוּרָם מֶלֶךְ־צֹר בִּכְתָב וַיִּשְׁלַח אֶל־שְׁלֹמֹה בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־עַמּוֹ נְתָנְךָ עֲלֵיהֶם מָלָךְ:

י״א וַיֹּאמֶר חוּרָם בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִיד הַמֶּלֶךְ בֵּן חָכָם יוֹדֵעַ שֵׂכֶל וּבִינָה אֲשֶׁר יִבְנֶה־בַּיִת לַיהוָה וּבַיִת לְמַלְכוּתוֹ:

י״ב וְעַתָּה שָׁלַחְתִּי אִישׁ־חָכָם יוֹדֵעַ בִּינָה לְחוּרָם אָבִי:

יודע בינה לחורם אבי. אומן חכם של אבי היה גם שלי הוא:

י״ג בֶּן־אִשָּׁה מִן־בְּנוֹת דָּן וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי יוֹדֵעַ לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב־וּבַכֶּסֶף בַּנְּחֹשֶׁת בַּבַּרְזֶל בָּאֲבָנִים וּבָעֵצִים בָּאַרְגָּמָן בַּתְּכֵלֶת וּבַבּוּץ וּבַכַּרְמִיל וּלְפַתֵּחַ כָּל־פִּתּוּחַ וְלַחְשֹׁב כָּל־מַחֲשֶׁבֶת אֲשֶׁר יִנָּתֶן־לוֹ עִם־חֲכָמֶיךָ וְחַכְמֵי אֲדֹנִי דָּוִיד אָבִיךָ:

בן אשה. אלמנה היתה:

מן בנות דן. משבט דן:

ואביו איש צורי. יהודי היה יושב בצור דוגמא עובד אדום הגתי (שמואל ב ו׳:י׳-י״א) שהיה יושב בגת ולוי היה ובמלכים (א ז) כתיב ובן אשה אלמנה ממטה נפתלי ואביו איש צורי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי ומה צריך לייחס מאיזה שבט היה אביו ואמו זהו שכתוב (ראשית ל׳) דנני אלהים וגם נפתולי אלהים וגו׳ (שם) אמרה רחל מעתה עקמתי פתולים עקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שיעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני דן שנא ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה ב״ה צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי:

ואביו איש צרי. ללמדך אע״פ שאמו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אביו (ולהחיות אמו סא״א) (כך שמעתי מפי רבינו שלמה בר לוי ממנטויל״א בן אחותו של רבינו משה הדרשן):

י״ד וְעַתָּה הַחִטִּים וְהַשְּׂעֹרִים הַשֶּׁמֶן וְהַיַּיִן אֲשֶׁר אָמַר אֲדֹנִי יִשְׁלַח לַעֲבָדָיו:

ט״ו וַאֲנַחְנוּ נִכְרֹת עֵצִים מִן־הַלְּבָנוֹן כְּכָל־צָרְכֶּךָ וּנְבִיאֵם לְךָ רַפְסֹדוֹת עַל־יָם יָפוֹ וְאַתָּה תַּעֲלֶה אֹתָם יְרוּשָׁלָם: {פ}

רפסדות. (ובמלכים א׳ ה׳) דוברות בל״א פלייצי״ן:

על ים יפו. פי׳ על חוף הים כמו וירד יפו דיונה:

ט״ז וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה כָּל־הָאֲנָשִׁים הַגֵּרִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַסְּפָר אֲשֶׁר סְפָרָם דָּוִיד אָבִיו וַיִּמָּצְאוּ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אָלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃

ויספר שלמה כל האנשים הגירים. מלא בב׳ יודי״ן ומתחילה כשספרם דוד נקראו שם גרים ביו״ד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא ודוגמא והעליתם את עצמותי מזה חסר אתכם בפ׳ ויחי בשעת מעשה כשלקחן (בפ׳ בשלח) כתיב אתכם׃

ויספר וכו׳. אחרי הספר למעלה דכתיב (לעיל כ״ב) ויאמר דוד לכנוס את הגרים׃

י״ז וַיַּעַשׂ מֵהֶם שִׁבְעִים אֶלֶף סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת מְנַצְּחִים לְהַעֲבִיד אֶת־הָעָם׃

ויעש מהם שבעים אלף וגו׳. מה שחזר ומזכירן ומזכיר המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומר מיד ויחל שלמה לבנות וגו׳ ואפילו בפסוק א׳ מנהגו שיפסיק הענין ומתחיל לדברי הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגו׳ (מדבר טו), ולמחרתו כתיב (שם) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו׳ וחוזר ואמר וקחו איש מחתתו וגו׳ אלא לפי שהפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית להכתב וכ״ש כאן׃

פרק ג׳

א׳ וַיָּחֶל שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית־יְהוָה בִּירוּשָׁלַם בְּהַר הַמֹּרִיָּה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִיד אָבִיהוּ אֲשֶׁר הֵכִין בִּמְקוֹם דָּוִיד בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי׃

בהר המוריה. לפי אשר שם נראה הקב״ה לדוד בגרן ארנן בהעצר המגפה והוא הר המוריה מקום דוד׃

ב׳ וַיָּחֶל לִבְנוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשֵּׁנִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ׃

ויחל לבנות בחדש השני. מפורש בתחילת ראש השנה ירושלמי ופתרון בחדש השני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני ודוגמא והמים היו הלוך וחסור עד החודש העשירי (ראשית ח׳) ודוגמא במלכים (א׳ ו׳) בשנה הרביעית בחדש זיו הוא חדש השני למלוך שלמה וגו׳ מוסב על השנה הרביעית ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח׃

ג׳ וְאֵלֶּה הוּסַד שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים הָאָרֶךְ אַמּוֹת בַּמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה אַמּוֹת שִׁשִּׁים וְרֹחַב אַמּוֹת עֶשְׂרִים׃

הארך אמות במדה. ולפי שהפסיק ואמר במדה הראשונה אומר עוד אמות כלומר אורך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל ורחב אמות ך׳׃

ד׳ וְהָאוּלָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאָרֶךְ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהַגֹּבַהּ מֵאָה וְעֶשְׂרִים וַיְצַפֵּהוּ מִפְּנִימָה זָהָב טָהוֹר׃

והאולם אשר על פני הארך. אורך של אולם שעל פני רוחב הבית ך׳ שהרי אורך האולם בכל רוחב הבית ך׳ אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה אורך והפחותה קרויה רוחב ולפי שבהיכל מדתו ממזרח למערב יתירה קרויה אורך ומן הצפון לדרום פחותה קרויה רוחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה אורך ומדתו מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רוחב ורחב האולם עשר כמפורש (במלכים א ז׳:כ״ז) עשר באמה רחבה על פני הבית׃

והגובה מאה ועשרים. ובמלכים (שם) כתיב ושלשים אמה קומתו הא כיצד גובה הקומה מקרקעית הבית עד קרוי עלייה ראשונה שלשים אמות ומעלייה לעלייה עד גג העליון תשעים אמות כדכתיב (ד״ה א׳ כ״ח) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות׃

ויצפהו מפנימה זהב. בפנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא האולם וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה מבפנים כל הבית זהב טהור חפה עץ ברושים שכל הבית הדביר וההיכל צפה מתחילה עצי ברושים ואחר כך ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום צפוי זהב שרצה לצפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחזק לזהב במסמרים בציורי העץ שהיה מצייר ציורין בעץ תמורים הם אילנות כמין תמרים וכרובים ובמלכים (שם) כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים כמו (מדבר י״ח) ויצץ ציץ ופטורי כמו פוטר אדם אשתו אנטווארפין בל״א, (מפי רבינו אלעזר ב״ר משולם ז״ל)׃

ה׳ וְאֶת | הַבַּיִת הַגָּדוֹל חִפָּהוּ עֵץ בְּרוֹשִׁים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב וַיַּעַל עָלָיו תְּמָרִים וְשַׁרְשְׁרוֹת׃

ויחפהו זהב. כלומר כשצייר כל הציורים צפה הקורות זהב אחר הציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן ומשום זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחילה בעצי ברושים:

ושרשרות. פתרונו צייר ציורין הרבה מלא כל וכשראה שהיה כולם חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרת שמדביקין בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהיה חלק בנתיים, ענין אחר ממש שרשרות של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד:

ו׳ וַיְצַף אֶת־הַבַּיִת אֶבֶן יְקָרָה לְתִפְאָרֶת וְהַזָּהָב זְהַב פַּרְוָיִם׃

ויצף את הבית אבן יקרה. שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי:

והזהב. שאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים הי׳ פרוים שם מקום ורבותינו פירשו שדומה לדם פרים מרוב שבחו ואדמימותו:

ז׳ וַיְחַף אֶת־הַבַּיִת הַקֹּרָוֹת הַסִּפִּים וְקִירוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו זָהָב וּפִתַּח כְּרוּבִים עַל־הַקִּירוֹת׃ {ס}

ויחף. כמו ויצף ומפרש מה צפה בבית הקירות והספים:

וקירותיו. של ספי הבית שהיו של אבנים ומפרש קירותיו ודלתותיו זהב ובמלכים (א ו) כתוב עד קירות הספין ולכך קורא גג קירות הספון שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה:

ח׳ וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית־קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה וְרָחְבּוֹ אַמּוֹת עֶשְׂרִים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב לְכִכָּרִים שֵׁשׁ מֵאוֹת׃

ויעש את בית וגו׳. כך היה לו לומר ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאמר למעלה כך ואולם על פני רחב הבית אמות עשרים וגו׳ אמר כאן כמו כן:

ויחפהו זהב טוב. אף בקדש הקדשים בנה תחלה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ זהו משום גדולתו של ב״ה כלומר כל כותלי בית הארון היה של זהב ולא היה בהן עץ וזה כבוד לקדש הקדשים ובמלכים (שם) מוכיח כן ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב (שם) ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה הא כיצד אלא לפי שהספר דברי הימים למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית:

לככרים. מככרים:

ט׳ וּמִשְׁקַל לְמִסְמְרוֹת לִשְׁקָלִים חֲמִשִּׁים זָהָב וְהָעֲלִיּוֹת חִפָּה זָהָב׃

ומשקל למסמרות. לחזק בהם הזהב בקירות העץ:

לשקלים. למשקל שקלים חמשים שקלום של זהב:

י׳ וַיַּעַשׂ בְּבֵית־קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצָעִים וַיְצַפּוּ אֹתָם זָהָב׃

מעשה צעצועים. דוגמתו (ישעיהו כ״ב:כ״ד) הצאצאים והצפיעות ותרגומו ובניא תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא ושל עץ היו ושוב ויצפהו זהב (ובמלכים א ו׳:כ״ב-כ״ג) ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן וכל מה שבפנים מעץ אינו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו:

י״א וְכַנְפֵי הַכְּרוּבִים אָרְכָּם אַמּוֹת עֶשְׂרִים כְּנַף הָאֶחָד לְאַמּוֹת חָמֵשׁ מַגַּעַת לְקִיר הַבַּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃

וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים. כיצד כנף האחד לעומת חמש וסוף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחר שבצדו הרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב אחד לדרום נמצא שהיו ארוכות ככל כותל המערב שהיה ך׳ אמות וגופם אמרו רבותינו בנס היו עומדין ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופן בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו וקומתן מפורש במלכים (שם) קומת הכרוב האחד י׳ באמה וכן הכרוב השני:

י״ב וּכְנַף הַכְּרוּב הָאֶחָד אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לְקִיר הַבַּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ דְּבֵקָה לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃

י״ג כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים הָאֵלֶּה פְּרֻשִׂים אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהֵם עֹמְדִים עַל־רַגְלֵיהֶם וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת׃ {ס}

עומדים על רגליהם. בקרקעית הבית למערב:

ופניהם לבית. לפנים שלא היו ראשיהם זקופים שנראה כמביטין לחוץ אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפניהם כדכתיב ופניהם איש אל אחיו (שמות כ״ה:כ׳) וכאן אומר ופניהם לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיהם כפופים לבית כלפי פנים והארון הי׳ עומד במקום פרישת שני הכרובים והיו כנפי הכרובים מטין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיהם ולבד מכרובים אלו היו הכרובים שעשה משה מן הכפורת עדיין אדוקין ומדובקים על הכפורת ועומדין עליו ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שלחנות וי׳ מנורות לבד מאותן של משה:

י״ד **וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכַרְמִיל וּבוּץ וַיַּעַשׂ עָלָיו כְּרוּבִים: {ס}**

ויעש את הפרכת תכלת וארגמן. ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אע״פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו׳:

ויעל עליו כרובים. ציורי כרובים:

ט״ו **וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אַמָּה אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ: {ס}**

שלשים וחמש ארך. קומה ובמלכים ויצר את שני העמודים נחשת י״ח אמות פירש רבינו שלמה זצ״ל יצקם שניהם כאחד ושוב חלקן לשנים והאמה החסרה אינה חושבה לפי שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין (ב׳ כ״א) ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן וגם רבי יוסף פירש כן ולא נראה דמה לנו גבהה י״ח אלא כך שמעתי ודאי יצקם שניהם כאחד ואח״כ חלקם לשנים ונמצאו כל אחד י״ז אמה וחצי:

והצפת. שהיא כותרת שנאמר שם עביו חצי אמה הרי כל אחד י״ח אמות, צפת הוא צפוי כמו ויצפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלול ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו ונותנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י״ח אמות (ובמלכים א ז׳:ט״ז) קורהו כותרת לשון כתר כדכתיב ושתי כותרות וגו׳:

ט״ז **וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים מֵאָה וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת:**

ויתן בשרשרות. עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רמונים כדי לכסות חלל הצפת כדכתיב (שם) לכסות את שתי גולות הכותרת ועל שם חללו קורא להם גולות כזו השבכה שכתב שם הם השרשרות לשון ועל שבכה יתהלך (איוב י״ח:ח׳) ל׳ ענפים כמו בסבך בקרניו (בראשית כ״ב:י״ג) ויש אומרים קופיא ור׳ אלעזר פירוש ענפים:

י״ז **וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּדִים עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמְאוֹל וַיִּקְרָא שֵׁם־[הַיָּמִנִי] (הימיני) יָכִין וְשֵׁם הַשְּׂמָאלִי בֹּעַז: {ס}**

על פני ההיכל. על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח (במלכים א ז׳:י״ז) וכותרת אשר על ראש העמודים אולם ההיכל מעשה שושן:

אחד מימין. הפתח:

ואחד מהשמאל. הפתח:

יכין. ובועז יכין על שם מלכות בית דוד שנמשל לירח כדכתיב כירח יכון עולם (תהלים פ״ט):

בועז. (כנגד השמש שהוא יוצא בגבורה ועוז יוש״ה) שנאמר ישיש כגבור לרוץ (שם י״ט) והבי״ת בבועז כמו (בראשית ה׳) מ״ם בנח ינחמנו (בשמואל א א׳:כ׳) כי מה׳ שאלתיו:

ויקרא שם הימיני יכין. אע״פ שירח קטן מהשמש שיועיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמר שלמה אם הקב״ה כינה מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקים עמודי נחשת גדולים, ד״א חירם שהיה מבני דן עשה את העמודים קרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנאמר בו (שופטים ט״ז:כ״ח-כ״ט) וילפת שמשון שני עמודי התוך (וגו׳ נכון וגו׳) ושלמה קרא לשני בועז ע״ש זקנו בועז דוגמא ויקרא לו לבן יגר שהדותא (בראשית ל״א:מ״ז):

פרק ד׳

א׳ **וַיַּעַשׂ מִזְבַּח נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבּוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ: {ס}**

ב׳ **וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל־שְׂפָתוֹ עָגֹול | סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָו שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב:**

עשר באמה משפתו אל שפתו. י׳ על י׳ באמצעיתו עגול סביב:

וקו שלשים באמה יסב אותו. כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח:

וחמש באמה קומתו. עומקו:

ג׳ **וּדְמוּת בְּקָרִים תַּחַת לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב סוֹבְבִים אֹתוֹ עָשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנַיִם טוּרִים הַבָּקָר יְצוּקִים בְּמַצֻקָתוֹ׃**

ודמות בקרים תחת לו. צורת דמות בקרים יצק ממנו לעמוד עליו ואדוקים בו כדאמר בסוף הפסוק הבקר יצוקים במצקתו:

סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים. אין מפורש כאן מה הדבר שסובבן אלא במלכים (א׳ ז׳) כתיב לפקעים מתחת לשפתו סביב וגו׳ פקעים כגון שעושין לכוסות פימלי״ש עגולים משום נוי ומתחת לשפתו וסביב היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות ואי אפשר להכיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפורש בעירובין והעליונות מרובעת ותחתונות עגולות א״א לומר דכי כתיב עגול סביב סביב משפתו כתיב ומה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי אפשר לומר עשר באמה סביב:

שנים טורים. היו הפקעים:

יצוקים במצקתו. הכל יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתו על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין שולדור״א בלע״ז:

ד׳ **עוֹמֵד עַל־שְׁנֵים עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פְנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלוֹשָׁה פְנִים ׀ יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ פְּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה־פָנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃**

וכל אחוריהם ביתה. אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה אל תחתיהם שבצפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב:

ה׳ **וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשַׁנָּה מַחֲזִיק בַּתִּים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל׃ {ס}**

ועביו טפח. שוליו ודפנותיו אלא שאצל פיו הי׳ דק מרוקע ומרודד:

כמעשה שפת כוס. ששותין בו ומצויר פרח שושן:

מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל. אף זה מחזיק ובמלכים (שם) כתיב אלפים בת יכיל גודשא תלתא שהבת ג׳ סאין שנאמר האיפה והבת תוכן אחד להם הרי לך ששת אלפים סאין נמצאו מאה וחמשים מקוה טהרה לארבעים מאות סאין מאה מקואות נמצא גם לעשרים מאות סאין הנותרים חמשים מקואות ואף לכשתחלוק הכלי לפי המדה ששערו חכמים אמה על אמה בגובה שלש אמות למקוה תמצא וכן לשלש אמות מרובעות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקואות ולשתים אמות עגולות קומה עשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשי׳ מקואות שמרובע יותר על העגול רביע:

ו׳ **וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים עֲשָׂרָה וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִימִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול לִרְחֹצָה בָהֶם אֶת־מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה יָדִיחוּ בָם וְהַיָּם לִרְחֹצָה לַכֹּהֲנִים בּוֹ׃ {ס}**

ויעש כיורים עשרה. לבד אותן של משה:

ויתן חמשה מימין. לכיור של משה:

וחמשה משמאל. לרחצה בהם קדוש ידים ורגלים:

את מעשה העולה ידיחו בם. מן מימי הכיור ידיחו קרבי העולה ודוקא עולה אבל שלמים לא שהוא נאכל לבעלים בכל העיר, הכיורים היו לקדוש טבילה:

ז׳ **וַיַּעַשׂ אֶת־מְנֹרוֹת הַזָּהָב עֶשֶׂר כְּמִשְׁפָּטָם וַיִּתֵּן בַּהֵיכָל חָמֵשׁ מִימִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול׃ {ס}**

ויעש את מנרות הזהב עשר כמשפטם. למה נאמר במנורות כמשפטם לפי שמודיענו למה עשה עשרה מנורות והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משוקדים נאמרו בפ׳ שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעה נרות, (כן פי׳ אחי אמי דודי ר׳ קלונימוס ב״ר יהודה ומדרש הוא) ושבעה נרותיה כנגד ז׳ כוכבים חנכ״ל שצ״ם:

ויתן בהיכל חמש מימין. למנורה של משה:

וחמש משמאל. וכולם בדרום:

ח׳ **וַיַּעַשׂ שֻׁלְחָנוֹת עֲשָׂרָה וַיִּנַּח בַּהֵיכָל חֲמִשָּׁה מִימִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול וַיַּעַשׂ מִזְרְקֵי זָהָב מֵאָה׃ {ס}**

משמאל. של שלחן בצפון:

ויעש מזרקי זהב מאה. שזורקין בו הדם על המזבח:

ט׳ וַיַּעַשׂ חְצַר הַכֹּהֲנִים וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה וּדְלָתוֹת לָעֲזָרָה וְדַלְתוֹתֵיהֶם צִפָּה נְחֹשֶׁת:

ויעש חצר הכהנים. עזרת הכהנים:

והעזרה הגדולה. זו עזרת ישראל:

י׳ וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף הַיְמָנִית קֵדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה:

מכתף הימנית קדמה ממול נגבה. ריחק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומה של עזרה לפי שאין כבוד ונאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם:

י״א וַיַּעַשׂ חוּרָם אֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל (חירם) [חוּרָם] לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּבֵית הָאֱלֹהִים:

ויעש חורם את הסירות. סירות נחושת שעשויים לחתות הדשן לתת לתוך הסירות:

י״ב עַמּוּדִים שְׁנַיִם וְהַגְּלֻלוֹת וְהַכְּתָרוֹת עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גְּלֻלוֹת הַכְּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים:

והגלות והכתרות על ראש העמודים שתים. לשתי העמודים:

והשבכות שתים. אלו השרשרות שנאמרו למעלה ותדע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפרשה זו בשום מקום שרשרות:

לכסות את שתי גלות הכתרות. לכסות חלל הכותרת בשבכות ואותן ענפים כענפי חריות כמו שפירשתי:

י״ג וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנַיִם טוּרִים רִמּוֹנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גְּלֻלוֹת הַכְּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים:

ואת הרמונים ארבע מאות. למעלה הוא אומר ויעש רמוני מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ד׳ מאות רמונים עשה כאשר נאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וד׳ טורים הם כדאמר ב׳ טורים לשבכה אחת וכן שני טורי׳ רמוני׳ לשבכה אחת הרי ד׳ טורי׳ והרמוני׳ היו מחוזרי׳ בתוך השבכות המשובצי׳ ותקועי׳ לכסות בה היטיב את שתי גולות הכתרות:

י״ד וְאֶת־הַמְּכֹנָות עָשָׂה וְאֶת־הַכִּיֹּרוֹת עָשָׂה עַל־הַמְּכֹנוֹת:

ואת המכונות עשה. ובמלכי׳ כתיב ויעש את המכונות עשר מכונות הם כני הכיור ושם מפורש מלאכתם:

ט״ו אֶת־הַיָּם אֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחְתָּיו:

ט״ז וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְלָגוֹת וְאֶת־כָּל־כֵּלֵיהֶם עָשָׂה חוּרָם אֲבִיו לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה נְחֹשֶׁת מָרוּק:

ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגות. אע״פ שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה ועוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה:

מרוק. דוגמת מרקו הרמחים (ירמיהו מ״ו:ד׳) ומורק ושוטף במים (ויקרא ו׳:כ״א) ובמלכים (א׳ ז׳) כתיב ממורט כמו כי ימרט ראשו (ויקרא י״ג:מ׳) ותרגומו נחשת טב:

י״ז בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בַּעֲבִי הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְדָתָה:

בעבי האדמה. תרגומא גרגושתא בארדי״לא בלע״ז:

בין סכות ובין צרדתה. ובמלכים כתוב צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבעם וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה (מלכים א י״א:כ״ו) לפי שמת מטמא באהל וגם מצורע כמו כן וכן עבודת כוכבים כמו ששנינו בפרק ג׳ דעבודת כוכבים בסופו אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה נראה שהצר התורה ולא הרחיבה הצר דת אלהינו כן פירש לי דודי ז״ל:

י״ח וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה לָרֹב מְאֹד כִּי לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ {ס}

י״ט וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים וְאֵת׀ מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָנוֹת וַעֲלֵיהֶם לֶחֶם הַפָּנִים׃

כ׳ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְנֵרֹתֵיהֶם לְבַעֲרָם כַּמִּשְׁפָּט לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר׃

ואת המנרות ונרותיהם. להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורה ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמן גביעים כפתורי׳ ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה נראה כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכות שהיו אדוקין בה אינו מזכירם שנקראים על שם המנורה ומה שעשה עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר׳ פנחס בן יאיר׃

כ״א וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרוֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב הוּא מִכְלוֹת זָהָב׃

והפרח. פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפרשה בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו׳ שלא נאמר בתרומה׃

והמלקחים זהב. שמגביהים הפתילה מן הנר שיש בו השמן׃

הוא מכלות זהב. מזוקק וצרוף פיי״ן בלע״ז ובמנחות מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה לזוקקה ולקיים מנורת זהב טהור׃

כ״ב וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וּפֶתַח הַבַּיִת דְּלָתוֹתָיו הַפְּנִימִיּוֹת לְקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים וְדַלְתֵי הַבַּיִת לְהֵיכָל זָהָב׃

והמזמרות. כלי זמר׃

והמזרקות. לזרוק בהם דם על המזבח׃

והכפות. לבזיכי לבונה׃

והמחתות. לחתות בהם תרומת הדשן להרים מעל המזבח ולקח מלא המחת׳ וגומר׃

פרק ה׳

א׳ וַתִּשְׁלַם׀ כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה {ס} וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי | דָּוִיד אָבִיו וְאֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב׀ וְאֶת־כָּל־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ {פ}

ויבא שלמה את קדשי. כל מה שבפסוק לפי פשוטו מה שנשאר לו מן הקדשות שהקדיש דוד כדכתיב למעלה גם אותם הקדיש המלך דוד לה׳ עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים וגו׳ ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהים, ומדרש אגדה יש מחכמים אומרים לפי שהיה יודע שסופו ליחרב ושלא יהו אומרים העובדי כוכבים קשה יראתנו שלקחה נקמתה מן הבית הזה שנבנה מן הגזילות וחמסים שגזל דוד מבתי עבודת כוכבים שלה ויש אומרים כך אמר (הקב״ה) צ״ל שלמה רעב היה בימי דוד (אבי) שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשו׳ הללו להחיות בהן עניי ישראל ואני מביא סיוע שהרי בכל ההקדשות שדוד הקדיש כמו שכתוב למעלה (שם) לא נאמר בהן עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר (שם) ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת וגו׳ אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בו עשה שלמה מהן שום דבר מכלל שלא עשה וזהו שאין כתיב כאן שום נחשת כי אם כסף וזהב ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמר נחשת לפי שהנחשת בזול ואינו ראוי וכדי והגון להביא נחשת באוצרות בית ה׳׃

ב׳ אָז יַקְהֵיל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְרוּשָׁלַם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִיד הִיא צִיּוֹן׃

אז יקהל שלמה את זקני ישראל. נהג במדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכתיב ויקהל דוד את כל ישראל ירושלים וגומר (לעיל כ״ח)׃

ג׳ וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּחַג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי׃

בחג. הוא חג הסכות׃

ד׳ וַיָּבֹאוּ כָּל זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַלְוִיִּם אֶת הָאָרֹן׃

ה׳ וַיַּעֲלוּ אֶת הָאָרוֹן וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת כָּל כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל הֶעֱלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃

את אהל מועד. שעשה משה גנזו שלמה בבית אוצרות האלהים עם שאר כלים וההקדשות לפי שלא הוצרך לו ורבותינו אמרו שנגנזו׃

ואת כל כלי הקדש אשר באהל. אשר נתן (ס״א נטע) דוד לארון׃

העלו אותם הכהנים הלוים. פתרונו מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה הכהנים הלוי׳ שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב במלכים (א׳ ח׳) וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו עמהם הלוים כמשפטם׃

ו׳ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃

ז׳ וַיָּבִיאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה אֶל מְקוֹמוֹ אֶל דְּבִיר הַבַּיִת אֶל קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים אֶל תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃

ח׳ וַיְהִי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם עַל מְקוֹם הָאָרוֹן וַיְכַסּוּ הַכְּרוּבִים עַל הָאָרוֹן וְעַל בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃

ויהיו הכרובים פרשים כנפים על מקום הארון. במקום שהארון עומד שם לפיכך ויכסו הכרובים על הארון׃

ועל בדיו מלמעלה. למעלה לארון כך היו עומדים הבדים ונמשכו כ״כ לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדים כסו קצת אצל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד המזרח ואינך יכול לפרש שכסו הכרובי׳ על כל הבדים וגם משום דבר זה ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר שאם לא כן אלא כאחד מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדים שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדים בקדש הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה שנאמר אף בהם פורשים וסככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומם שהרי הכרובים של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפורת וכרובים שנאמר כאן אותם שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואעפ״כ אותן של משה עדיין היו אדוקין על הכפורת כך פי׳ ר׳ נתן (ורבי פי׳) הכהנים רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר ולא הספיקו כי הענן מלא את בית ה׳ ולא יכלו להביא את הכרובים עד כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטים בפרוכת אך קשה לי דכתיב ויהי בצאת הכהנים ואחר כן מלא כבוד ה׳ את בית אלהים (ור׳ יוסף זצ״ל פי׳) ויתארכו לא נאמר דמשמע ויתארכו הן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ומפרש האומנין האריכו הבדים עד לעשרים והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי ותימא יש והיאך יכול לפרוש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות מהן׃

ט׳ וַיַּאֲרִיכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן הָאָרוֹן עַל פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

י׳ אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי הַלֻּחוֹת אֲשֶׁר נָתַן מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ {פ}

י״א וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ כִּי כָּל הַכֹּהֲנִים הַנִּמְצְאִים הִתְקַדָּשׁוּ אֵין לִשְׁמוֹר לַמַּחְלְקוֹת׃

ויהי בצאת הכהנים מן הקדש. מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית ה׳ אלא שמפסיק בינתים וכן במלכים (א׳ ח׳) ויהי כצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה׳׃

כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו. לדבר זה׃

אין לשמור למחלקות. כ״ד של לוים וכ״ד של כהנים אלא כל הנמצאים התקדשו׃

י״ב וְהַלְוִיִּם הַמְשֹׁרְרִים לְכֻלָּם לְאָסָף לְהֵימָן לִידֻתוּן וְלִבְנֵיהֶם וְלַאֲחֵיהֶם מְלֻבָּשִׁים בּוּץ בִּמְצִלְתַּיִם וּבִנְבָלִים וְכִנֹּרוֹת עֹמְדִים מִזְרַח לַמִּזְבֵּחַ וְעִמָּהֶם כֹּהֲנִים לְמֵאָה וְעֶשְׂרִים (מחצררים) [מַחְצְרִים] בַּחֲצֹצְרוֹת׃

י״ג וַיְהִי כְּאֶחָד (למחצרים) [לַמְחַצְּרִים] וְלַמְשֹׁרְרִים לְהַשְׁמִיעַ קוֹל אֶחָד לְהַלֵּל וּלְהוֹדוֹת לַיהוָה וּכְהָרִים קוֹל בַּחֲצֹצְרוֹת וּבִמְצִלְתַּיִם וּבִכְלֵי הַשִּׁיר וּבְהַלֵּל לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְהַבַּיִת מָלֵא עָנָן בֵּית יְהוָה׃

ויהי כאחד. למחצרים פתרון ויהיו אחודים יחד המחצרים כולם יחד וממה היו אחודים לדבר זה להשמיע קול אחד כאחד להלל ולהודות לה׳׃

י״ד וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמוֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי מָלֵא כְבוֹד יְהוָה אֶת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ {פ}

פרק ו׳

א׳ אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃

אז אמר שלמה. הואיל והבית מלא עשן עכשיו אני יודע שהשכינה שרויה בו בערפל כי כן דרכו דכתיב (שמות כ׳:י״ח) ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ודאי שרצונו להתעכב בו ובספרי פירש אז אמר שלמה כשראה הענן אמר עתה אני רואה שהשכינה שרויה בבית אשר בניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכן בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר (ויקרא ט״ז:ב׳) כי בענן אראה על הכפורת׃

ב׳ וַאֲנִי בָּנִיתִי בֵית־זְבֻל לָךְ וּמָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃

בית זבול. מדור׃

לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא שרתה שכינה במקום אחר ולא הותרו הבמות׃

ג׳ וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עוֹמֵד׃

ויברך את כל קהל ישראל. ברכה האמורה בסוף הענין׃

ד׳ וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֶת דָּוִיד אָבִי וּבְיָדָיו מִלֵּא לֵאמֹר׃

אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה לו בית׃

מלא. קיים דברו הטוב׃

ה׳ מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וְלֹא־בָחַרְתִּי בְאִישׁ לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

מן היום אשר הוצאתי. שאף זה דברת אל אבי׃

ו׳ וָאֶבְחַר בִּירוּשָׁלַם לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִיד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

ואבחר בירושלים. מוסב על לא בחרתי בעיר׃

ואבחר בדויד. מוסב על ולא בחרתי באיש׃

ז׳ וַיְהִי עִם־לֵבָב דָּוִיד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

ח׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִיד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבוֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃

הטיבות כי היה עם לבבך. כלומר גם אני בוחר בבית אשר עלה בלבך לבנותו לשכן שמו שם כמו שאמר למעלה׃

ט׳ רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבַּיִת כִּי בִנְךָ הַיּוֹצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃

י׳ וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר וָאָקוּם תַּחַת דָּוִיד אָבִי וָאֵשֵׁב | עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

י״א וָאָשִׂים שָׁם אֶת־הָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

י״ב וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו׃

ויפרש כפיו. היה לו לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגו׳ אלא שמפסיק בינתיים להודיע על מה עמד וכן במלכים (א׳ ח׳) ויפרש כפיו השמימה ויאמר׃

י״ג כִּי־עָשָׂה שְׁלֹמֹה כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וַיִּתְּנֵהוּ בְּתוֹךְ הָעֲזָרָה חֲמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רָחְבּוֹ וְאַמּוֹת שָׁלוֹשׁ קוֹמָתוֹ וַיַּעֲמֹד עָלָיו וַיִּבְרֶךְ עַל־בִּרְכָּיו נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו הַשָּׁמָיְמָה׃ {פ}

כי עשה שלמה. מוסב על נגד כל קהל ישראל כלומר היאך היה גבוה מכולם להשמיע דבריו׃

ויעמוד עליו. ועתה יכולין לראותו כל ישראל ומשום שמפסיק הענין צריך לומר כבראשונה נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימה׃

י״ד וַיֹּאמַר {פ}

יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵין־כָּמוֹךָ אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לַעֲבָדֶיךָ הַהֹלְכִים לְפָנֶיךָ בְּכָל־לִבָּם׃

אין כמוך אלהים. ממה שאתה שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך אתה מצניעו וגונז הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ׃

ההולכים לפניך. כמו שהלך דוד אבי וזה אשר שמרת לעבדך דוד בל׳ אמנת הבטחה׃

ט״ו אֲשֶׁר שָׁמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ דָּוִיד אָבִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לוֹ וַתְּדַבֵּר בְּפִיךָ וּבְיָדְךָ מִלֵּאתָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃

ט״ז וְעַתָּה יְהוָה | אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹר לְעַבְדְּךָ דָּוִיד אָבִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לוֹ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מִלְּפָנַי יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל רַק אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת בְּתוֹרָתִי כַּאֲשֶׁר הָלַכְתָּ לְפָנָי׃

י״ז וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֵאָמֵן דְּבָרְךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְדָוִיד׃

י״ח כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עַל־הָאָרֶץ הִנֵּה שָׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃

כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ. ל׳ תמיה וכי אפשר שיאמין אדם שישב אלהים על הארץ כי שמים ושמי השמים וגומר אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי צמצמת שכינתך׃

אף כי הבית הזה אשר בניתי. ולמה בניתיו להתפלל לפני האלהים ולפנות הוא אל תפלתינו׃

י״ט וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמַע אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ׃

לשמוע אל הרנה. זו צעקה כמו (מלכים א׳ כ״ב) ותעבר הרנה במחנה ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא נס מפני צרתו אל יתפלל אלא בצעקתו בסתר כך חבור המקראות וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקום שבתך למדת שלא בנאו אלא לדעת כן להורייד בו שכינה כדי שישב על הארץ לשמוע ממכון שבתך אל התפלות שיתפללו בו׃

כ׳ לִהְיוֹת עֵינְךָ פְתֻחוֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ לָשׂוּם שִׁמְךָ שָׁם לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃

להיות עיניך פתוחות. בכל עת אשר יתפללו אליך׃

כ״א וְשָׁמַעְתָּ אֶל־תַּחֲנוּנֵי עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִמְּקוֹם שִׁבְתְּךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃

כ״ב אִם־יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׂא־בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃

אם יחטא איש. מקרא זה על כל ישראל המחייב חברו שבועה אם באמת הוא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמע השמים ואם הדין עם הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביעו קרוי רשע׃

כ״ג וְאַתָּה | תִּשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ לְהָשִׁיב לָרָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֵת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃ {ס}

ולהצדיק צדיק. שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע ותוספתא דסוטה מפרש את אשר יחטא, בועל אשת איש, **ונשא בו אלה,** ויחייב בו אלה כשם שהמים בודקים אותה כך המים בודקין אותו, לפני מזבחך, כדכתיב (במדבר ה׳:י״ח) והעמיד הכהן את האשה׃

לתת דרכו בראשו. כדכתיב וצבתה בטנה (שם):

ולהצדיק צדיק. דכתיב ונקתה ונזרעה זרע (שם):

כ״ד וְאִם־יִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב כִּי יֶחֱטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ֙ וְהוֹד֣וּ אֶת־שְׁמֶ֔ךָ וְהִתְפַּלְל֥וּ וְהִתְחַנְּנ֖וּ לְפָנֶ֑יךָ בַּבַּ֖יִת הַזֶּֽה׃

ואם ינגף עמך. ולא מפני שידך קצרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך:

ושבו והודו את שמך. פתרון והתוודו את עונם והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם:

כ״ה וְאַתָּ֣ה תִשְׁמַ֣ע מִן־הַשָּׁמַ֗יִם וְסָלַחְתָּ֙ לְחַטַּ֣את עַמְּךָ֔ יִשְׂרָאֵ֑ל וַהֲשֵׁבֹתָ֣ם אֶל־הָאֲדָמָ֗ה אֲשֶׁ֤ר נָתַ֙תָּה֙ לָהֶ֣ם וְלַאֲבֹתֵיהֶֽם׃ {פ}

והשיבותם. והשב אותם אל האדמה כי כשנופלים ונגפים לפני אויביהם תופשים מה שיכולים ומביאים אותם בשביה אל ארץ אחרת:

כ״ו בְּהֵעָצֵ֤ר הַשָּׁמַ֙יִם֙ וְלֹא־יִהְיֶ֣ה מָטָ֔ר כִּ֥י יֶחֶטְאוּ־לָ֖ךְ וְהִתְפַּלְל֣וּ אֶל־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֑ה וְהוֹד֣וּ אֶת־שְׁמֶ֗ךָ מֵחַטָּאתָם֙ יְשׁוּבֻ֔ון כִּ֥י תַעֲנֵֽם׃

בהעצר השמים. כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר (דברים י״א:י״ז):

כ״ז וְאַתָּ֣ה | תִשְׁמַ֣ע הַשָּׁמַ֗יִם וְסָלַחְתָּ֙ לְחַטַּ֣את עֲבָדֶ֔יךָ וְעַמְּךָ֖ יִשְׂרָאֵ֑ל כִּ֤י תוֹרֵם֙ אֶל־הַדֶּ֣רֶךְ הַטּוֹבָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יֵלְכ֖וּ־בָּ֑הּ וְנָתַתָּ֤ה מָטָר֙ עַל־אַרְצְךָ֔ אֲשֶׁר־נָתַ֥תָּה לְעַמְּךָ֖ לְנַחֲלָֽה׃ {ס}

כי תורם אל הדרך. כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג׳ שנים (שמואל ב כ״א:א׳) והורית ואמרת להם אל שאול ואל בית הדמים כמו כן תורם איזה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים:

כ״ח רָעָ֣ב כִּֽי־יִהְיֶ֣ה בָאָ֗רֶץ דֶּ֚בֶר כִּֽי־יִהְיֶ֣ה שִׁדָּפ֔וֹן יֵרָקוֹן֙ אַרְבֶּ֔ה וְחָסִ֑יל כִּֽי־יִהְיֶ֤ה כִּי־יָצַר־לוֹ֙ אֹיְבָ֔יו בְּאֶ֖רֶץ שְׁעָרָ֑יו כָּל־נֶ֥גַע וְכָל־מַחֲלָֽה׃

כל נגע. פתרון הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון נגיפה אף בעצירת גשמים ומה עוד להרבות אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל:

כ״ט כָּל־תְּפִלָּ֣ה כָל־תְּחִנָּ֗ה אֲשֶׁ֤ר יִהְיֶה֙ לְכָל־הָאָדָ֔ם וּלְכֹ֖ל עַמְּךָ֣ יִשְׂרָאֵ֑ל אֲשֶׁ֣ר יֵדְע֗וּן אִ֚ישׁ נִגְעֹ֣ו וּמַכְאֹבֹ֔ו וּפָרַ֖שׂ כַּפָּ֥יו אֶל־הַבַּ֖יִת הַזֶּֽה׃

ופרש כפיו אל הבית הזה. וזה שאמר כל תפלה וכל תחנה שיתפלל ויתחנן על זאת מכל אחד הדברים האלה:

אשר ידעו איש נגעו. כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו:

ל׳ וְאַתָּ֣ה תִשְׁמַ֣ע מִן־הַשָּׁמַ֗יִם מְכ֚וֹן שִׁבְתֶּ֔ךָ וְסָלַחְתָּ֖ וְנָתַתָּ֣ה לָאִ֑ישׁ כְּכָל־דְּרָכָ֣יו אֲשֶׁר־תֵּדַ֗ע אֶת־לְבָבֹו֙ כִּ֣י אַתָּ֣ה לְבַדְּךָ֔ יָדַ֖עְתָּ אֶת־לִבֹּ֑ת בְּנֵ֖י הָאָדָֽם׃

וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו וגו׳. לרשע כרשעתו ולצדיק כצדקתו שאם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו יטיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים (אז) יודע לבבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך:

ל״א לְמַ֣עַן יִֽירָא֔וּךָ לָלֶ֖כֶת בִּדְרָכֶ֑יךָ כָּל־הַיָּמִ֗ים אֲשֶׁר־הֵ֤ם חַיִּים֙ עַל־פְּנֵ֣י הָאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תָּה לַאֲבֹתֵֽינוּ׃ {ס}

למען ייראוך. וישוב הרשע מדרכו ולכך אני מתפלל לתת לו לאיש כדרכיו:

ל״ב וְגַ֣ם אֶל־הַנָּכְרִ֗י אֲשֶׁ֤ר לֹא֙ מֵעַמְּךָ֣ יִשְׂרָאֵ֔ל הוּא֙ וּבָ֣א | מֵאֶ֔רֶץ רְחוֹקָ֖ה לְמַ֣עַן שִׁמְךָ֑ הַגָּד֣וֹל וְיָדְךָ֣ הַחֲזָקָ֔ה וּזְרוֹעֲךָ֖ הַנְּטוּיָ֑ה וּבָ֣אוּ וְהִתְפַּלְל֖וּ אֶל־הַבַּ֥יִת הַזֶּֽה׃

ל״ג וְאַתָּ֣ה תִשְׁמַ֣ע מִן־הַשָּׁמַ֗יִם֙ מִמְּכ֣וֹן שִׁבְתְּךָ֔ וְעָשִׂ֕יתָ כְּכֹ֖ל אֲשֶׁר־יִקְרָ֣א אֵלֶ֑יךָ הַנָּכְרִ֗י לְמַ֤עַן יֵדְעוּ֙ כָּל־עַמֵּ֣י הָאָ֔רֶץ אֶת־שְׁמֶ֖ךָ וּלְיִרְאָ֣ה אֹתְךָ֔ כְּעַמְּךָ֣ יִשְׂרָאֵ֑ל וְלָדַ֗עַת כִּֽי־שִׁמְךָ֤ נִקְרָא֙ עַל־הַבַּ֣יִת הַזֶּ֔ה אֲשֶׁ֥ר בָּנִ֖יתִי׃

ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. בישראל אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל לעו״ג ככל אשר יקרא לך לפי שישראל מכירין בהקב״ה ויודעין שהיכולת בידו לעשות אם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל העו״ג קורא תגר ואומר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי:

ל״ד כִּי־יֵצֵא עַמְּךָ לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבָיו בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ׃

דרך העיר. פניהם לצד ירושלים׃

ל״ה וְשָׁמַעְתָּ מִן־הַשָּׁמַיִם אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃

ועשית משפטם. נקמתם באויביהם ע״א צרכיהם דוגמא לעשות משפט עבדו (מלכים א ח׳:נ״ט)׃

ל״ו כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יֶחֱטָא וְאָנַפְתָּ בָם וּנְתַתָּם לִפְנֵי אוֹיֵב וְשָׁבֻום שׁוֹבֵיהֶם אֶל־אֶרֶץ רְחוֹקָה אוֹ קְרוֹבָה׃

ל״ז וְהֵשִׁיבוּ אֶל־לְבָבָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם וְשָׁבוּ | וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בְּאֶרֶץ שׁבְיָם לֵאמֹר חָטָאנוּ הֶעֱוִינוּ וְרָשָׁעְנוּ׃

ל״ח וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם בְּאֶרֶץ שׁבְיָם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֹתָם וְהִתְפַּלְלוּ דֶּרֶךְ אַרְצָם אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם וְהָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ וְלַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ׃

אשר בניתי לשמך. פתרון הבית הזה אשר בניתי כדי לגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה׃

ל״ט וְשָׁמַעְתָּ מִן־הַשָּׁמַיִם מִמְכֹון שִׁבְתְּךָ אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתֵיהֶם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם וְסָלַחְתָּ לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ־לָךְ׃

ושמעת. תפלתם ועל זה יתגדל שמך בעולם׃

מ׳ עַתָּה אֱלֹהַי יִהְיוּ־נָא עֵינֶיךָ פְּתֻחוֹת וְאָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ {ס}

מ״א וְעַתָּה קוּמָה יְהוָה אֱלֹהִים לְנוּחֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ כֹּהֲנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהִים יִלְבְּשׁוּ תְשׁוּעָה וַחֲסִידֶיךָ יִשְׂמְחוּ בַטּוּב׃

ועתה קומה ה׳. שלא להטלטל כאשר עד עתה משילה לנוב ומנוב לגבעון׃

אתה וארון עזך. שלא יטלטל עוד מעתה׃

עזך. על שם כן קרוי עוזך על שעשה נפלאותיו ועזוזות בפלשתים וכן כתיב (לעיל ט״ז) בהודו לה׳ דרשו ה׳ ועוזו ועוד אמרו רבותינו במסכת עבודת כוכבים וישרנה הפרות (שמואל א ו׳:י״ב) מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (תהילים צ״ח:א׳)׃

ילבשו תשועה. מחמת שלא יטלטלו ממקום למקום כמו והיה צדק אזור מתניו (ישעיהו י״א:ה׳)׃

וחסידיך ישמחו בטוב. ברוב טובות ומעשרות הניתן ללוים בשכר ששומרין את הארון ומשוררים לפניו׃

מ״ב יְהוָה אֱלֹהִים אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָוִיד עַבְדֶּךָ׃ {פ}

אל תשב פני משיחך. מלעשות טובה עמדי ואם לא למעני עשה למענך׃

פרק ז׳

א׳ וּכְכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וְהָאֵשׁ יָרְדָה מֵהַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל הָעֹלָה וְהַזְּבָחִים וּכְבוֹד יְהוָה מָלְא אֶת־הַבָּיִת׃

ב׳ וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לָבוֹא אֶל־בֵּית יְהוָה כִּי־מָלְא כְּבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃

ג׳ וְכָל | בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רֹאִים בְּרֶדֶת הָאֵשׁ וּכְבוֹד יְהוָה עַל־הַבָּיִת וַיִּכְרְעוּ אַפַּיִם אַרְצָה עַל־הָרִצְפָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְהֹדוֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

ד׳ וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם זֹבְחִים זָבַח לִפְנֵי יְהוָה׃ {ס}

ה׳ וַיִּזְבַּח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֶת־זֶבַח הַבָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם׃

ו׳ וְהַכֹּהֲנִים עַל־מִשְׁמְרוֹתָם עֹמְדִים וְהַלְוִיִּם בִּכְלֵי־שִׁיר יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִיד הַמֶּלֶךְ לְהֹדוֹת לַיהוָה כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ בְּהַלֵּל דָּוִיד בְּיָדָם וְהַכֹּהֲנִים (מחצצרים) [מַחְצְרִים] נֶגְדָּם וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹמְדִים׃ {ס}

והכהנים על משמרותם. כאשר חלקן דוד לכ״ד משמרות לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלה והלוים כמו כן על כ״ד משמרות שלהם׃

להודות. בכלי שיר שהיו אומרים הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו׃

בהלל דויד. הכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים׃

והכהנים. מחצרים נגדם שעליהם לשורר בחצוצרות שנאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו׳ (מדבר י׳)׃

ז׳ וַיְקַדֵּשׁ שְׁלֹמֹה אֶת־תּוֹךְ הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵית־יְהוָה כִּי־עָשָׂה שָׁם הָעֹלוֹת וְאֶת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה לֹא יָכוֹל לְהָכִיל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַחֲלָבִים׃

ויקדש שלמה את תוך החצר. רבותינו חולקין בדבר זה (זבחים נ״ט) רבי יהודה אומר קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להביא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר (לעיל ב׳ ח׳) אלף עולות יעלה שלמה על מזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומנין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ״ד על כ״ד הרי של שלמה חמשה מאות ושבעים ושש כשל משה א״כ מה הוא קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה׃

לא יכול להכיל. בשל משה הוא אומר כאדם האומר ננס פלוני ופסול לעבודה׃

ח׳ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת־הֶחָג בָּעֵת הַהִיא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מְאֹד מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל מִצְרָיִם׃

מלבוא חמת. שהוא בצפון של ארץ ישראל׃

עד נחל מצרים. שהיא כנגדו כמפורש באלה מסעי׃

ט׳ וַיַּעֲשׂוּ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת כִּי | חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים וְהֶחָג שִׁבְעַת יָמִים׃

י׳ וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת־הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃

וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם. שהוא ט׳ לחנוכת הבית ובמלכים (א׳ ח׳) כתוב וביום השמיני שהוא כ״ב לחדש פתרון ביום ח׳ נתן להם רשות לילך לאחר החג ולמחר כשיצא החג אז הלכו כולם יחד, ע״א ביום ח׳ נתן להם רשות ושלח אותם היושבים בתוך תחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולמחר שלח כל העם כולו ובב״ר מפרש נטלו רשות ממנו והמתינו עוד שם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שניה לכך נאמר ביום כ״ג בחדש׃

שמחים וטובי לב וגו׳. לדויד ולשלמה כי מה שדבר בפיו (לעיל כ״ח) בנך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם ה׳ ובב״ר מפרש א״ר לוי כתיב כי חנוכת וגו׳ שמחים מוסב על אשר אמר ה׳ לדוד שקיים מה שנדר לשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא׃

ולישראל עמו. כדכתיב במלכים (א׳ ח׳) לא נפל דבר אחד וגו׳, ע״א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו׳ (שם ה׳)׃

י״א וַיְכַל שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־הַבָּא עַל־לֵב שְׁלֹמֹה לַעֲשׂוֹת בְּבֵית־יְהוָה וּבְבֵיתוֹ הִצְלִיחַ׃ {פ}

י״ב וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ וּבָחַרְתִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה לִי לְבֵית זָבַח׃

וירא ה׳ אל שלמה בלילה. בחזיון לילה׃

שמעתי את תפלתך. בלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הקב״ה שמעתי תפלתך הוא התפלל בהעצר השמים השיב הקב״ה הן אעצור, הוא התפלל רעב וארבה והקב״ה משיבו והן אצוה על חגב, הוא התפלל על דבר והקב״ה משיבו ואם אשלח דבר בעמי׃

ויכנעו עמי. במה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג׳ כנגד ג׳׃

י״ג הֵן אֶעֱצֹר הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהֵן אֲצַוֶּה עַל־הָאֶרְבֶּה לֶאֱכוֹל הָאָרֶץ וְאִם־אֲשַׁלַּח דֶּבֶר בְּעַמִּי׃

הן אעצור. והן אצוה ואם אשלח כנגד ג׳ תפילות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם׃

י״ד וְיִכָּנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עֲלֵיהֶם וְיִתְפַּלְלוּ וִיבַקְשׁוּ פָּנַי וְיָשֻׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים וַאֲנִי אֶשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם וְאֶסְלַח לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת־אַרְצָם׃

ט״ו עַתָּה עֵינַי יִהְיוּ פְתֻחוֹת וְאָזְנַי קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת הַמָּקוֹם הַזֶּה׃

ט״ז וְעַתָּה בָּחַרְתִּי וְהִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה לִהְיוֹת־שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃

והיו עיני ולבי. תרגם יונתן ותהי שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא, והיו עיני שם אם לבי וחפצי שם׃

י״ז וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ וְחֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹור׃

י״ח וַהֲקִימוֹתִי אֶת כִּסֵּא מַלְכוּתֶךָ כַּאֲשֶׁר כָּרַתִּי לְדָוִיד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל׃

י״ט וְאִם־תְּשׁוּבוּן אַתֶּם וַעֲזַבְתֶּם חֻקּוֹתַי וּמִצְוֹתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃

כ׳ וּנְתַשְׁתִּים מֵעַל אַדְמָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לִשְׁמִי אַשְׁלִיךְ מֵעַל פָּנָי וְאֶתְּנֶנּוּ לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים׃

אשליך מעל פני. כתנאי שביני וביניכם ואם לא תשמעו לי (ויקרא כ״ו:י״ד) מה נאמר והשימותי את מקדשיכם׃

ואתננו למשל ולשנינה. כענין שמושלים משל על מי שאירע לו דבר פגע׃

ולשנינה. כמו (דברים ו׳:ז׳) ושננתם לבנך ותתנינון לשון סיפור רעות וכן תרגום ויספר ואשתעי ולשועי׃

כ״א וְהַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר הָיָה עֶלְיוֹן לְכָל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְאָמַר בַּמֶּה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה׃

לכל עובר עליו ישום. כלומר יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישום כמו (איוב י״ח) על יומו נשמו אחרונים׃

במה עשה ה׳. כמו על מה עשה ה׳ (דברים כ״ט) וכן כתיב (במלכים א׳ ט׳)׃

כ״ב וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה | אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִיקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וַיַּעַבְדֻם עַל־כֵּן הֵבִיא עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃ {פ}

פרק ח׳

א׳ וַיְהִי מִקֵּץ | עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּיתוֹ׃

ויהי מקץ עשרים שנה. פתרון מקץ עשרים שנה שנגמר כל הבנין של בית ה׳ שבע שנים ואת ביתו י״ג שנים כדכתיב במלכים (שם ו)׃

ב׳ וְהֶעָרִים אֲשֶׁר נָתַן חוּרָם לִשְׁלֹמֹה בָּנָה שְׁלֹמֹה אֹתָם וַיֹּושֶׁב שָׁם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ג׳ וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה חֲמָת צוֹבָה וַיֶּחֱזַק עָלֶיהָ׃

ד׳ וַיִּבֶן אֶת־תַּדְמֹר בַּמִּדְבָּר וְאֵת כָּל־עָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בַּחֲמָת׃

ויבן את תדמור במדבר. (ובמלכים א ט׳:י״ח) כתיב את תמור ותדמור קרינן וזה ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים ובב״ר בפרשת עקידה מפרש שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמור לשון תמורה שהיה להם לעשות

לישראל חסד עשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור ומשום שלמה לא נכתב כאן תמור אלא תדמור כלומר עיר חשובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן הא בנה כרך שמרדו בו וקלקלו בו ועל כן כתב תדמור ולא תמור:

ה׳ וַיִּבֶן אֶת־בֵּית חוֹרוֹן֙ הָעֶלְיוֹן וְאֶת־בֵּית חוֹרוֹן֙ הַתַּחְתּוֹן עָרֵי מָצוֹר חוֹמוֹת דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ׃

ערי מצור. לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חוזק כל כך:

ו׳ וְאֶת־בַּעֲלָת֙ וְאֵ֖ת כָּל־עָרֵ֣י הַמִּסְכְּנ֑וֹת אֲשֶׁ֥ר הָיָ֖ה לִשְׁלֹמֹ֑ה וְאֵת֙ כָּל־עָרֵ֣י הָרֶ֔כֶב וְאֵ֖ת עָרֵ֣י הַפָּרָשִׁ֑ים וְאֵת֩ | כָּל־חֵ֨שֶׁק שְׁלֹמֹ֜ה אֲשֶׁ֤ר חָשַׁק֙ לִבְנ֣וֹת בִּירוּשָׁלַ֔͏ִם וּבַלְּבָנ֖וֹן וּבְכֹ֥ל אֶֽרֶץ֙ מֶמְשַׁלְתּ֔וֹ׃

ז׳ כָּל־הָעָ֗ם הַנּוֹתָ֛ר מִן־הַחִתִּ֥י וְהָאֱמֹרִ֖י וְהַפְּרִזִּ֣י וְהַחִוִּ֑י וְהַיְבוּסִ֔י אֲשֶׁ֥ר לֹא מִיִּשְׂרָאֵ֖ל הֵמָּֽה׃

ח׳ מִן־בְּנֵיהֶ֗ם אֲשֶׁ֤ר נוֹתְרוּ֙ אַחֲרֵיהֶ֔ם בָּאָ֖רֶץ אֲשֶׁ֣ר לֹא־כִלּ֑וּם בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וַיַּעֲלֵ֥ם שְׁלֹמֹ֖ה לְמַ֥ס עֲבֻדָ֛ה עַד־הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃

ט׳ וּמִבְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לֹא־נָתַ֤ן שְׁלֹמֹה֙ עֲבָדִ֔ים לִמְלַאכְתּ֑וֹ כִּֽי־הֵ֤מָּה אַנְשֵׁי֙ מִלְחָמָ֔ה וְשָׂרֵ֖י שָׁלִישָׁ֑יו וְשָׂרֵ֣י רִכְבּ֔וֹ וּפָרָשָׁ֖יו׃ {פ}

למלאכתו. למלאכת בניינו למה כי הגרים למלאכתו ולא אנשי ישראל לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו:

י׳ וְאֵ֗לֶּה שָׂרֵ֤י (הנציבים) [הַנִּצָּבִים֙] אֲשֶׁר־לַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֔ה חֲמִשִּׁ֥ים וּמָאתַ֖יִם הָרֹדִ֥ים בָּעָֽם׃

חמשים ומאתי. ובמלכים (א׳ ט׳) חמשים וחמש מאות אלא זה וזה אחד הוא שמחסר לשם ג׳ מאות ושנה ומנה אותם שוב שהרי שם כתוב למעלה לבד משרי הנצבים וגו׳ שלשת אלפים ושלש מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אלפים ושש מאות נמצא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהג׳ מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג׳ אלפים וג׳ מאות הרודים על ע׳ אלף נשא סבל ופ׳ אלף חצב בהר ואלו חמשים ומאתים הנאמר כאן ישראלים היו ממונים על אותם ג׳ מאות גרים:

י״א וְאֶת־בַּת־פַּרְעֹ֗ה הֶעֱלָ֤ה שְׁלֹמֹה֙ מֵעִ֣יר דָּוִ֔יד לַבַּ֖יִת אֲשֶׁר־בָּנָ֣ה לָ֑הּ כִּ֣י אָמַ֗ר לֹא־תֵשֵׁ֤ב אִשָּׁה֙ לִ֣י בְּבֵית֙ דָּוִ֣יד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֔ל כִּֽי־קֳדֶ֥שׁ הֵ֖מָּה אֲשֶׁר־בָּ֣אָה־אֲלֵיהֶ֑ם אֲר֥וֹן יְהוָֽה׃ {פ}

העלה שלמה מעיר דוד. היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה והיתה שם עד כלותו לבנות את ביתו:

כי קדש המה. כל העיר וכל הבתים:

אשר באה אליהם. לפי שבאה אליהם ארון ה׳ באה לשון נקבה דוגמא (שמואל א ד׳:ג׳) וארון ברית ה׳ נלקחה:

י״ב אָ֣ז הֶעֱלָ֤ה שְׁלֹמֹה֙ עֹלוֹת֙ לַיהוָ֔ה עַ֖ל מִזְבַּ֣ח יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֥ר בָּנָ֖ה לִפְנֵ֥י הָאוּלָֽם׃

על מזבח ה׳. זה מזבח הנחשת שבנה שלמה וי״מ מזבח הנחשת שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שבנה משה ותימה בדבר שהרי כתיב (מלכים ב׳ י״ז) ואת עולת כל עם וכל דם עולה וגו׳ יהיה לבקר כלומר מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח היה של נחושת:

י״ג וּבִדְבַר־י֣וֹם בְּי֔וֹם לְהַעֲל֥וֹת כְּמִצְוַ֖ת מֹשֶׁ֑ה לַשַּׁבָּתוֹת֙ וְלַחֳדָשִׁ֔ים וְלַמּוֹעֲד֥וֹת שָׁל֛וֹשׁ פְּעָמִ֖ים בַּשָּׁנָ֑ה בְּחַג֙ הַמַּצּ֔וֹת וּבְחַג֙ הַשָּׁבֻע֔וֹת וּבְחַג֖ הַסֻּכּֽוֹת׃

י״ד וַיַּעֲמֵ֗ד כְּמִשְׁפַּט֙ דָּוִ֣יד אָבִ֔יו אֶת־מַחְלְק֥וֹת הַכֹּהֲנִ֖ים עַל־עֲבֹדָתָ֑ם וְהַלְוִיִּ֞ם עַל־מִשְׁמְרוֹתָ֗ם לְהַלֵּל֙ וּלְשָׁרֵ֣ת נֶ֔גֶד הַכֹּהֲנִ֖ים לִדְבַר־י֣וֹם בְּיוֹמ֑וֹ וְהַשֹּׁעֲרִ֗ים בְּמַחְלְקוֹתָ֛ם לְשַׁ֥עַר וָשָׁ֖עַר כִּֽי־כֵ֣ן מִצְוַ֔ת דָּוִ֖יד אִ֥ישׁ הָאֱלֹהִֽים׃

ט״ו וְלֹ֥א סָ֖רוּ מִמִּצְוַ֣ת הַמֶּ֑לֶךְ עַל־הַכֹּהֲנִ֥ים וְהַלְוִיִּ֖ם לְכָל־דָּבָ֥ר וְלָאֹצָרֽוֹת׃

ט״ז וַתִּכֹּ֛ן כָּל־מְלַאכְתּ֥וֹ שְׁלֹמֹ֖ה עַד־הַיּ֣וֹם מוּסַ֔ד בֵּ֥ית יְהוָ֖ה וְעַד־כְּלֹתֹ֑ו שָׁלֵ֖ם בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ {ס}

עד היום מוסד בית. מיום הוסדו עד כלותו:

י״ז אָז הָלַךְ שְׁלֹמֹה לְעָצְיוֹן־גֶּבֶר וְאֶל־אֵילוֹת עַל־שְׂפַת הַיָּם בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃

י״ח וַיִּשְׁלַח־לוֹ חוּרָם בְּיַד־עֲבָדָיו (אוניות) [אֳנִיּוֹת] וַעֲבָדִים יֹדְעֵי יָם וַיָּבֹאוּ עִם־עַבְדֵי שְׁלֹמֹה אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ מִשָּׁם אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים כִּכַּר זָהָב וַיְבִיאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ {פ}

פרק ט׳

א׳ וּמַלְכַּת־שְׁבָא שָׁמְעָה אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה וַתָּבוֹא לְנַסּוֹת אֶת־שְׁלֹמֹה בְּחִידוֹת בִּירוּשָׁלַם בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד וּגְמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב לָרֹב וְאֶבֶן יְקָרָה וַתָּבוֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר עִמּוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הָיָה עִם־לִבָּהּ׃

לנסות את שלמה. אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאה לנסותו׃

בחידות. כמו (שופטים י״ד:י״ב) אחודה נא לכם חידה דשמשון׃

ב׳ וַיְגֶּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ וְלֹא־נֶעְלַם דָּבָר מִשְּׁלֹמֹה אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ׃

ולא נעלם דבר. כיון שראתה שהגיד לה הכל לא נעלם דבר ממה ששאלה אשר הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה ובתרגום מגלת אסתר שם כתובים קצת מן החידות אשר שאלתו׃

ג׳ וַתֵּרֶא מַלְכַּת־שְׁבָא אֶת חָכְמַת שְׁלֹמֹה וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה׃

ד׳ וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ וּמוֹשַׁב עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָיו וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם וּמַשְׁקָיו וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם וַעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית יְהוָה וְלֹא־הָיָה עוֹד בָּהּ רוּחַ׃

ומאכל שלחנו. ברבורים ומיני מעדנים העולים על שלחנו לרוב׃

ומושב עבדיו. שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השולחן ורואי פני המלך תדיר לא היה א׳ רשאי לישב במקום חבירו כל ימי חייו׃

ומעמד משרתיו. כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה למחר׃

ומלבושיהם. לא כמלבושיהם שהם לבושים היום לובשים למחר׃

ומשקיו. רוב משקיו׃

ועליתו. מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית ה׳׃

ולא היה עוד בה רוח. שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארצה וכמו חכמיה כי ארצה במזרח ולפיכך הם חכמים ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה לדידן מכסי סיהרא י״ח שעו׳ דארץ ישראל במערב בבל וזהו שכתוב ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסע׳ מקדם (בראשית י״א) ומכל חכמת מצרים שהיו מכשפים חרטומים ואשפים וחכם היה בטיי״ר כך כתיב בפסיקתא טייר הוא ל׳ ערבי ובויקרא רבה בפ׳ בן המצרי כי עוף השמים יוליך את הקול (קהלת) זה עורב וחכמת טויארי׃

ה׳ וַתֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֱמֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאַרְצִי עַל־דְּבָרֶיךָ וְעַל־חָכְמָתֶךָ׃

ו׳ וְלֹא־הֶאֱמַנְתִּי לְדִבְרֵיהֶם עַד אֲשֶׁר־בָּאתִי וַתִּרְאֶינָה עֵינַי וְהִנֵּה לֹא הֻגַּד־לִי חֲצִי מַרְבִּית חָכְמָתֶךָ יָסַפְתָּ עַל־הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמָעְתִּי׃

חצי מרבית. רבוי חכמות׃

ז׳ אַשְׁרֵי אֲנָשֶׁיךָ וְאַשְׁרֵי עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה הָעֹמְדִים לְפָנֶיךָ תָּמִיד וְשֹׁמְעִים אֶת־חָכְמָתֶךָ׃

ח׳ יְהִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּרוּךְ אֲשֶׁר | חָפֵץ בְּךָ לְתִתְּךָ עַל־כִּסְאוֹ לְמֶלֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּאֲהַבַת אֱלֹהֶיךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַעֲמִידוֹ לְעוֹלָם וַיִּתֶּנְךָ עֲלֵיהֶם לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃

ט וַתִּתֵּן לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים | כִּכַּר זָהָב וּבְשָׂמִים לָרֹב מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה וְלֹא הָיָה כַּבֹּשֶׂם הַהוּא אֲשֶׁר־נָתְנָה מַלְכַּת־שְׁבָא לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃

י וְגַם־עַבְדֵי (חירם) [חוּרָם] וַעַבְדֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר־הֵבִיאוּ זָהָב מֵאוֹפִיר הֵבִיאוּ עֲצֵי אַלְגּוּמִּים וְאֶבֶן יְקָרָה׃

> **עצי אלגומים.** מפרש בפסיקת׳ כתוב אחד אומר אלמוגים וכתוב אחד אומר אלגומים אלא אלגומים שמם ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכיכתו כמו כוסות שהוא נכפף מתוך חשיבתו׃

יא וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ אֶת־עֲצֵי הָאַלְגּוּמִּים מְסִלּוֹת לְבֵית־יְהוָה וּלְבֵית הַמֶּלֶךְ וְכִנֹּרוֹת וּנְבָלִים לַשָּׁרִים וְלֹא־נִרְאוּ כָהֵם לְפָנִים בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃

> **מסלות.** מדרגות (ובמלכים א׳ י׳) כתיב מסעד כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות וי״א מסעד ומסילה אחד הם׃
>
> **וכנרות ונבלים לשרים.** י״א לבני לוי המשוררים בכלי שיר ור׳ אליעזר זצ״ל פי׳ לשרים המשוררים לטייל לפני המלך דוגמא (שם ד׳) ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכתוב (לקמן ל״ה) ויקונן ירמיה על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות וגו׳׃

יב וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמַלְכַּת־שְׁבָא אֶת־כָּל־חֶפְצָהּ אֲשֶׁר שָׁאֲלָה מִלְּבַד אֲשֶׁר־הֵבִיאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתֵּלֶךְ לְאַרְצָהּ הִיא וַעֲבָדֶיהָ׃ {פ}

> **מלבד אשר הביאה.** משום כבוד מלכי יהודה כתיב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים (שם י׳) כתיב מלבד אשר נתן לה כיד המלך דברים המצויין בא״י ואינם מצויין במקום׳׃

יג וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר־בָּא לִשְׁלֹמֹה בְּשָׁנָה אַחַת שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ כִּכְּרֵי זָהָב׃

יד לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וְהַסֹּחֲרִים מְבִיאִים וְכָל־מַלְכֵי עֲרַב וּפַחוֹת הָאָרֶץ מְבִיאִים זָהָב וָכֶסֶף לִשְׁלֹמֹה׃

> **לבד מאנשי התרים.** שהיו דואגים לעבור ממדינה למדינה וממלכו׳ למלכות בלא תייר והיו נותנים לו שכר תייר׃
>
> **והסוחרים מביאים.** שהיו מביאי׳ לו ע״י עלילה כדי לראות חכמתו׃

טו וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה זָהָב שָׁחוּט שֵׁשׁ מֵאוֹת זָהָב שָׁחוּט יַעֲלֶה עַל־הַצִּנָּה הָאֶחָת׃

> **מאתים צנה.** צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא שכת׳ (תהילים ה׳:י״ג) כצנה רצון תעטרנו׃
>
> **זהב שחוט.** זהב רך ונוח להרקע מרוב חשיבותו שנטוה כחוט׃
>
> **שש מאות זהב.** שש מאות זהובים והוא שש מנים שהזהב הוא הדינר׃

טז וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשׁ מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנָם הַמֶּלֶךְ בְּבֵית יַעַר הַלְּבָנוֹן׃

> **יער הלבנון.** בית גדול בנה שלמה בירושלים כדמוכח לקמן וכל אותם מגיני׳ לקח שישק ומריבוי עצי הלבנון הגדולים עשאן כדכתיב במלכים (א׳ ז׳) ויבן את בית יער הלבנון על ארבע טורי ארזים ושם נתן אותם מגינים והוא שכתוב ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער (ישעיהו כ״ב:ח׳)׃

יז וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר׃

> **כסא שן.** שן של פיל׃

יח וְשֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּא וְכֶבֶשׁ בַּזָּהָב לַכִּסֵּא מֻאֲחָזִים וְיָדוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה עַל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת׃

> **ושש מעלות לכסא.** מדרגות לעלות בו׃
>
> **וידות מזה ומזה על מקום השבת.** כמין מקלות מפאה לפאה מימין ומשמאל ולסמוך זרועותיו עליהם׃

יט וּשְׁנֵים עָשָׂר אֲרָיוֹת עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־מַמְלָכָה׃

> **ושנים אריות עומדים אצל הידות.** של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפורש בתרגום של מגילת אסתר׃

כ וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵּית־יַעַר הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף נֶחְשָׁב בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה׃

כ״א כִּי־אֳנִיּוֹת לַמֶּלֶךְ֙ הֹלְכוֹת תַּרְשִׁישׁ עִם עַבְדֵי חוּרָם אַחַת לְשָׁלוֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹאנָה | אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ נֹשְׂאוֹת֙ זָהָב וָכֶ֔סֶף שֶׁנְהַבִּ֖ים וְקוֹפִ֑ים וְתוּכִיִּ֖ים: {פ}

שנהבים. שן פיל ופיל עצמו:

וקופים. מע״ר קאצ״ן:

ותוכיים. טווסין:

כ״ב וַיִּגְדַּל֙ הַמֶּלֶךְ֙ שְׁלֹמֹ֔ה מִכֹּ֖ל מַלְכֵ֣י הָאָ֑רֶץ לְעֹ֖שֶׁר וְחָכְמָֽה:

ויגדל המלך שלמה וגו׳. לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד (מלכים א ג׳:י״ג):

כ״ג וְכָל־מַלְכֵ֣י הָאָ֔רֶץ מְבַקְּשִׁ֖ים אֶת־פְּנֵ֣י שְׁלֹמֹ֑ה לִשְׁמֹ֗עַ אֶת־חָכְמָתוֹ֙ אֲשֶׁר־נָתַ֣ן הָאֱלֹהִ֔ים בִּלְבּ֖וֹ:

וכל מלכי הארץ וגו׳. לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה (שם):

כ״ד וְהֵ֗ם מְבִיאִ֤ים אִישׁ֙ מִנְחָת֔וֹ כְּלֵ֥י כֶ֖סֶף וּכְלֵ֣י זָהָ֑ב וּשְׂלָמוֹת֙ נֶ֣שֶׁק וּבְשָׂמִ֔ים סוּסִ֥ים וּפְרָדִ֖ים דְּבַר־שָׁנָ֥ה בְשָׁנָֽה: {ס}

והם מביאים איש מנחתו. על ידי עלילה שבאים לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבוא לפני המלך ריקם, דוגמת ולא יראה את פני ה׳ ריקם (דברים ט״ז:ט״ז):

נשק. כלי זיין:

כ״ה וַיְהִי֙ לִשְׁלֹמֹ֔ה אַרְבַּ֥עַת אַלְפֵ֖י אֲרִיּ֣וֹת סוּסִ֑ים וּמַרְכָּב֗וֹת וּשְׁנֵים־עָשָׂ֤ר אֶ֙לֶף֙ פָּרָשִׁ֔ים וַיַּנִּיחֵ֖ם בְּעָרֵ֣י הָרֶ֑כֶב וְעִם־הַמֶּ֖לֶךְ בִּירוּשָׁלָֽם:

ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלים. מקצתם ועבר על לא ירבה לו סוסים:

כ״ו וַיְהִ֣י מוֹשֵׁ֔ל בְּכָל־הַמְּלָכִ֖ים מִן־הַנָּהָ֑ר וְעַד־אֶ֣רֶץ פְּלִשְׁתִּ֔ים וְעַ֖ד גְּב֥וּל מִצְרָֽיִם:

כ״ז וַיִּתֵּ֤ן הַמֶּלֶךְ֙ אֶת־הַכֶּ֔סֶף בִּירוּשָׁלַ֖ם כָּאֲבָנִ֑ים וְאֶת־הָאֲרָזִ֣ים נָתַ֔ן כַּשִּׁקְמִ֖ים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָ֥ה לָרֹֽב:

כ״ח וּמוֹצִיאִ֥ים סוּסִ֛ים מִמִּצְרַ֖יִם לִשְׁלֹמֹ֑ה וּמִכָּל־הָאֲרָצ֖וֹת:

כ״ט וּשְׁאָ֣ר דִּבְרֵ֣י שְׁלֹמֹ֔ה הָרִאשֹׁנִ֖ים וְהָאַחֲרוֹנִ֑ים הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים עַל־דִּבְרֵי֙ נָתָ֣ן הַנָּבִ֔יא וְעַל־נְבוּאַ֖ת אֲחִיָּ֣ה הַשִּׁילֹנִ֑י וּבֶחֱזוֹת֙ (יעדי) [יְעִדְּ֣וֹ] הַחֹזֶ֔ה עַל־יָרָבְעָ֖ם בֶּן־נְבָֽט:

על דברי נתן. ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה׳ אל נתן וגומר (שמואל ב י״ב:כ״ה) עד ויקרא שמו ידידיה:

ועל נבואת אחיה השילוני. (מלכים א י״א:כ״ט) שקרע ממנו המלכות ונתנה לירבעם:

ל׳ וַיִּמְלֹךְ֙ שְׁלֹמֹ֔ה בִּירוּשָׁלַ֖ם עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵ֑ל אַרְבָּעִ֖ים שָׁנָֽה:

על כל ישראל ארבעים שנה. מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז׳ שנים ובירושלים שלשים ושלש:

ל״א וַיִּשְׁכַּ֥ב שְׁלֹמֹ֖ה עִם־אֲבֹתָ֑יו וַיִּקָּבֵ֣רוּ בְּעִ֔יר דָּוִ֖יד אָבִ֑יו וַיִּמְלֹ֤ךְ רַחַבְעָם֙ בְּנ֣וֹ תַּחְתָּ֔יו: {פ}

פרק י׳

א׳ וַיֵּ֥לֶךְ רַחַבְעָ֖ם שְׁכֶ֑מָה כִּ֣י שְׁכֶ֗ם בָּ֚אוּ כָּל־יִשְׂרָאֵ֔ל לְהַמְלִ֖יךְ אֹתֽוֹ:

כי שכם באו כל ישראל להמליך אותו. בשכם שהוא מקום ירבעם שבחלק אפרים וירבעם אפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הקדוש ברוך הוא לקיים דברו קרוע אקרע הממלכה:

ב׳ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וְהוּא בְמִצְרַיִם אֲשֶׁר בָּרַח מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב יָרָבְעָם מִמִּצְרָיִם׃

ויהי כשמוע. פתרון ויהי כשמוע מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודנו במצרים׃

ג׳ וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ־לוֹ וַיָּבֹא יָרָבְעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל וַיְדַבְּרוּ אֶל־רַחַבְעָם לֵאמֹר׃

וישלחו ויקראו לו ויבא. וכל זה להודיענו רצונו של מלך מלכי המלכים הקב״ה שאפילו ירבעם עצמו בא להמליכו לרחבעם והסב הקב״ה אחר דבריו עד שמלך ירבעם׃

ד׳ אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת־עֻלֵּנוּ וְעַתָּה הָקֵל מֵעֲבוֹדַת אָבִיךָ הַקָּשָׁה וּמֵעֻלּוֹ הַכָּבֵד אֲשֶׁר־נָתַן עָלֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃

אביך הקשה את עלנו. כי איש טורח במלאכה היה ועלינו הטיל לפרנס פועליו והמס כדכתיב במלכים (א ה׳) ויעל המלך שלמה מס וגומר׃

ה׳ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְשׁוּבוּ אֵלָי וַיֵּלֶךְ הָעָם׃ {ס}

ו׳ וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר־הָיוּ עֹמְדִים לִפְנֵי שְׁלֹמֹה אָבִיו בִּהְיֹתוֹ חַי לֵאמֹר אֵיךְ אַתֶּם נוֹעָצִים לְהָשִׁיב לָעָם־הַזֶּה דָּבָר׃

נועצים. כמו יועצים וכן יאמר מן יודעים נודעים אך יועצים להבא נועצים נתיעצים כבר׃

ז׳ וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו לֵאמֹר אִם־תִּהְיֶה לְטוֹב לָעָם הַזֶּה וּרְצִיתָם וְדִבַּרְתָּ אֲלֵהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל־הַיָּמִים׃

ח׳ וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ וַיִּוָּעַץ אֶת־הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ הָעֹמְדִים לְפָנָיו׃

ט׳ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מָה אַתֶּם נוֹעָצִים וְנָשִׁיב דָּבָר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי לֵאמֹר הָקֵל מֵעֹל אֲשֶׁר־נָתַן אָבִיךָ עָלֵינוּ׃

י׳ וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ לֵאמֹר כֹּה־תֹאמַר לָעָם אֲשֶׁר־דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ לֵאמֹר אָבִיךָ הִכְבִּיד אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה הָקֶל מֵעָלֵינוּ כֹּה תֹאמַר אֲלֵהֶם קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי׃

קטני עבה ממתני אבי. אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי כלומר אני חזק ממנו׃

י״א וְעַתָּה אָבִי הֶעְמִיס עֲלֵיכֶם עֹל כָּבֵד וַאֲנִי אוֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי בָּעַקְרַבִּים׃ {פ}

העמיס. כמו (ראשית מ״ג) ויעמוס איש על חמורו׃

בעקרבים. ברימ״ן בל׳ אשכנ״ז שעוקצין כעקרבים׃

י״ב וַיָּבֹא יָרָבְעָם וְכָל־הָעָם אֶל־רַחַבְעָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר שׁוּבוּ אֵלַי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי׃

י״ג וַיַּעַנֵּם הַמֶּלֶךְ קָשָׁה וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת עֲצַת הַזְּקֵנִים׃

י״ד וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם כַּעֲצַת הַיְלָדִים לֵאמֹר אַכְבִּיד אֶת־עֻלְּכֶם וַאֲנִי אוֹסִיף עָלָיו אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי בָּעַקְרַבִּים׃

ט״ו וְלֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הָיְתָה נִסָּבָה מֵעִם הָאֱלֹהִים לְמַעַן הָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־אֲחִיָּהוּ הַשִּׁלוֹנִי אֶל־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃

כי היתה נסבה. למען הקים ה׳ את דברו כמו שמפורש (במלכים א יא) להסיר ממנו י׳ השבטים וליתן לירבעם וזהו לא יסור שבט מיהודה (ראשית מ״ט) לא ירד ממלכותו עד כי יבא שילה פתרון עד כי יבא יהודה שילה להמליך שם רחבעם ושם לו יקהת עמים להמליכו ושם נחלקה המלכות ואבד מלכות של עשר׳ השבטים ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה כדכתיב (סוף שופטים) והנה חג לה׳ בשילה מימים ימימה במסילה העולה מבית אל שכמה וכתיב בירמיה משכם ומשילה ולכבוד משכן שילה נאספים לשכם שהוא ראוי לאסיפת בני אדם וסמוכה לשילה וכשנאספים בשכם אז יסור שבט מיהודה ששם המלכות נחלקה׃

ט״ז וְכָל־יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ לָהֶם וַיָּשִׁיבוּ הָעָם אֶת־הַמֶּלֶךְ ׀ לֵאמֹר מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִיד וְלֹא־נַחֲלָה בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל עַתָּה רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִיד וַיֵּלֶךְ כָּל־יִשְׂרָאֵל לְאָהָלָיו׃ {ס}

לאהליך ישראל. מוסב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך אחריו לא כן אלא לכו כל ישראל איש לאהליו׃

עתה ראה ביתך דוד. מוסב על ולא נחלה בבן ישי כלומר אין לנו בו נחלה אלא בבית המקדש שבירושלים שאנו זובחים בו ולראות בו בשלש רגלים׃

ראה ביתך דוד. אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך לבדך (וכל זה לא נראה לי) אלא ראה ביתך דוד אי איפשנו לא בך ולא בבית המקדש שלך׃

י״ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם רַחַבְעָם׃

י״ח וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ רַחַבְעָם אֶת־הֲדֹרָם אֲשֶׁר עַל־הַמַּס וַיִּרְגְּמוּ־בוֹ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶבֶן וַיָּמֹת {ס} וְהַמֶּלֶךְ רַחַבְעָם הִתְאַמֵּץ לַעֲלוֹת בַּמֶּרְכָּבָה לָנוּס יְרוּשָׁלָם׃ {ס}

הדורם. הוא אדונירם (מלכים א׳ ד׳) שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו על כן נקרא הדורם׃

וירגמו בו בני ישראל אבן. ולפי שרחבעם לא ידע הסבה והקשר שהסבו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקצב עליהם שלמה׃

י״ט וַיִּפְשְׁעוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִיד עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

ויפשעו ישראל בבית דוד. לשון מרדות ודוגמא (מלכים ב׳) בימיו פשע מואב וגו׳ (משלי י״א) את נפשע מקרית עוז, אז תפשע לבנה (לקמן ל״א)׃

פרק י״א

א׳ וַיָּבֹא רַחַבְעָם יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּקְהֵל אֶת־בֵּית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן מֵאָה וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף בָּחוּר עֹשֵׂה מִלְחָמָה לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב אֶת־הַמַּמְלָכָה לְרַחַבְעָם׃ {פ}

ויקהל את בית יהודה ובנימן. שהיו בתחום יחד וגם ירושלים היתה של שניהם ובית המקדש על תחום שניהם בנוי ובגבולים ביהושע מפרש היאך היה תחומן יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימין ונכנסת בחלקו של יהודה ועליה מזבח בנוי לכך לא היו יכולין להפרד זה מזה וגם כתוב בסמוך׃

ב׳ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמַעְיָהוּ אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר׃

ג׳ אֱמֹר אֶל־רַחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בִּיהוּדָה וּבִנְיָמִן לֵאמֹר׃

ד׳ כֹּה אָמַר יְהוָה לֹא־תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ עִם־אֲחֵיכֶם שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ מִלֶּכֶת אֶל־יָרָבְעָם׃ {פ}

עם אחיכם. והלא אחיכם בני איש אחד׃

ה׳ וַיֵּשֶׁב רַחַבְעָם בִּירוּשָׁלַ͏ִם וַיִּבֶן עָרִים לְמָצוֹר בִּיהוּדָה׃

ויבן ערים למצור. ערים קטנים בנה וסבב כל סביבותם מים משום חוזק וזה מצור כדאמרינן (בישעיהו ל״ז:כ״ה-כ״ו) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל׃

ו׳ וַיִּבֶן אֶת־בֵּית־לָחֶם וְאֶת־עֵיטָם וְאֶת־תְּקוֹעַ׃

ז׳ וְאֶת־בֵּית־צוּר וְאֶת־שׂוֹכוֹ וְאֶת־עֲדֻלָּם׃

ח׳ וְאֶת־גַּת וְאֶת־מָרֵשָׁה וְאֶת־זִיף׃

ט׳ וְאֶת־אֲדוֹרַיִם וְאֶת־לָכִישׁ וְאֶת־עֲזֵקָה׃

י׳ וְאֶת־צָרְעָה וְאֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־חָבְרוֹן אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וּבִבְנְיָמִן עָרֵי מְצָרוֹת׃

י״א וַיְחַזֵּק אֶת־הַמְּצוּרוֹת וַיִּתֵּן בָּהֶם֙ נְגִידִ֔ים וְאֹצְר֥וֹת מַאֲכָ֖ל וְשֶׁ֣מֶן וָיָ֑יִן׃

ויתן בהם נגידים. שרים ונציבים לשמור הערים והכרכים׃

ואוצרות מאכל ושמן ויין. לפי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישראל למצור׃

י״ב וּבְכָל־עִ֥יר וָעִ֖יר צִנּ֣וֹת וּרְמָחִ֑ים וַיְחַזְּקֵ֣ם מְאֹ֔ד וַיְהִי־לוֹ֙ יְהוּדָ֣ה וּבִנְיָמִ֔ן׃ {ס}

י״ג וְהַכֹּהֲנִים֙ וְהַלְוִיִּ֔ם אֲשֶׁ֥ר בְּכָל־יִשְׂרָאֵ֖ל הִתְיַצְּב֣וּ עָלָ֑יו מִכָּל־גְּבוּלָֽם׃

י״ד כִּֽי־עָזְב֤וּ הַלְוִיִּם֙ אֶת־מִגְרְשֵׁיהֶ֣ם וַאֲחֻזָּתָ֔ם וַיֵּלְכ֖וּ לִיהוּדָ֣ה וְלִירוּשָׁלִָ֑ם כִּֽי־הִזְנִיחָ֤ם יָרָבְעָם֙ וּבָנָ֔יו מִכַּהֵ֥ן לַיהוָֽה׃

כי עזבו הלוים את מגרשיהם. שבכל ארץ עשרת השבטים׃

כי הזניחם ירבעם. הזניחם מלעבוד ומכהן לה׳׃

ט״ו וַיַּעֲמֶד־לוֹ֙ כֹּהֲנִ֣ים לַבָּמ֔וֹת וְלַשְּׂעִירִ֖ים וְלָעֲגָלִ֑ים אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃

כהנים לבמות. כלומר למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כומרים לשעירים׃

ט״ז וְאַחֲרֵיהֶ֗ם מִכֹּל֙ שִׁבְטֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הַנֹּתְנִ֖ים אֶת־לְבָבָ֑ם לְבַקֵּ֗שׁ אֶת־יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בָּ֖אוּ יְרוּשָׁלַ֣ם לִזְבֹּ֔חַ לַיהוָ֖ה אֱלֹהֵ֥י אֲבוֹתֵיהֶֽם׃

ואחריהם. של לוים וכהנים׃

י״ז וַיְחַזְּקוּ֙ אֶת־מַלְכ֣וּת יְהוּדָ֔ה וַיְאַמְּצ֖וּ אֶת־רַחַבְעָ֣ם בֶּן־שְׁלֹמֹ֑ה לְשָׁנִ֣ים שָׁלֹ֔שׁ כִּ֣י הָלְכ֗וּ בְּדֶ֙רֶךְ֙ דָּוִ֣יד וּשְׁלֹמֹ֔ה לְשָׁנִ֖ים שָׁלֹֽוש׃

י״ח וַיִּקַּח־לוֹ֙ רַחַבְעָ֔ם אִשָּׁה֙ אֶת־מָחֲלַ֣ת (בן) [בַּת־]יְרִימ֔וֹת בֶּן־דָּוִ֖יד אֲבִיחַ֣יִל בַּת־אֱלִיאָ֑ב בֶּן־יִשָֽׁי׃

אביהיל בת אליאב. כמו ואביהיל לפני שמואל ואמר (שמואל א י״ז:ל״א) אך נגד ה׳ משיחו זה שהקב״ה עתיד לומר קום נא משחהו כי הוא זה וטעה בו שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש כשמואל כי ששאל לו שאול איזה בית הרואה (שם א׳ ט׳) ויאמר שמואל אנכי הרואה שלא ענהו דרך ענוה לומר מה תרצה אמר לו הקב״ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה כי טעה באליאב ובתו המלכה׃

י״ט וַתֵּ֥לֶד לוֹ֙ בָּנִ֔ים אֶת־יְעוּ֖שׁ וְאֶת־שְׁמַרְיָ֑ה וְאֶת־זָהַֽם׃

כ׳ וְאַחֲרֶ֖יהָ לָקַ֣ח אֶת־מַעֲכָ֣ה בַת־אַבְשָׁל֑וֹם וַתֵּ֤לֶד לוֹ֙ אֶת־אֲבִיָּ֔ה וְאֶת־עַתַּ֥י וְאֶת־זִיזָ֖א וְאֶת־שְׁלֹמִֽית׃

כ״א וַיֶּאֱהַ֤ב רַחַבְעָם֙ אֶת־מַעֲכָ֣ה בַת־אַבְשָׁל֔וֹם מִכָּל־נָשָׁ֖יו וּפִֽילַגְשָׁ֑יו כִּֽי נָשִׁ֣ים שְׁמוֹנָ֤ה עֶשְׂרֵה֙ נָשָׂ֔א וּפִֽילַגְשִׁ֖ים שִׁשִּׁ֑ים וַיּ֤וֹלֶד עֶשְׂרִ֙ים֙ וּשְׁמוֹנָ֣ה בָנִ֔ים וְשִׁשִּׁ֥ים בָּנֽוֹת׃

כ״ב וַיַּעֲמֵ֤ד רַחַבְעָם֙ אֶת־אֲבִיָּ֣ה בֶן־מַעֲכָ֔ה לְנָגִ֖יד בְּאֶחָ֑יו כִּ֥י לְהַמְלִיכֽוֹ׃

לנגיד באחיו. כדי להמליכו׃

כ״ג וַיָּ֣בֶן וַיִּפְרֹ֗ץ מִכָּל־בָּנָ֛יו לְכָל־אַרְצ֥וֹת יְהוּדָ֖ה וּבִנְיָמִ֑ן לְכֹ֖ל עָרֵ֣י הַמְּצֻר֔וֹת וַיִּתֵּ֥ן לָהֶ֖ם הַמָּזוֹן֙ לָרֹ֔ב וַיִּשְׁאַ֖ל הֲמ֥וֹן נָשִֽׁים׃

ויפרץ. פזר בניו לכל ארצות יהודה דוגמא (לעיל א׳ ד׳) ובית אביהם פרצו לרוב׃

פרק י״ב

א׳ וַיְהִי כְּהָכֵין מַלְכוּת רַחַבְעָם וּכְחָזְקָתוֹ עָזַב אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ׃ {פ}

ב׳ וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַמֶּלֶךְ רַחַבְעָם עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עַל־יְרוּשָׁלִַם כִּי מָעֲלוּ בַּיהוָה׃

ג׳ בְּאֶלֶף וּמָאתַיִם רֶכֶב וּבְשִׁשִּׁים אֶלֶף פָּרָשִׁים וְאֵין מִסְפָּר לָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ עִמּוֹ מִמִּצְרַיִם לוּבִים סַכִּיִּים וְכוּשִׁים׃

ד׳ וַיִּלְכֹּד אֶת־עָרֵי הַמְּצֻרוֹת אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיָּבֹא עַד־יְרוּשָׁלִָם׃ {ס}

ה׳ וּשְׁמַעְיָה הַנָּבִיא בָּא אֶל־רַחַבְעָם וְשָׂרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־נֶאֶסְפוּ אֶל־יְרוּשָׁלִַם מִפְּנֵי שִׁישַׁק וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם עֲזַבְתֶּם אֹתִי וְאַף־אֲנִי עָזַבְתִּי אֶתְכֶם בְּיַד־שִׁישָׁק׃

ו׳ וַיִּכָּנְעוּ שָׂרֵי־יִשְׂרָאֵל וְהַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ צַדִּיק | יְהוָה׃

ז׳ וּכְרְאוֹת יְהוָה כִּי נִכָּנְעוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמַעְיָה | לֵאמֹר נִכָּנְעוּ לֹא אַשְׁחִיתֵם וְנָתַתִּי לָהֶם כִּמְעַט לִפְלֵיטָה וְלֹא־תִתַּךְ חֲמָתִי בִּירוּשָׁלִַם בְּיַד־שִׁישָׁק׃

> **נכנעו לא אשחיתם.** דוגמא למטה (יד) עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו ה׳ אלהינו דרשנו וגו׳, כן דרך הפסוק כשמפסיק בנתים כופל עוד התיב׳ לאומרה דוגמא (מדבר י׳) והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו׳:

ח׳ כִּי יִהְיוּ־לוֹ לַעֲבָדִים וְיֵדְעוּ עֲבֻדָתִי וַעֲבֻדַת מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת׃ {ס}

> **כי יהיו לו לעבדים.** לשישק ולשאר עובדי כוכבים כמפורש:
>
> **וידעו עבודתי.** כשישובו לא יהיה עליהם שום מושל ממלכי עובדי כוכבי׳ אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו לה׳:

ט׳ וַיַּעַל שִׁישַׁק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עַל־יְרוּשָׁלִַם וַיִּקַּח אֶת־אֹצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וְאֶת־אֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֹּל לָקָח וַיִּקַּח אֶת־מָגִנֵּי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה׃

י׳ וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם תַּחְתֵּיהֶם מָגִנֵּי נְחֹשֶׁת וְהִפְקִיד עַל־יַד שָׂרֵי הָרָצִים הַשֹּׁמְרִים פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ׃

> **והפקיד על יד שרי הרצים.** לקח המגינים מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואח״כ השיבם אל **תא הרצים**, חדר הרצים, כלומר אל מקומם, ענין אחר מפי מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישראל היו נושאין אותן לפניו:

י״א וַיְהִי מִדֵּי־בוֹא הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה בָּאוּ הָרָצִים וְנָשְׂאוּם וְהֵשִׁבוּם אֶל־תָּא הָרָצִים׃

י״ב וּבְהַכָּנְעוֹ שָׁב מִמֶּנּוּ אַף־יְהוָה וְלֹא לְהַשְׁחִית לְכָלָה וְגַם בִּיהוּדָה הָיָה דְּבָרִים טוֹבִים׃ {ס}

> **ובהכנעו שב ממנו חרון אף ה׳.** היה לו לומר למעלה מיד כשאמר ויעל שישק וגומר אלא שהפסיק בנתים לצורך ויעש תחתיהם מגיני נחשת:

י״ג וַיִּתְחַזֵּק הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם בִּירוּשָׁלִַם וַיִּמְלֹךְ כִּי בֶן־אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה רְחַבְעָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה | מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר־בָּחַר יְהוָה לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית׃

> **ויתחזק המלך רחבעם.** ומפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ״א לפיכך היה בו כח וחוזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ׳ שנה ושלמה עדיין לא מלך כשנולד רחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ״א כשמלך:
>
> **העיר אשר בחר ה׳ לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל.** אלא שנתקלקלו במעשיהם כדכתיב ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את ה׳ וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאלו קובל ומפיגין על כך:

י״ד וַיַּעַשׂ הָרֵע כִּי לֹא הֵכִין לִבּוֹ לְדָרוֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ {ס}

ט״ו וּדְבָרֵי רְחַבְעָם הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים בְּדִבְרֵי שְׁמַעְיָה הַנָּבִיא וְעִדּוֹ הַחוֹזֶה לְהִתְיַחֵשׂ וּמִלְחֲמוֹת רְחַבְעָם וְיָרָבְעָם כָּל־הַיָּמִים׃

בדברי שמעיה הנביא. כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא וזהו שמעיה שאמר לעיל (ב׳ י״א) ולקמן (י״ב) מוכיח ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובין במדרש הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש׃

ט״ז וַיִּשְׁכַּב רְחַבְעָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ אֲבִיָּה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ {פ}

פרק י״ג

א׳ בִּשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עָשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ יָרָבְעָם וַיִּמְלֹךְ אֲבִיָּה עַל־יְהוּדָה׃

ב׳ שָׁלוֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ מִיכָיָהוּ בַת־אוּרִיאֵל מִן־גִּבְעָה וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אֲבִיָּה וּבֵין יָרָבְעָם׃

שלש שנים מלך בירושלים. ולא יותר כדמוכח במלכים ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה נמצא שאפילו שלשה שנים שלמים לא מלך׃

מיכיהו בת אוריאל. ולמעלה (י״א כ) קורא לה שם אחר מעכה בת אבשלום ובמלכים כתיב כמו כן מעכה בת אבישלום מיכיהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר הייחס של יהודה ובמלכים שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלום ולפיכך כינו שמה משם גמור שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריאל אבישלום לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל גברתנית ככתוב (לקמן כ״ב) וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה ומשום כבודה של כלתה קראה לחמותה על שם כלתה כך מפורש בירושלמי והמסורת הזה תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי״ו בשם אשה זו משום שבחה כמו עתליה ועתליהו מולכ׳ על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכליה יכליהו לפי שהיתה גברתנית כי אמציהו בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן חמש עשרה השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה׃

ג׳ וַיֶּאְסֹר אֲבִיָּה אֶת־הַמִּלְחָמָה בְּחַיִל גִּבּוֹרֵי מִלְחָמָה אַרְבַּע־מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ בָּחוּר {ס} וְיָרָבְעָם עָרַךְ עִמּוֹ מִלְחָמָה בִּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ בָּחוּר גִּבּוֹר חָיִל׃ {ס}

ד׳ וַיָּקָם אֲבִיָּה מֵעַל לְהַר צְמָרַיִם אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרַיִם וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי יָרָבְעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל׃

ויקם אביה. שהלך אביה למלחמה על ירבעם במחוז של ירבעם בהר אפרים׃

ה׳ הֲלֹא לָכֶם לָדַעַת כִּי יְהוָה | אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מַמְלָכָה לְדָוִיד עַל־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם לוֹ וּלְבָנָיו בְּרִית מָלַח׃ {פ}

ברית מלח. בקיום ואמונה, ועתה׃

ו׳ וַיָּקָם יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט עֶבֶד שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד וַיִּמְרֹד עַל־אֲדֹנָיו׃

ויקם ירבעם. עבד שלמה וגו׳ ועל זאת יש בזיון גדול׃

ז׳ וַיִּקָּבְצוּ עָלָיו אֲנָשִׁים רֵקִים בְּנֵי בְלִיַּעַל וַיִּתְאַמְּצוּ עַל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה וּרְחַבְעָם הָיָה נַעַר וְרַךְ־לֵבָב וְלֹא הִתְחַזַּק לִפְנֵיהֶם׃

ויקבצו עליו אנשים רקים. רשעים׃

ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב. ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו׃

נער. אע״פ שהיה בן מ״א שנה כשמלך קורהו נער ופי׳ (לעיל א כ״ב) על שלמה׃

ח׳ וְעַתָּה | אַתֶּם אֹמְרִים לְהִתְחַזֵּק לִפְנֵי מַמְלֶכֶת יְהוָה בְּיַד בְּנֵי דָוִיד וְאַתֶּם הָמוֹן רָב וְעִמָּכֶם עָגְלֵי זָהָב אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יָרָבְעָם לֵאלֹהִים׃

ט׳ הֲלֹא הִדַּחְתֶּם אֶת־כֹּהֲנֵי יְהוָה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם וַתַּעֲשׂוּ לָכֶם כְּהֲנִים כְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת כָּל־הַבָּא לְמַלֵּא יָדוֹ בְּפַר בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שִׁבְעָה וְהָיָה כֹהֵן לְלֹא אֱלֹהִים: {ס}

כעמי הארצות. כל הרוצה לבוא ולמלא ידו ולהיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילים שבעה ויקבלוהו:

והיה כהן ללא אלהים. למלא ידו להבדיל בין טומאה לטהרה דוגמא (שמות כ״ט) למשחה בהם ולמלא בם את ידם:

י׳ וַאֲנַחְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא עֲזַבְנָהוּ וְכֹהֲנִים מְשָׁרְתִים לַיהוָה בְּנֵי אַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם בַּמְלָאכֶת:

והלוים במלאכת. כלומר במלאכתם זה לשיר וזה לשוער כל איש למלאכתו כאשר הכין דוד:

י״א וּמַקְטִרִים לַיהוָה עֹלוֹת בַּבֹּקֶר־בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב־בָּעֶרֶב וּקְטֹרֶת־סַמִּים וּמַעֲרֶכֶת לֶחֶם עַל־הַשֻּׁלְחָן הַטָּהוֹר וּמְנוֹרַת הַזָּהָב וְנֵרֹתֶיהָ לְבָעֵר בָּעֶרֶב בְּעֶרֶב כִּי־שֹׁמְרִים אֲנַחְנוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אֹתוֹ:

י״ב וְהִנֵּה עִמָּנוּ בָרֹאשׁ הָאֱלֹהִים ׀ וְכֹהֲנָיו וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה לְהָרִיעַ עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַל־תִּלָּחֲמוּ עִם־יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם כִּי־לֹא תַצְלִיחוּ:

י״ג וְיָרְבָעָם הֵסֵב אֶת־הַמַּאְרָב לָבוֹא מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּהְיוּ לִפְנֵי יְהוּדָה וְהַמַּאְרָב מֵאַחֲרֵיהֶם:

י״ד וַיִּפְנוּ יְהוּדָה וְהִנֵּה לָהֶם הַמִּלְחָמָה פָּנִים וְאָחוֹר וַיִּצְעֲקוּ לַיהוָה וְהַכֹּהֲנִים (מחצצרים) [מַחְצְרִים] בַּחֲצֹצְרוֹת:

ט״ו וַיָּרִיעוּ אַנְשֵׁי יְהוּדָה וַיְהִי בְּהָרִיעַ אַנְשֵׁי יְהוּדָה וְהָאֱלֹהִים נָגַף אֶת־יָרָבְעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אֲבִיָּה וִיהוּדָה:

ט״ז וַיָּנֻסוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי יְהוּדָה וַיִּתְּנֵם אֱלֹהִים בְּיָדָם:

י״ז וַיַּכּוּ בָהֶם אֲבִיָּה וְעַמּוֹ מַכָּה רַבָּה וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים מִיִּשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ בָּחוּר:

י״ח וַיִּכָּנְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא וַיֶּאְמְצוּ בְּנֵי יְהוּדָה כִּי נִשְׁעָנוּ עַל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם:

י״ט וַיִּרְדֹּף אֲבִיָּה אַחֲרֵי יָרָבְעָם וַיִּלְכֹּד מִמֶּנּוּ עָרִים אֶת־בֵּית־אֵל וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יְשָׁנָה וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־(עפרון) [עֶפְרַיִן] וּבְנֹתֶיהָ:

כ׳ וְלֹא־עָצַר כֹּחַ־יָרָבְעָם עוֹד בִּימֵי אֲבִיָּהוּ וַיִּגְּפֵהוּ יְהוָה וַיָּמֹת: {פ}

ולא עצר כח וגו׳. ויגפהו ה׳ לירבעם:

וימת. לא שמת מיד אלא הולך וחסר בעבור המלחמות ובב״ר מפורש ויגפהו ה׳ לאביה:

כ״א וַיִּתְחַזֵּק אֲבִיָּהוּ וַיִּשָּׂא־לוֹ נָשִׁים אַרְבַּע עֶשְׂרֵה וַיּוֹלֶד עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם בָּנִים וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה בָּנוֹת:

כ״ב וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲבִיָּה וּדְרָכָיו וּדְבָרָיו כְּתוּבִים בְּמִדְרַשׁ הַנָּבִיא עִדּוֹ:

כ״ג וַיִּשְׁכַּב אֲבִיָּה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ אָסָא בְנוֹ תַּחְתָּיו בְּיָמָיו שָׁקְטָה הָאָרֶץ עֶשֶׂר שָׁנִים: {פ}

פרק י״ד

א׳ וַיַּעַשׂ אָסָא הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו:

ב׳ וַיָּסַר אֶת־מִזְבְּחוֹת הַנֵּכָר וְהַבָּמוֹת וַיְשַׁבֵּר אֶת־הַמַּצֵּבוֹת וַיְגַדַּע אֶת־הָאֲשֵׁרִים:

ג וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה לְדָרוֹשׁ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וְלַעֲשׂוֹת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה׃

ויאמר ליהודה לדרוש. ולא כעשרה שבטים שדרשו לאלהים אחרים חדשים מקרוב באו ואת אלהי אבותם לא דרשו׃

ד וַיָּסַר מִכֹּל עָרֵי יְהוּדָה אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הַחַמָּנִים וַתִּשְׁקֹט הַמַּמְלָכָה לְפָנָיו׃

ה וַיִּבֶן עָרֵי מְצוּרָה בִּיהוּדָה כִּי־שָׁקְטָה הָאָרֶץ וְאֵין־עִמּוֹ מִלְחָמָה בַּשָּׁנִים הָאֵלֶּה כִּי־הֵנִיחַ יְהוָה לוֹ׃

ו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה נִבְנֶה | אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְנָסֵב חוֹמָה וּמִגְדָּלִים דְּלָתַיִם וּבְרִיחִים עוֹדֶנּוּ הָאָרֶץ לְפָנֵינוּ כִּי דָרַשְׁנוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דָּרַשְׁנוּ וַיָּנַח־לָנוּ מִסָּבִיב וַיִּבְנוּ וַיַּצְלִיחוּ׃ {פ}

עודנו הארץ לפנינו. בעוד שהמלכות נכונה לפנינו שאם נצרכו להם יהיו לנו למנוס וכל אלה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז׳ שנים היו שלום ביניהם וכן מוכח אף כאן אין עמו מלחמה בשנים האלה אבל בשנים אחרים היתה עמו מלחמה ולמטה (ט״ו) כתיב ומלחמה לא היתה עד שנת ל״ה למלכות אסא אבל יכולים אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושי׳ לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו אבל זה קשה לי שכתוב למטה (ט״ז) בשנת ל״ו למלכות אסא עלה בעשא וגו׳ עד נסכלת על זאת כי מעתה יהיו לך מלחמות משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמות והוא לאחר כן כי אם ג׳ שנים ובמלכים (א ט״ו) כתיב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ובסדר עולם מפרש הטיב׃

כי דרשנו את ה׳ אלהינו דרשנו וגו׳. לפי שדרשנוהו הניח לנו מסביב׃

ויבנו. ערים׃

ויצליחו. ודוגמא (לעיל י״ב) ובראות ה׳ כי נכנע וגו׳׃

ז וַיְהִי לְאָסָא חַיִל נֹשְׂא צִנָּה וָרֹמַח מִיהוּדָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף {ס} וּמִבִּנְיָמִן נֹשְׂאֵי מָגֵן וְדֹרְכֵי קֶשֶׁת מָאתַיִם וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף כָּל־ אֵלֶּה גִּבּוֹרֵי חָיִל׃

ח וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם זֶרַח הַכּוּשִׁי בְּחַיִל אֶלֶף אֲלָפִים וּמַרְכְּבוֹת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיָּבֹא עַד־מָרֵשָׁה׃

ט וַיֵּצֵא אָסָא לְפָנָיו וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה בְּגֵיא צְפָתָה לְמָרֵשָׁה׃

י וַיִּקְרָא אָסָא אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמַר יְהוָה אֵין־עִמְּךָ לַעְזֹר בֵּין רַב לְאַיִן כֹּחַ עָזְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־עָלֶיךָ נִשְׁעַנּוּ וּבְשִׁמְךָ בָּאנוּ עַל־ הֶהָמוֹן הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה אַל־יַעְצֹר עִמְּךָ אֱנוֹשׁ׃ {ס}

אין עמך לעזור. כלומר אע״פ שאנו מעטים והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניהם עמך לעזור בין רב לאין כח כלומר בידוע שיש לך כח לעזור לפיכך עזרנו ה׳ אלהינו כי עליך נשענו׃

אל יעצר עמך אנוש. אל יהיה לאויבינו לאותו אנוש כי אנוש מושל עוצר ידי עמך נגדך לנצחנו שלא יאמר נצחנו אלהיהם, ד״א מפי הרב, אל יהי לנו אנוש שאנו אנושים עוצר יד מלנצח׳ דוגמא (דברים י״א:י״ז) ועצר את השמים כי עצר עצר ה׳ (ראשית כ׳) כמו אם תעצרני (שופטים י״ג)׃

י״א וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הַכּוּשִׁים לִפְנֵי אָסָא וְלִפְנֵי יְהוּדָה וַיָּנֻסוּ הַכּוּשִׁים׃

י״ב וַיִּרְדְּפֵם אָסָא וְהָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ עַד־לִגְרָר וַיִּפֹּל מִכּוּשִׁים לְאַיִן לָהֶם מְחִיָּה כִּי־נִשְׁבְּרוּ לִפְנֵי־יְהוָה וְלִפְנֵי מַחֲנֵהוּ וַיִּשְׂאוּ שָׁלָל הַרְבֵּה מְאֹד׃

י״ג וַיַּכּוּ אֵת כָּל־הֶעָרִים סְבִיבוֹת גְּרָר כִּי־הָיָה פַּחַד־יְהוָה עֲלֵיהֶם וַיָּבֹזּוּ אֶת־כָּל־הֶעָרִים כִּי־בִזָּה רַבָּה הָיְתָה בָהֶם׃

י״ד וְגַם־אָהֳלֵי מִקְנֶה הִכּוּ וַיִּשְׁבּוּ צֹאן לָרֹב וּגְמַלִּים וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם׃ {ס}

פרק ט״ו

א׳ וַעֲזַרְיָהוּ֙ בֶּן־עוֹדֵ֔ד הָיְתָ֥ה עָלָ֖יו רוּ֣חַ אֱלֹהִֽים׃

ב׳ וַיֵּצֵ֨א לִקְרַ֤את אָסָא֙ וַיֹּ֣אמֶר ל֔וֹ שְׁמָעֻ֥נִי אָסָ֖א וְכָל־יְהוּדָ֣ה וּבִנְיָמִ֑ן יְהוָ֣ה עִמָּכֶם֙ בִּהְיוֹתְכֶ֣ם עִמּ֔וֹ וְאִם־תִּדְרְשֻׁ֥הוּ יִמָּצֵ֖א לָכֶ֑ם וְאִם־תַּעַזְבֻ֥הוּ יַעֲזֹ֖ב אֶתְכֶֽם׃ {ס}

ג׳ וְיָמִ֣ים רַבִּ֔ים לְיִשְׂרָאֵ֖ל לְלֹ֣א | אֱלֹהֵ֣י אֱמֶ֑ת וּלְלֹ֥א כֹהֵ֛ן מוֹרֶ֖ה וּלְלֹ֥א תוֹרָֽה׃

> **וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת.** עד שבאת אתה׃
>
> **וללא כהן מורה.** שאין מי ששואל להם שום דבר תורה משום הכי לא יורו אתכם הכהנים׃

ד׳ וַיָּ֤שָׁב֙ בַּצַּר־ל֔וֹ עַל־יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיְבַקְשֻׁ֣הוּ וַיִּמָּצֵ֖א לָהֶֽם׃

> **וישב בצר לו על ה׳ אלהי ישראל.** כלומר עתה כשבאת צרה להם בקשו על ה׳ אלהי ישראל ויבקשהו לפיכך וימצא להם המצוי והושיעכם בכל אשר הלכתם׃

ה׳ וּבָעִתִּ֣ים הָהֵ֗ם אֵ֤ין שָׁלוֹם֙ לַיּוֹצֵ֣א וְלַבָּ֔א כִּ֥י מְהוּמֹ֖ת רַבּ֑וֹת עַ֖ל כָּל־יֹשְׁבֵ֥י הָאֲרָצֽוֹת׃

> **ובעתים ההם אין שלום.** באותן הימים רבים לישראל ללא אלהי אמת **אין שלום ליוצא ולבא וגו׳**, ברחבעם כתיב (לעיל ב׳ י״ב) עליו עלה שישק מלך מצרים על ירושלים כי מעלו בה׳ וכל הפרשה ואף לאביה היו מהומות רבות׃

ו׳ וְכִתְּת֣וּ גוֹי־בְּגוֹי֮ וְעִיר֒ בְּעִ֣יר כִּֽי־אֱלֹהִ֣ים הֲמָמָ֔ם בְּכָל־צָרָֽה׃

> **וכתתו גוי בגוי.** דוגמא (מדבר י״ד) ויכתום׃

ז׳ וְאַתֶּ֥ם חִזְקוּ֙ וְאַל־יֵרָפ֣וּ יְדֵיכֶ֔ם כִּ֥י יֵ֖שׁ שָׂכָ֥ר לִפְעֻלַּתְכֶֽם׃ {ס}

> **ואתם חזקו.** לדרוש באלהים׃

ח׳ וְכִשְׁמֹ֣עַ אָסָ֗א הַדְּבָרִים֮ הָאֵ֣לֶּה וְהַנְּבוּאָה֒ עֹדֵ֤ד הַנָּבִיא֙ הִתְחַזַּ֔ק וַיַּעֲבֵ֤ר הַשִּׁקּוּצִים֙ מִכָּל־אֶ֣רֶץ יְהוּדָ֔ה וּבִנְיָמִ֖ן וּמִן־הֶעָרִ֑ים אֲשֶׁ֥ר לָכַ֛ד מֵהַ֥ר אֶפְרָ֖יִם וַיְחַדֵּ֣שׁ אֶת־מִזְבַּ֣ח יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֖ר לִפְנֵ֣י אוּלָ֣ם יְהוָֽה׃

ט׳ וַיִּקְבֹּ֣ץ אֶת־כָּל־יְהוּדָ֣ה וּבִנְיָמִ֗ן וְהַגָּרִים֙ עִמָּהֶ֔ם מֵאֶפְרַ֖יִם וּמְנַשֶּׁ֣ה וּמִשִּׁמְעוֹן֑ כִּֽי־נָפְל֨וּ עָלָ֜יו מִיִּשְׂרָאֵ֗ל לָרֹב֙ בִּרְאֹתָ֔ם כִּֽי־יְהוָ֥ה אֱלֹהָ֖יו עִמּֽוֹ׃ {פ}

י׳ וַיֵּֽאָסְפ֣וּ יְרוּשָׁלַ֗͏ִם בַּחֹ֙דֶשׁ֙ הַשְּׁלִשִׁ֔י לִשְׁנַ֥ת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵ֖ה לְמַלְכ֥וּת אָסָֽא׃

י״א וַיִּזְבְּח֣וּ לַיהוָ֗ה בַּיּוֹם֙ הַה֣וּא מִן־הַשָּׁלָ֔ל הֵבִ֖יאוּ בָּקָ֣ר׀ שִׁבְעִ֣ים מֵא֑וֹת וְצֹ֖אן שִׁבְעַ֥ת אֲלָפִֽים׃

> **ויזבחו לה׳ ביום ההוא מן השלל הביאו.** פתרון ומן השלל שהביאו זבחו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים ששבו וממנו הביאו כדלמעלה (ב׳ י״ד) וגם אהלי מקנה הביאו וישבו צאן לרוב וגומר, ד״א נראה לי ויזבחו לה׳ ביום ההוא שנצחו ובאו בשלום בירושלים מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים׃

י״ב וַיָּבֹ֕אוּ בַּבְּרִ֖ית לִדְר֣וֹשׁ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֣י אֲבוֹתֵיהֶ֑ם בְּכָל־לְבָבָ֖ם וּבְכָל־נַפְשָֽׁם׃

י״ג וְכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר לֹא־יִדְרֹ֜שׁ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵ֗ל יוּמַת֙ לְמִן־קָטֹ֣ן וְעַד־גָּד֔וֹל לְמֵאִ֖ישׁ וְעַד־אִשָּֽׁה׃

י״ד וַיִּשָּׁבְע֥וּ לַיהוָ֖ה בְּק֣וֹל גָּד֑וֹל וּבִתְרוּעָ֗ה וּבַחֲצֹצְרוֹת֙ וּבְשׁוֹפָר֔וֹת׃

ט״ו וַיִּשְׁמְחוּ כָל־יְהוּדָה עַל־הַשְּׁבוּעָה כִּי בְכָל־לְבָבָם נִשְׁבָּעוּ וּבְכָל־רְצוֹנָם בִּקְשָׁהוּ וַיִּמָּצֵא לָהֶם וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב׃

ט״ז וְגַם־מַעֲכָה אֵם | אָסָא הַמֶּלֶךְ הֱסִירָהּ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה לָאֲשֵׁרָה מִפְלֶצֶת וַיְכְרֹת אָסָא אֶת־מִפְלַצְתָּהּ וַיָּדֶק וַיִּשְׂרֹף בְּנַחַל קִדְרוֹן׃

> **וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה.** לפי שעשתה לאשרה מפלצת מפליא ליצנותא זכרות עשתה לו לצל׳ והיתה נבעלת לו׃

י״ז וְהַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ מִיִּשְׂרָאֵל רַק לְבַב־אָסָא הָיָה שָׁלֵם כָּל־יָמָיו׃

> **והבמות לא סרו.** במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית והיו עונשים עליהם כרת׃

י״ח וַיָּבֵא אֶת־קָדְשֵׁי אָבִיו וְקָדָשָׁיו בֵּית הָאֱלֹהִים כֶּסֶף וְזָהָב וְכֵלִים׃

י״ט וּמִלְחָמָה לֹא הָיָתָה עַד שְׁנַת־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ לְמַלְכוּת אָסָא׃ {פ}

> **ומלחמה לא היתה וגו׳.** תניא בסדר עולם בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא אפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כ״ו למלכות אסא כדכתיב (במלכים א ט״ז:ח׳) בשנת כ״ו לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה ת״ל בשנת ל״ו למלך אסא כנגד ל״ו שנים שנתחתן שלמה לבת פרעה שהרי כתב כן במלכים (א׳ ב׳) ויברחו שני עבדים לשמעי (שם) עד ויצו המלך את בניהו וילך ויפגע בו וכתיב בסמוך (שם ג׳) ויתחתן שלמה בבת פרעה כלו׳ מיד אחר אותן ג׳ שנים ובשנת ד׳ לקחה והוא מלך מ׳ שני׳ נמצא שהיתה עמו ל״ו שנים וכנגדן ל״ו שנים נגזר׳ גזירה על מלכי ארם להיות שוטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת ל״ו למלך אסא ובשנת י״ו למלכותו מעת שנפל זרח הכושי בידו היא שנת ל״ו משמת שלמה ובשנת י״ו לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר **ויוצא אסא כסף וזהב לאמר כרות ברית ביני וביניך וישמע בן הדד.** ולא פסקו מלכי ארם מלהיות שוטנים לישראל עד שמת אחז ובשנת ג׳ לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא הי׳ זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור׃

פרק ט״ז

א׳ בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֵׁשׁ לְמַלְכוּת אָסָא עָלָה בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־יְהוּדָה וַיִּבֶן אֶת־הָרָמָה לְבִלְתִּי תֵּת יוֹצֵא וָבָא לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה׃

ב׳ וַיֹּצֵא אָסָא כֶּסֶף וְזָהָב מֵאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה וּבֵית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח אֶל־בֶּן־הֲדַד מֶלֶךְ אֲרָם הַיּוֹשֵׁב בְּדַרְמֶשֶׂק לֵאמֹר׃

> **בדרמשק.** ובמלכים (ב׳ טז) כתיב דמשק ובפסוק אחר דומשק וכולן א׳ היה ודוגמא שוט שבט שרביט׃

ג׳ בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין אָבִי וּבֵין אָבִיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי לְךָ כֶּסֶף וְזָהָב לֵךְ הָפֵר בְּרִיתְךָ אֶת־בַּעְשָׁא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְיַעֲלֶה מֵעָלָי׃

ד׳ וַיִּשְׁמַע בֶּן־הֲדַד אֶל־הַמֶּלֶךְ אָסָא וַיִּשְׁלַח אֶת־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר־לוֹ אֶל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־דָּן וְאֶת אָבֵל מַיִם וְאֵת כָּל־מִסְכְּנוֹת עָרֵי נַפְתָּלִי׃

ה׳ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ בַּעְשָׁא וַיֶּחְדַּל מִבְּנוֹת אֶת־הָרָמָה וַיִּשְׁבֹּת אֶת־מְלַאכְתּוֹ׃ {ס}

ו׳ וְאָסָא הַמֶּלֶךְ לָקַח אֶת־כָּל־יְהוּדָה וַיִּשְׂאוּ אֶת־אַבְנֵי הָרָמָה וְאֶת־עֵצֶיהָ אֲשֶׁר בָּנָה בַּעְשָׁא וַיִּבֶן בָּהֶם אֶת־גֶּבַע וְאֶת־הַמִּצְפָּה׃ {ס}

ז׳ וּבָעֵת הַהִיא בָּא חֲנָנִי הָרֹאֶה אֶל־אָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּהִשָּׁעֲנְךָ עַל־מֶלֶךְ אֲרָם וְלֹא נִשְׁעַנְתָּ עַל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן נִמְלַט חֵיל מֶלֶךְ־אֲרָם מִיָּדֶךָ׃

> **על כן נמלט.** שלא יכולת לו למה שלא בטחת בהקב״ה כי אם בטחת בהקב״ה כשנשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכולם אף לא היית מאבד ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא ועתה שלא בטחת בהקב״ה אבדת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך׃

ח׳ הֲלֹא הַכּוּשִׁים וְהַלּוּבִים הָיוּ לְחַיִל | לָרֹב לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים לְהַרְבֵּה מְאֹד וּבְהִשָּׁעֲנְךָ עַל־יְהוָה נְתָנָם בְּיָדֶךָ׃

ט׳ כִּי יְהוָה עֵינָיו מְשׁטְטוֹת בְּכָל־הָאָרֶץ לְהִתְחַזֵּק עִם־לְבָבָם שָׁלֵם אֵלָיו נִסְכָּלְתָּ עַל־זֹאת כִּי מֵעַתָּה יֵשׁ עִמְּךָ מִלְחָמוֹת׃

י׳ וַיִּכְעַס אָסָא אֶל־הָרֹאֶה וַיִּתְּנֵהוּ בֵּית הַמַּהְפֶּכֶת כִּי־בְעַנַּי עִמּוֹ עַל־זֹאת וַיְרַצֵּץ אָסָא מִן־הָעָם בָּעֵת הַהִיא׃

בית המהפכת. בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת גוועלב״ט בלשון אשכנז׃

י״א וְהִנֵּה דִּבְרֵי אָסָא הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר הַמְּלָכִים לִיהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃

י״ב וַיֶּחֱלֶא אָסָא בִּשְׁנַת שְׁלוֹשִׁים וָתֵשַׁע לְמַלְכוּתוֹ בְּרַגְלָיו עַד־לְמַעְלָה חָלְיוֹ וְגַם־בְּחָלְיוֹ לֹא־דָרַשׁ אֶת־יְהוָה כִּי בָּרֹפְאִים׃

עד למעלה חליו. נפח שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו׃

י״ג וַיִּשְׁכַּב אָסָא עִם־אֲבֹתָיו וַיָּמָת בִּשְׁנַת אַרְבָּעִים וְאַחַת לְמָלְכוֹ׃

י״ד וַיִּקְבְּרֻהוּ בְקִבְרֹתָיו אֲשֶׁר כָּרָה־לוֹ בְּעִיר דָּוִיד וַיַּשְׁכִּיבֻהוּ בַּמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר מִלְּאוּ בְּשָׂמִים וּזְנִים מְרֻקָּחִים בְּמִרְקַחַת מַעֲשֶׂה וַיִּשְׂרְפוּ־לוֹ שְׂרֵפָה גְּדוֹלָה עַד־לִמְאֹד׃ {פ}

וזנים. מיני בשמים הם והבשמים היו מרוקחים במרקחה מעשה רוקח מרקחת וזה פתרון מרוקחים במעשה רוקח׃

וישרפו לו שרפה גדולה. שרפו לו בשמים טובי׳ לאפר ואותו אפר יזורו עליו ויש מפרשין כמו ששורפין על המלכים ומהו שורפין וכו׳ ועוקרין על המלכים׃

פרק י״ז

א׳ וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַּחְתָּיו וַיִּתְחַזֵּק עַל־יִשְׂרָאֵל׃

ב׳ וַיִּתֵּן־חַיִל בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצָרוֹת וַיִּתֵּן נְצִיבִים בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרֵי אֶפְרַיִם אֲשֶׁר לָכַד אָסָא אָבִיו׃

ג׳ וַיְהִי יְהוָה עִם־יְהוֹשָׁפָט כִּי הָלַךְ בְּדַרְכֵּי דָוִיד אָבִיו הָרִאשֹׁנִים וְלֹא דָרַשׁ לַבְּעָלִים׃

בדרכי דוד אביו הראשנים. ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל ועיקר ויש מפרשים ראשונים ראש לשלמה ורחבעם שלמה נשיו הטו לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שקוץ בני עמון ורחבעם כתיב (לעיל ב יב) ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה׳ ולא כאביו שכתוב בו במלכים (א׳ ט׳) ולא היה לבו שלם עם ה׳ אלהיו ולא כאסא שלא נשען בה׳ אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים׃

ולא דרש לבעלים. כמעשה ישראל שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישראל שבימיו׃

ד׳ כִּי לֵאלֹהֵי אָבִיו דָּרָשׁ וּבְמִצְוֹתָיו הָלָךְ וְלֹא כְּמַעֲשֵׂה יִשְׂרָאֵל׃

ה׳ וַיָּכֶן יְהוָה אֶת־הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיִּתְּנוּ כָל־יְהוּדָה מִנְחָה לִיהוֹשָׁפָט וַיְהִי־לוֹ עֹשֶׁר־וְכָבוֹד לָרֹב׃

ו׳ וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בִּדְרָכֵי יְהוָה וְעוֹד הֵסִיר אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הָאֲשֵׁרִים מִיהוּדָה׃ {פ}

ויגבה לבו בדרכי ה׳. גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי ה׳ דוגמא (שמות ל״ה:כ״ו) אשר נשא לבן אתנה בחכמה׃

ז׳ וּבִשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ שָׁלַח לְשָׂרָיו לְבֶן־חַיִל וּלְעֹבַדְיָה וְלִזְכַרְיָה וְלִנְתַנְאֵל וּלְמִיכָיְהוּ לְלַמֵּד בְּעָרֵי יְהוּדָה׃

שלח לשריו לבן חיל. כך היה שמו ויש מפרשים שלח לשריו כל שר בן חיל וקשיא לי א״כ לא היה לומר אלא לעובדיה אלא ממה שאמר ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא׃

ללמד בערי יהודה. תורה ולהורות בני ישראל׃

ח׳ וְעִמָּהֶם הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָהוּ וּנְתַנְיָהוּ וּזְבַדְיָהוּ וַעֲשָׂהאֵל (ושמרימות) [וּשְׁמִירָמוֹת] וִיהוֹנָתָן וַאֲדֹנִיָּהוּ וְטוֹבִיָּהוּ וְטוֹבִיָּהוּ הַלְוִיִּם
וְעִמָּהֶם אֱלִישָׁמָע וִיהוֹרָם הַכֹּהֲנִים׃

ועמהם. מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגומר׃

ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים. כי על הכהנים והלוים ללמד ולהורות כדכתיב (דברים כ״ד:ח׳) ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דוגמת (שם ט״ז) שופטים ושוטרים תתן לך שופטים לשפוט את העם ושוטרים להכריחם ולעשות צווי השופטים׃

ט׳ וַיְלַמְּדוּ בִיהוּדָה וְעִמָּהֶם סֵפֶר תּוֹרַת יְהוָה וַיָּסֹבּוּ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה וַיְלַמְּדוּ בָּעָם׃

י׳ וַיְהִי | פַּחַד יְהוָה עַל כָּל־מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹת יְהוּדָה וְלֹא נִלְחֲמוּ עִם־יְהוֹשָׁפָט׃

ויהי פחד ה׳ על כל ממלכות הארצות. בזכות שלמדו תורה׃

י״א וּמִן־פְּלִשְׁתִּים מְבִיאִים לִיהוֹשָׁפָט מִנְחָה וְכֶסֶף מַשָּׂא גַּם הָעַרְבִיאִים מְבִיאִים לוֹ צֹאן אֵילִים שִׁבְעַת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת וּתְיָשִׁים
שִׁבְעַת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ {פ}

וכסף משא. משאות של כסף דוגמא (ישעיה מ״ז) היו נשואותיכם עמוסות משא׃

י״ב וַיְהִי יְהוֹשָׁפָט הֹלֵךְ וְגָדֵל עַד־לְמַעְלָה וַיִּבֶן בִּיהוּדָה בִּירָנִיּוֹת וְעָרֵי מִסְכְּנוֹת׃

ויהי יהושפט הולך וגדל. שלשה שנא׳ כלשון זה יצחק שמואל יהושפט אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל יהושפט כתוב בהם וגדל שאין נכון לומר וגדול, בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם ה׳ וח״ו לומר גדול עם ה׳ וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול וכן ביצחק׃

בירניות. מגזרות בירה מגדלים גדולים לחוזק׃

וערי מסכנות. ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן׃

י״ג וּמְלָאכָה רַבָּה הָיָה לוֹ בְּעָרֵי יְהוּדָה וְאַנְשֵׁי מִלְחָמָה גִּבּוֹרֵי חַיִל בִּירוּשָׁלִָם׃

י״ד וְאֵלֶּה פְקֻדָתָם לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם לִיהוּדָה שָׂרֵי אֲלָפִים {ס} עַדְנָה הַשָּׂר וְעִמּוֹ גִּבּוֹרֵי חַיִל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אָלֶף׃ {ס}

ט״ו וְעַל־יָדוֹ יְהוֹחָנָן הַשָּׂר וְעִמּוֹ מָאתַיִם וּשְׁמוֹנִים אָלֶף׃ {ס}

ט״ז וְעַל־יָדוֹ עֲמַסְיָה בֶן־זִכְרִי הַמִּתְנַדֵּב לַיהוָה וְעִמּוֹ מָאתַיִם אֶלֶף גִּבּוֹר חָיִל׃ {ס}

ועל ידו. אצלו דוגמא חלקת יואב על ידי (שמואל ב׳ י״ד)׃

המתנדב לה׳. דוגמא (שופטים ה׳) המתנדבים בעם ברכו ה׳׃

י״ז וּמִן־בִּנְיָמִן גִּבּוֹר חַיִל אֶלְיָדָע וְעִמּוֹ נֹשְׁקֵי־קֶשֶׁת וּמָגֵן מָאתַיִם אָלֶף׃ {ס}

י״ח וְעַל־יָדוֹ יְהוֹזָבָד וְעִמּוֹ מֵאָה־וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ {ס}

י״ט אֵלֶּה הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ מִלְּבַד אֲשֶׁר־נָתַן הַמֶּלֶךְ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר בְּכָל־יְהוּדָה׃ {פ}

פרק י״ח

א׳ וַיְהִי לִיהוֹשָׁפָט עֹשֶׁר וְכָבוֹד לָרֹב וַיִּתְחַתֵּן לְאַחְאָב׃

ב וַיֵּרֶד לְקֵץ שָׁנִים אֶל־אַחְאָב לְשֹׁמְרוֹן וַיִּזְבַּח־לוֹ אַחְאָב צֹאן וּבָקָר לָרֹב וְלָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ וַיְסִיתֵהוּ לַעֲלוֹת אֶל־רָמֹת גִּלְעָד׃

וירד לקץ שנים. ובמלכים (א׳ כ״ב) כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגומר בשנה השלישית משלחו את בן הדד׃

ויסיתהו לעלות אל רמת גלעד. כמו שכתוב שם בספר מלכים הידעתם כי לנו רמות גלעד כי כשהציב יעקב אבניו שם את הגל (בראשית ל״א:מ״ו-מ״ז) וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות משוכי׳ ומוחזקים אחרי העיר ואבותינו אז בימי משה כשתפשו גלעד שתקו אז מלקחת אותה כי לא חששו בהם או שמא בימי משה לקחוה ואחרי כן לקחוה האומות מיד ישראל ושלנו הם׃

ג וַיֹּאמֶר אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה הֲתֵלֵךְ עִמִּי רָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר לוֹ כָּמוֹנִי כָמוֹךָ וּכְעַמְּךָ עַמִּי וְעִמְּךָ בַּמִּלְחָמָה׃

ד וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל דְּרָשׁ־נָא כַיּוֹם אֶת־דְּבַר יְהוָה׃

דרש נא כיום את דבר ה׳. ולא מנביאי הבעלים אשר אתה בוטח בהם׃

ה וַיִּקְבֹּץ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַנְּבִאִים אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְיִתֵּן הָאֱלֹהִים בְּיַד הַמָּלֶךְ׃

ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ארבע מאות. וכולם נביאי אמת היו כי מה ששאל ממנו יהושפט קבץ לו כן מוכיח בסמוך (פ״כ) ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו׳ עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאמר לאחאב עלה ויתן האלהים ביד המלך מכלל שהיו נביאי ה׳ שלא היו מתנבאים אלא דבר ה׳ שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודי׳ מלבן ועוד שאמר יהושפט שוב האין פה נבי׳ לה׳ עוד ודאי יודע אני שהם נביאי ה׳ אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון א׳ ולשון א׳ והללו כולם מתנבאים עלה והצלח׃

ו וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה עוֹד וְנִדְרְשָׁה מֵאֹתוֹ׃

ז וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל ׀ אֶל־יְהוֹשָׁפָט עוֹד אִישׁ־אֶחָד לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה מֵאֹתוֹ וַאֲנִי שְׂנֵאתִיהוּ כִּי־אֵינֶנּוּ מִתְנַבֵּא עָלַי לְטוֹבָה כִּי כָל־יָמָיו לְרָעָה הוּא מִיכָיְהוּ בֶן־יִמְלָא וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אַל־יֹאמַר הַמֶּלֶךְ כֵּן׃

כי כל ימיו לרעה. כי זהו שאמר (מלכים א כ״ב) יען אשר שלחת איש חרמי וגו׳׃

ח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־סָרִיס אֶחָד וַיֹּאמֶר מַהֵר (מיכהו) [מִיכָיְהוּ] בֶּן־יִמְלָא׃

מהר מיכהו. כתיב חסר יו״ד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו׃

ט וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה יוֹשְׁבִים אִישׁ עַל־כִּסְאוֹ מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים וְיֹשְׁבִים בְּגֹרֶן פֶּתַח שַׁעַר שֹׁמְרוֹן וְכָל־הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִים לִפְנֵיהֶם׃

מלובשים בגדים. בגדי מלכות **ויושבין בגורן פתח שער שומרון** בא להודיענו כי כשנתנבאו הנביאים לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה הוא שצוה מלך ארם לחיילותיו (לקמן פ׳ ל) לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל אבל אם הועד בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולין לבא שמא ירגישו בהם שהם מרגלים אבל כשהם חוץ לעיר אפי׳ ירגישו בהם ויבינו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכים ומה שקרבנו פה אל הגורן בשביל הרגש גדול וקבוץ חיילות הנה פתח העיר תמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישראל לבדו שאם לא כן מה עלה בלבו שצוה שלא להרוג מישראל רק המלך לבדו אלא מרגלים היו לו ושמעו את מיכיהו אומר ראיתי את כל ישראל נפוצים וגו׳׃

י וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת־אֲרָם עַד־כַּלּוֹתָם׃

יא וְכָל־הַנְּבִאִים נִבְּאִים כֵּן לֵאמֹר עֲלֵה רָמֹת גִּלְעָד וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמָּלֶךְ׃

י״ב וְהַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ | לִקְרֹא לְמִיכָיְהוּ דִּבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה דִּבְרֵי הַנְּבִאִים פֶּה־אֶחָד טוֹב אֶל־הַמֶּלֶךְ וִיהִי־נָא דְבָרְךָ כְּאַחַד מֵהֶם וְדִבַּרְתָּ טּוֹב׃

י״ג וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ חַי־יְהוָה כִּי אֶת־אֲשֶׁר־יֹאמַר אֱלֹהַי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃

י״ד וַיָּבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו מִיכָה הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמַת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדַּל וַיֹּאמֶר עֲלוּ וְהַצְלִיחוּ וְיִנָּתְנוּ בְּיֶדְכֶם׃

> **עלו והצליחו וינתנו בידכם.** כלומר הלואי שתצליחו וינתנו בידכם:

ט״ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַמֶּלֶךְ עַד־כַּמָּה פְּעָמִים אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָ אֲשֶׁר לֹא־תְדַבֵּר אֵלַי רַק־אֱמֶת בְּשֵׁם יְהוָה׃

ט״ז וַיֹּאמֶר רָאִיתִי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל נְפוֹצִים עַל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶן רֹעֶה וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־אֲדֹנִים לָאֵלֶּה יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם׃

> **נפוצים על ההרים.** כי כשבורחים מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו (ראשית יד) והנשארים הרה נסו ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקום הרים וגבעות:
>
> **ויאמר ה׳ לא אדונים לאלה.** סימן שיהרג המלך אבל ישראל ישובו איש לביתו לשלום ושמעו את זה שאמר אם שוב תשוב בשלום הכל שמעו המרגלים והגידו למלך ארם ואז צוה מלך ארם לעשות כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו:
>
> **ויאמר ה׳ לא אדונים לאלה.** לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג:
>
> **ישובו איש לביתו בשלום.** שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו לשלום כאשר צוה ארם לעמו:

י״ז וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲלֹא אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טּוֹב כִּי אִם־לָרָע׃ {ס}

י״ח וַיֹּאמֶר לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יוֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עַל־יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ׃

> **וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו.** אלו מלכי השחתה (ס״א מלאכי השרת) עומדים לפניו:

י״ט וַיֹּאמֶר יְהוָה מִי יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה אֹמֵר כָּכָה וְזֶה אֹמֵר כָּכָה׃

כ׳ וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו בַּמָּה׃

> **ויצא הרוח.** פתרון ויצא המלאך שהרי אומר לעיל וכל צבא השמים וגו׳ ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמר (תהילים ק״ד:ד׳) עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קדם ואמר לעיל וכל צבא השמים עומדים שאל תתמה כשתאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשאמר וכל צבא השמים עומדים כדי להודיע מהיכן יצא משאר הרוחות העומדים עליו, ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות:

כ״א וַיֹּאמֶר אֵצֵא וְהָיִיתִי לְרוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תְּפַתֶּה וְגַם־תּוּכָל צֵא וַעֲשֵׂה־כֵן׃

> **בפי כל נביאיו.** שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפול מכלל שהיו נביאי אמת שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם:
>
> **תפתה וגם תוכל.** לפי שיש מפתה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות אבל באחאב תפתה וגם תוכל:

כ״ב וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יְהוָה רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי נְבִיאֶיךָ אֵלֶּה וַיהוָה דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה׃ {ס}

כ״ג וַיִּגַּשׁ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה וַיַּךְ אֶת־מִיכָיְהוּ עַל־הַלֶּחִי וַיֹּאמֶר אֵי זֶה הָדֶרֶךְ עָבַר רוּחַ־יְהוָה מֵאִתִּי לְדַבֵּר אוֹתָךְ׃

כ״ד וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ הִנְּךָ רֹאֶה בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר תָּבוֹא חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהֵחָבֵא׃

> **הנך רואה.** שיהרג אחאב:

כ״ה וַיֹּאמֶר֙ מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל קְח֥וּ אֶת־מִיכָ֖יְהוּ וְהָשִׁיבֻ֑הוּ אֶל־אָמ֥וֹן שַׂר־הָעִ֖יר וְאֶל־יוֹאָ֥שׁ בֶּן־הַמֶּֽלֶךְ׃

כ״ו וְאָמַרְתֶּ֣ם כֹּ֣ה אָמַ֣ר הַמֶּ֔לֶךְ שִׂ֥ימוּ זֶ֛ה בֵּ֥ית הַכֶּ֖לֶא וְהַאֲכִלֵ֣הוּ לֶ֣חֶם לַ֔חַץ֙ וּמַ֣יִם לַ֔חַץ עַ֖ד שׁוּבִ֥י בְשָׁלֽוֹם׃

שימו זה בית הכלא. ואע״פ שלא ראינו שנתנו קודם לכן בבית הכלא אלא מתוך שאמר השיבוהו תוכל לומר שנתנו קודם לכן בבית הכלא ואם תרצה לומר שלא נתנוהו קודם לכן מעולם לא תקשה לך והשיבוהו כי כן דרך המקראות כמו (תהילים ט׳:י״ח) ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה׃

לחם לחץ ומים לחץ. דוגמא (בישעיה כ) לחם צר ומים לחץ׃

כ״ז וַיֹּ֣אמֶר מִיכָ֗יְהוּ אִם־שׁ֤וֹב תָּשׁוּב֙ בְּשָׁל֔וֹם לֹא־דִבֶּ֥ר יְהוָ֖ה בִּ֑י וַיֹּ֕אמֶר שִׁמְעוּ֙ עַמִּ֣ים כֻּלָּ֔ם׃

כ״ח וַיַּ֥עַל מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֖ל וְיהוֹשָׁפָ֣ט מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֑ה אֶל־רָמֹ֖ת גִּלְעָֽד׃

כ״ט וַיֹּ֣אמֶר מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֗ל אֶל־יְהוֹשָׁפָט֙ הִתְחַפֵּ֣שׂ וָבֹ֔וא בַּמִּלְחָמָ֖ה וְאַתָּ֣ה לְבַ֑שׁ בְּגָדֶ֗יךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ֙ מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל וַיָּבֹ֖אוּ בַּמִּלְחָמָֽה׃

התחפש ובא. פתרון צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגו׳ ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבוא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא יסבו להלחם כי אם עלי׃

ואתה לבש בגדיך. תכסיסי מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו׃

ל׳ וּמֶ֣לֶךְ אֲרָ֗ם צִוָּה֙ אֶת־שָׂרֵ֣י הָרֶ֔כֶב אֲשֶׁר־לוֹ֙ לֵאמֹ֔ר לֹ֥א תִלָּחֲמ֖וּ אֶת־הַקָּטֹ֣ן אֶת־הַגָּדֹ֑ול כִּ֥י אִם־אֶת־מֶ֖לֶךְ יִשְׂרָאֵ֥ל לְבַדּֽוֹ׃

ל״א וַיְהִ֣י כִרְא֣וֹת שָׂרֵ֣י הָרֶ֔כֶב אֶת־יְהוֹשָׁפָ֖ט וַיֹּאמְר֣וּ אַ֔ךְ מֶ֖לֶךְ יִשְׂרָאֵ֣ל הֽוּא׃ וַיָּסֹ֣בּוּ עָלָ֗יו לְהִלָּחֵם֙ וַיִּזְעַ֣ק יְהוֹשָׁפָ֔ט וַיהוָ֖ה עֲזָרֽוֹ׃ וַיסיתם אֱלֹהִ֥ים מִמֶּֽנּוּ׃

ויזעק יהושפט. אחר בני דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכנה כל גדוד וגדוד שם א׳ לסימן לדגלו לצורך הגדוד שעמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודים זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה ולא שצעק לאלהיו וכן מוכיח (במלכים א כ״ב:ל״ב) ויזעק יהושפט ולא נאמר לשם וה׳ עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל, שהכירו והבינו מיד כשצעק אחר הסימן של דגלו כדמפרש כמו שהכירוהו וישובו מעליו כצווי מלך ארם ומה׳ הוא שהכירוהו׃

ל״ב וַיְהִ֣י כִרְא֣וֹת שָׂרֵ֣י הָרֶ֔כֶב כִּ֥י לֹא־הָיָ֖ה מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֑ל וַיָּשׁ֖וּבוּ מֵאַחֲרָֽיו׃

ל״ג וְאִ֣ישׁ מָשַׁ֣ךְ בַּקֶּ֗שֶׁת לְתֻמּ֙וֹ֙ וַיַּ֣ךְ אֶת־מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל בֵּ֥ין הַדְּבָקִ֖ים וּבֵ֣ין הַשִּׁרְיָ֑ן וַיֹּ֨אמֶר֙ לָרַכָּ֣ב הַפַּ֔ךְ (ידיך) [יָדְךָ֖] וְהוֹצִאתַ֑נִי מִן־הַמַּחֲנֶ֕ה כִּ֥י הֶחֱלִ֖יתִי׃

ואיש משך בקשת. איש ישראל מתכוין לירות במחנה ארם ובלא כוונתו׃

ויך. החץ את המלך ישראל׃

בין הדבקים ובין השריון. בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון ואין לומר מצרי הי׳ כי למי נתכוין והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוין שהרי כתיב לתומו אלא בעל כרחו י״ל ישראל היה המורה ונתכוין לירות במחנה ארם ולפי תומו הכה את מלך ישראל׃

ויאמר לרכב. למנהיג את המרכבה׃

והוצאתני מן המחנה. כלומר מן המערכה הזו הראשונה והושיבני במערכות האחרונות׃

ל״ד וְהַמִּלְחָמָ֖ה עָלְתָ֣ה בַיּ֑וֹם וְהַמֶּ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֗ל הָיָה֙ מַעֲמִ֣יד בַּמֶּרְכָּבָ֔ה נֹכַ֖ח אֲרָ֑ם עַד־הָעֶ֣רֶב וַיָּ֔מָת לְעֵ֥ת בֹּ֖וא הַשֶּׁ֑מֶשׁ׃

ותעל המלחמה. נסתלקה ולא הוזק אחד מישראל כי אם מלך ישראל לבדו כדבר הנביא שאמר (לעיל ב יח) לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום לשלום לא נאמר כי נהרג אחאב:

מעמיד במרכבה. החזיק ועמד במרכבה שלא יבינו ישראל מכתו ויברחו ותחילת נפילה ניסה:

פרק י״ט

א׳ וַיָּשָׁב יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־בֵּיתוֹ בְּשָׁלוֹם לִירוּשָׁלִָם: {ס}

ב׳ וַיֵּצֵא אֶל־פָּנָיו יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי הַחוֹזֶה וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט הֲלָרָשָׁע תַּעְזֹר וּלְשֹׂנְאֵי יְהוָה תֶּאֱהָב וּבְזֹאת עָלֶיךָ קֶצֶף מִלִּפְנֵי יְהוָה:

ג׳ אֲבָל דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמָּךְ כִּי־בִעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת מִן־הָאָרֶץ וַהֲכִינוֹתָ לְבָבְךָ לִדְרֹשׁ הָאֱלֹהִים:

כי בערת האשרות. כדלעיל ועוד הסיר את הבמות וגו׳:

לדרוש האלהים. כדלעיל (ב׳ יז) כי לאלהי אביו וגו׳:

ד׳ וַיֵּשֶׁב יְהוֹשָׁפָט בִּירוּשָׁלִָם וַיָּשָׁב וַיֵּצֵא בָעָם מִבְּאֵר שָׁבַע עַד־הַר אֶפְרַיִם וַיְשִׁיבֵם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם:

ה׳ וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר:

ויעמד שופטים. כשאמר לו החוזה דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות בא לו אצל סה״ת אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתיב אבד תאבדון עד ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ונזכר שכ׳ בכי תשא (שמות ל״ד:י״ג) ואת מצבותם תשברון וגו׳ תמה בעצמו על שהטיב בעיני ה׳ שבער האשרים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם ושוב חזר בשופטים ושוטרים ומצא כתוב (דברים טו) לא תטע לך אשירה ואז שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שופטים ושוטרים תתן לך (שם) מיד ויעמד שופטים מוחזקי׳ בכל ערי יהודה לעיר ועיר:

בכל ערי יהודה הבצרות. העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה ושוב העמיד שופטים שאינן מוחזקים כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יראי׳ להיות סרבנים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרם:

ו׳ וַיֹּאמֶר אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיהוָה וְעִמָּכֶם בְּדִבַר מִשְׁפָּט:

כי לא לאדם תשפטו. פתרון אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לזכות את אוהבינו להטות דין דלים ולישא פני עשירים הלא אין המשפט לה׳ לכך נאמר לה׳ שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאלו נטלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עקלת לתת משפט מעוקל לפיכך תראו מה שתעשו והיה לבבכם בכל דין ודין כאלו הקב״ה עומד לפניכם בדין וזהו ועמכם בדבר משפט ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה׳ ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת״ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין לעשות אלא מה שעיניו רואות:

ז׳ וְעַתָּה יְהִי פַּחַד־יְהוָה עֲלֵיכֶם שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ כִּי־אֵין עִם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַוְלָה וּמַשָּׂא פָנִים וּמִקַּח־שֹׁחַד:

אין עם ה׳ אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שוחד. והוא עמכם במשפט לפיכך אינו רוצה שתעשו עול במשפט:

ח׳ וְגַם בִּירוּשָׁלַם הֶעֱמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן־הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט יְהוָה וְלָרִיב וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם:

וגם בירושלים העמיד. אע״פ שהוא בעצמו בירושלים:

למשפט ה׳ ולריב. משפט נופל לומר על דיני ממונות דוגמא (במדבר כ״ו) והיתה לבני ישראל לחקת משפט ולרוב נופל על דיני נפשות וחבלות דוגמת (שמות כ״א) וכי יריבון אנשים וגו׳:

ט׳ וַיְצַו עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַּעֲשׂוּן בְּיִרְאַת יְהוָה בֶּאֱמוּנָה וּבְלֵבָב שָׁלֵם:

כה תעשון. משום זריזות וזהירות ולחוזק הוסיף נו״ן כמו (רות ג׳:י״ח) עד אשר תדעין איך יפול דבר וכמו (בראשית ל״ב:ה׳) כה תאמרון לאדני לעשו וכה תדבקין וגו׳ אשר יקצרון (רות ב׳:ח׳):

י וְכָל־רִיב אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם | הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין־דָּם | לְדָם בֵּין־תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיהוָה וְהָיָה־קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל־אֲחֵיכֶם כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ׃

בין דם לדם. בין דם רציחת שוגג למזיד׃

והזהרתם אותם. אחיכם׃

והיה קצף עליכם ועל אחיכם. לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכם׃

ולא תאשמו. אותם מכל מקום שאם תקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהיה בשום דבר אשם עליכם הואיל ועשיתם חובתכם המוטל עליכם לעשות׃

יא וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכֹל דִּבְרֵי־יְהוָה וּזְבַדְיָהוּ בֶן־יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית־יְהוּדָה לְכָל דִּבְרֵי־הַמֶּלֶךְ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וְיִהְיֶה יְהוָה עִם־הַטּוֹב׃ {פ}

ויהי ה׳ עם הטוב. עם עושה הטוב והישר׃

פרק כ׳

א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעִמָּהֶם | מֵהָעַמּוֹנִים עַל־יְהוֹשָׁפָט לַמִּלְחָמָה׃

ועמהם מהעמונים. זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששינה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל וכן מוכח למטה בענין ובעת החלו ברינה ותהלה נתן ה׳ מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר וגו׳ נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם והוא שיסד הקליר בפרשת זכור זכור עריץ בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנאמר בלך לך (בראשית י״ד:ז׳) ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר׃

ב וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּידוּ לִיהוֹשָׁפָט לֵאמֹר בָּא עָלֶיךָ הָמוֹן רָב מֵעֵבֶר לַיָּם מֵאֲרָם וְהִנָּם בְּחַצְצֹן תָּמָר הִיא עֵין גָּדִי׃

היא עין גדי. כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו׃

ג וַיִּירָא וַיִּתֵּן יְהוֹשָׁפָט אֶת־פָּנָיו לִדְרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא־צוֹם עַל־כָּל־יְהוּדָה׃

ד וַיִּקָּבְצוּ יְהוּדָה לְבַקֵּשׁ מֵיְהוָה גַּם מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה בָּאוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה׃

גם מכל ערי יהודה. שלא תאמר כשאמר בתחלה ויקבצו יהודה לבקש אלו יושבי ירושלים לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו׃

ה וַיַּעֲמֹד יְהוֹשָׁפָט בִּקְהַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּבֵית יְהוָה לִפְנֵי הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה׃

ו וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ הֲלֹא אַתָּה־הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכֹל מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְאֵין עִמְּךָ לְהִתְיַצָּב׃

ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה. לנהוג ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעזרונו מהם׃

ובידך כח. בעל כח וגבורה הרדי״ן בלע״ז׃

ואין עמך להתיצב. אין שום בריה יכולה לעמוד נגדך בכל ממלכות הגוים דוגמתו (יהושע א׳:ה׳) לא יתיצב איש לפניך וכן (מ״א) מי הוא לפניו יתיצב (כך פי׳ רבינו מנחם בר חלבו זצ״ל)׃

ז הֲלֹא | אַתָּה אֱלֹהֵינוּ הוֹרַשְׁתָּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִלִּפְנֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַתִּתְּנָהּ לְזֶרַע אַבְרָהָם אֹהַבְךָ לָעוֹלָם׃

ותתנה לזרע אברהם. לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש העמי׳ האלה כי אפי׳ מלך ואפי׳ שום אדם כשנתן מתנה לאוהבו ובא אחר לגוזלו הימנו דוחק בעצמו להחזיקה בידו כ״ש אתה ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה בשביל כך נאמר לעיל ירושת עולם נתת לנו׃

ח׳ וַיִּשְׁבְּרֵ֣הוּ וַיִּבְנוּ֩ לְךָ֨ | בָּ֜הּ מִקְדָּ֗שׁ לְשִׁמְךָ֙ לֵאמֹ֔ר׃

ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר. שאם תבוא עלינו רעה חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב׃

ט׳ אִם־תָּבֹ֨וא עָלֵ֜ינוּ רָעָ֣ה ׀ חֶ֣רֶב׀ שְׁפוֹט֩ וְדֶ֨בֶר וְרָעָ֜ב נַעַמְדָ֣ה לִפְנֵ֣י הַבַּ֣יִת הַזֶּ֗ה וּלְפָנֶ֙יךָ֙ כִּֽי שִׁמְךָ֣ בַּבַּ֣יִת הַזֶּ֔ה וְנִזְעַ֥ק אֵלֶ֖יךָ מִצָּרָתֵ֑נוּ וְתִשְׁמַ֖ע וְתוֹשִֽׁיעַ׃

ונזעק אליך מצרתינו. בבית המקדש׃

ותשמע ותושיע. כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך כמ״ש (לעיל ב׳ ו׳) ואם ינגף עמך וכל הפרשה עד וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו ויעתר לו ה׳ כדכתיב (שם) וירא ה׳ אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבינו הבאים עלינו׃

י׳ וְעַתָּ֗ה הִנֵּ֤ה בְנֵֽי־עַמּוֹן֙ וּמוֹאָ֣ב וְהַר־שֵׂעִ֔יר אֲשֶׁ֥ר לֹא־נָתַ֖תָּה לְיִשְׂרָאֵ֑ל לָבֹ֣וא בָּהֶ֗ם בְּבֹאָם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם כִּ֥י סָרוּ֙ מֵעֲלֵיהֶ֔ם וְלֹ֥א הִשְׁמִ֖ידוּם׃

ועתה. על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבנו הבאים עלינו׃

הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה לישראל לבוא בהם. להלחם׃

בבואם מארץ מצרים. ועליהם היה לזכור את החסד ולבא בעזרתינו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין אלינו רעה ובאין עלינו׃

י״א וְהִנֵּ֨ה־הֵ֜ם גֹּמְלִ֣ים עָלֵ֗ינוּ לָבוֹא֙ לְגָרְשֵׁ֔נוּ מִֽירֻשָּׁתְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר הוֹרַשְׁתָּֽנוּ׃

לגרשינו מירושתך אשר הורשתנו. אתה בעצמך ולפיכך מה יש להם לערער על ירושתינו׃

י״ב אֱלֹהֵ֣ינוּ֮ הֲלֹ֣א תִשְׁפֹּט־בָּם֒ כִּ֣י אֵ֤ין בָּ֙נוּ֙ כֹּ֣חַ לִפְנֵ֣י הֶהָמ֣וֹן הָרַ֣ב הַזֶּ֣ה הַבָּ֣א עָלֵ֔ינוּ וַאֲנַ֖חְנוּ לֹ֣א נֵדַ֑ע מֶ֥ה־נַּעֲשֶׂ֖ה כִּ֥י עָלֶ֖יךָ עֵינֵֽינוּ׃

כי עליך עינינו. להושיענו׃

י״ג וְכָל־יְהוּדָ֖ה עֹמְדִ֣ים לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה גַּם־טַפָּ֥ם נְשֵׁיהֶ֖ם וּבְנֵיהֶֽם׃ {ס}

גם טפם. כמנהג שהגדודים באים על הארץ בורחים מן הכפרים לערי מבצריהם טפם נשיהם ובניהם׃

י״ד וַיַּחֲזִיאֵ֞ל בֶּן־זְכַרְיָ֣הוּ בֶן־בְּנָיָ֗ה בֶּן־יְעִיאֵ֙ל בֶּן־מַתַּנְיָ֤ה הַלֵּוִי֙ מִן־בְּנֵ֣י אָסָ֔ף הָיְתָ֥ה עָלָ֖יו רֽוּחַ־יְהוָ֑ה בְּתוֹךְ֙ הַקָּהָֽל׃

ט״ו וַיֹּ֗אמֶר הַקְשִׁ֤יבוּ כָל־יְהוּדָה֙ וְיֹשְׁבֵ֣י יְרוּשָׁלַ֔͏ִם וְהַמֶּ֖לֶךְ יְהוֹשָׁפָ֑ט כֹּֽה־אָמַ֤ר יְהוָה֙ לָכֶ֔ם אַל־תִּירְא֥וּ וְאַל־תֵּחַ֖תּוּ מִפְּנֵ֣י הֶהָמ֣וֹן הָרַ֣ב הַזֶּ֑ה כִּ֥י לֹא לָכֶ֖ם הַמִּלְחָמָ֥ה כִּי֙ לֵאלֹהִֽים׃

אל תיראו ואל תחתו. מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון והנביא אמר להם אף על פי שהם רבים מכם אל תיראו מהם׃

כי לא לכם המלחמה כי לאלהים. מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא ודאי כאשר אמרתם שעל הקב״ה עיניכם ובטחונכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים׃

ט״ז מָחָר֙ רְד֣וּ עֲלֵיהֶ֔ם הִנָּ֥ם עֹלִ֖ים בְּמַעֲלֵ֣ה הַצִּ֑יץ וּמְצָאתֶ֣ם אֹתָ֔ם בְּסֽוֹף־הַנַּ֖חַל פְּנֵ֣י מִדְבַּ֣ר יְרוּאֵֽל׃

במעלה הציץ. שם מקום׃

י״ז לֹא לָכֶ֥ם לְהִלָּחֵ֖ם בָּזֹ֑את הִתְיַצְּב֗וּ עִמְד֤וּ וּרְאוּ֙ אֶת־יְשׁוּעַ֣ת יְהוָ֔ה עִמָּכֶ֖ם יְהוּדָ֣ה וִירוּשָׁלִָ֑͏ם אַל־תִּירְא֥וּ וְאַל־תֵּחַ֖תּוּ מָחָ֣ר צְא֣וּ לִפְנֵיהֶ֔ם וַיהוָ֖ה עִמָּכֶֽם׃

התיצבו. מוסב על לא לכם המלחמה׃

וראו את ישועת ה׳. מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו ואמר להם הקב״ה הדין עמכם עלי להחזיקה בידכם׃

מחר צאו. ואלחם בעדיכם והם האמינו ונזדרזו וישכימו בבקר׃

י״ח וַיִּקֹּד יְהוֹשָׁפָט אַפַּיִם אָרְצָה וְכָל־יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם נָפְלוּ לִפְנֵי יְהוָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַיהוָה׃

י״ט וַיָּקָמוּ הַלְוִיִּם מִן־בְּנֵי הַקְּהָתִים וּמִן־בְּנֵי הַקָּרְחִים לְהַלֵּל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּקוֹל גָּדוֹל לְמָעְלָה׃

כ׳ וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיֵּצְאוּ לְמִדְבַּר תְּקוֹעַ וּבְצֵאתָם עָמַד יְהוֹשָׁפָט וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם הַאֲמִינוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְתֵאָמֵנוּ הַאֲמִינוּ בִנְבִיאָיו וְהַצְלִיחוּ׃

> **ותאמנו.** ותהיו בני אמונה ותצליחו דוגמא (ישעי׳ ז׳) לא תאמינו׃

כ״א וַיִּוָּעַץ אֶל־הָעָם וַיַּעֲמֵד מְשֹׁרְרִים לַיהוָה וּמְהַלְלִים לְהַדְרַת־קֹדֶשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הֶחָלוּץ וְאֹמְרִים הוֹדוּ לַיהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

כ״ב וּבְעֵת הֵחֵלּוּ בְרִנָּה וּתְהִלָּה נָתַן יְהוָה ׀ מְאָרְבִים עַל־בְּנֵי עַמּוֹן מוֹאָב וְהַר־שֵׂעִיר הַבָּאִים לִיהוּדָה וַיִּנָּגְפוּ׃

> **נתן ה׳ מארבים.** נתן מארבים להשמידם ולהחרימם דוגמא באביה בן רחבעם (לעיל ב׳ י״ג) וירבעם היסב את המארב כמו כן הסיבם הקב״ה זה בזה ושוב חזר מואב ועזר לבני עמון וקמו שניהם על בני שעיר׃

כ״ג וַיַּעַמְדוּ בְּנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב עַל־יֹשְׁבֵי הַר־שֵׂעִיר לְהַחֲרִים וּלְהַשְׁמִיד וּכְכַלּוֹתָם בְּיוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר עָזְרוּ אִישׁ־בְּרֵעֵהוּ לְמַשְׁחִית׃

> **ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים ולהשמיד וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו.** הסיבן הקב״ה זה אל זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו ההגרים לארץ לאין פליטה׃

כ״ד וִיהוּדָה בָּא עַל־הַמִּצְפֶּה לַמִּדְבָּר וַיִּפְנוּ אֶל־הֶהָמוֹן וְהִנָּם פְּגָרִים נֹפְלִים אָרְצָה וְאֵין פְּלֵיטָה׃

כ״ה וַיָּבֹא יְהוֹשָׁפָט וְעַמּוֹ לָבֹז אֶת־שְׁלָלָם וַיִּמְצְאוּ בָהֶם לָרֹב וּרְכוּשׁ וּפְגָרִים וּכְלֵי חֲמֻדוֹת וַיַּצְלוּ לָהֶם לְאֵין מַשָּׂא וַיִּהְיוּ יָמִים שְׁלוֹשָׁה בֹּזְזִים אֶת־הַשָּׁלָל כִּי רַב־הוּא׃

> **לאין משא.** מרוב׃

כ״ו וּבַיּוֹם הָרְבִעִי נִקְהֲלוּ לְעֵמֶק בְּרָכָה כִּי־שָׁם בֵּרְכוּ אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאוּ אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק בְּרָכָה עַד־הַיּוֹם׃

> **נקהלו לעמק ברכה.** לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפורש בסמוך כדאמר כי שם ברכו את ה׳ והודו על כל הטובה אשר עשה להם שעזרם מעכו״ז׃

כ״ז וַיָּשֻׁבוּ כָל־אִישׁ יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם וִיהוֹשָׁפָט בְּרֹאשָׁם לָשׁוּב אֶל־יְרוּשָׁלַם בְּשִׂמְחָה כִּי־שִׂמְּחָם יְהוָה מֵאוֹיְבֵיהֶם׃

כ״ח וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלַם בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וּבַחֲצֹצְרוֹת אֶל־בֵּית יְהוָה׃

> **ויבאו ירושלים בנבלים ובכנרות ובחצצרות.** הרי ג׳ כלי שיר כנגד ג׳ כל איש יהודה וירושלים ויהושפט׃

כ״ט וַיְהִי פַּחַד אֱלֹהִים עַל כָּל־מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת בְּשָׁמְעָם כִּי נִלְחַם יְהוָה עִם אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל׃

ל׳ וַתִּשְׁקֹט מַלְכוּת יְהוֹשָׁפָט וַיָּנַח לוֹ אֱלֹהָיו מִסָּבִיב׃ {פ}

ל״א וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט עַל־יְהוּדָה בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־שִׁלְחִי׃

ל״ב וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו אָסָא וְלֹא־סָר מִמֶּנָּה לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃

> **וילך בדרך אביו אסא.** מאיזה דבר לא סר מלעשות הישר מדרך הטוב והישר של אביו לא סר אבל מדרכו הרעה של אסא סר כמו שכתוב (לעיל ב׳ טו) ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח כל ימיו בהקב״ה׃

ל״ג אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ וְעוֹד הָעָם לֹא־הֵכִינוּ לְבָבָם לֵאלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם׃

ל״ד וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים בְּדִבְרֵי יֵהוּא בֶּן־חֲנָנִי אֲשֶׁר הֹעֲלָה עַל־סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בדברי יהוא בן חנני. שאמר אל המלך יהושפט (שם י״ט) הלרשע לעזור׃

ל״ה וְאַחֲרֵי־כֵן אִתְחַבַּר יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה עִם אֲחַזְיָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא הִרְשִׁיעַ לַעֲשׂוֹת׃

ל״ו וַיְחַבְּרֵהוּ עִמּוֹ לַעֲשׂוֹת אֳנִיּוֹת לָלֶכֶת תַּרְשִׁישׁ וַיַּעֲשׂוּ אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃

ל״ז וַיִּתְנַבֵּא אֱלִיעֶזֶר בֶּן־דֹּדָוָהוּ מִמָּרֵשָׁה עַל־יְהוֹשָׁפָט לֵאמֹר כְּהִתְחַבְּרֶךָ עִם־אֲחַזְיָהוּ פָּרַץ יְהוָה אֶת־מַעֲשֶׂיךָ וַיִּשָּׁבְרוּ אֳנִיּוֹת וְלֹא עָצְרוּ לָלֶכֶת אֶל־תַּרְשִׁישׁ׃

ולא עצרו. פתרון לא עצרו כח האניות ללכת וישברו׃

פרק כ״א

א׳ וַיִּשְׁכַּב יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

ב׳ וְלוֹ־אַחִים בְּנֵי יְהוֹשָׁפָט עֲזַרְיָה וִיחִיאֵל וּזְכַרְיָהוּ וַעֲזַרְיָהוּ וּמִיכָאֵל וּשְׁפַטְיָהוּ כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃

ג׳ וַיִּתֵּן לָהֶם | אֲבִיהֶם מַתָּנוֹת רַבּוֹת לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְמִגְדְּנוֹת עִם־עָרֵי מְצֻרוֹת בִּיהוּדָה וְאֶת־הַמַּמְלָכָה נָתַן לִיהוֹרָם כִּי־הוּא הַבְּכוֹר׃ {פ}

ד׳ וַיָּקָם יְהוֹרָם עַל־מַמְלֶכֶת אָבִיו וַיִּתְחַזַּק וַיַּהֲרֹג אֶת־כָּל־אֶחָיו בֶּחָרֶב וְגַם מִשָּׂרֵי יִשְׂרָאֵל׃

ה׳ בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה יְהוֹרָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁמוֹנֶה שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃

ו׳ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ | מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃

ז׳ וְלֹא־אָבָה יְהוָה לְהַשְׁחִית אֶת־בֵּית דָּוִיד לְמַעַן הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת לְדָוִיד וְכַאֲשֶׁר אָמַר לָתֵת לוֹ נִיר וּלְבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃

ניר. פי׳ עול על ישראל׃

ח׳ בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה וַיַּמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם מָלֶךְ׃

בימיו פשע אדום וגו׳. כי דוד הכרית כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין כל מלכי יהודה נותנין הנציבים הטובים בעיניהם ומימיו של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה׃

ט׳ וַיַּעֲבֹר יְהוֹרָם עִם־שָׂרָיו וְכָל־הָרֶכֶב עִמּוֹ וַיְהִי־קָם לַיְלָה וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם הַסּוֹבֵב אֵלָיו וְאֶת שָׂרֵי הָרָכֶב׃

הסובב אליו. ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו כי היה דרכם כשנוצחים במלחמה היו תופשים האנשים הגבורים ומביאים אותן עמהם שלא יתוספו על שונאיהם להיות לעזרה לאדום בני עמם וקם לילה פתאום והרגם ורבותינו פירשו הסובב אליו סמוכים לפניו׃

י׳ וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה בָּעֵת הַהִיא מִתַּחַת יָדָהּ כִּי עָזַב אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃

ויפשע אדום. והלא כבר נאמר למעלה בימיו פשע אדום אלא כן דרך הפסוק לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחד ורוצה לומר אז תפשע לבנה לכך סידרן מתחילה ואומר ויפשע אדום אז תפשע לבנה של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע ויהי הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת ההיא שיושבים על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה׃

כי עזב את ה׳ אלהי אבותיו. מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר משא׳ מלכי יהודה שהיו לפניו׃

י״א גַּם־הוּא עָשָׂה־בָמוֹת בְּהָרֵי יְהוּדָה וַיְזַן֙ אֶת־יֹשְׁבֵ֣י יְרוּשָׁלַ֔͏ִם וַיַּדַּ֖ח אֶת־יְהוּדָֽה׃ {פ}

ויזן. כל מי שעוזב ומימר יראת הקב״ה בעבודת כוכבים ומזלות נופל ל׳ זנות שעשה דוגמ׳ אשה מזנה ומנאפת מאחרים ודומה כי זנה תזנה הארץ (הושע א׳:ב׳) וזנו אחרי אלהי נכר וגו׳ (דברים ל״א:ט״ז):

י״ב וַיָּבֹ֥א אֵלָיו֙ מִכְתָּ֔ב מֵאֵלִיָּ֖הוּ הַנָּבִ֣יא לֵאמֹ֑ר כֹּ֣ה | אָמַ֞ר יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֣י דָוִ֗יד אָבִיךָ֙ תַּ֣חַת אֲשֶׁ֤ר לֹא־הָלַ֙כְתָּ֙ בִּדְרָכֵ֣י יְהוֹשָׁפָ֔ט אָבִ֖יךָ וּבִדְרָכֵ֥י אָסָ֖א מֶ֥לֶךְ־יְהוּדָֽה׃

ויבא אליו מכתב מאליהו. לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו:

י״ג וַתֵּ֣לֶךְ בְּדֶ֣רֶךְ֮ מַלְכֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ וַתַּזְנֶ֣ה אֶת־יְהוּדָ֗ה וְאֶת־יֹשְׁבֵ֣י יְרוּשָׁלַ֔͏ִם כְּזַנוֹנ֖וֹת בֵּ֣ית אַחְאָ֑ב וְגַם֙ אֶת־אַחֶ֣יךָ בֵּית־אָבִ֔יךָ הַטּוֹבִ֥ים מִמְּךָ֖ הָרַגְתָּ֥׃

י״ד הִנֵּ֣ה יְהוָ֔ה נֹגֵ֥ף מַגֵּפָ֖ה גְּדוֹלָ֑ה בְּעַמֶּ֙ךָ֙ וּבְבָנֶ֣יךָ וּבְנָשֶׁ֔יךָ וּבְכָל־רְכוּשֶׁ֖ךָ׃

ט״ו וְאַתָּ֞ה בְּחֳלָיִ֣ים רַבִּ֗ים בְּמַחֲלַ֙ת מֵעֶ֣יךָ עַד־יֵצְא֥וּ מֵעֶ֛יךָ מִן־הַחֹלִ֖י יָמִ֥ים עַל־יָמִֽים׃

ט״ז וַיָּ֤עַר יְהוָה֙ עַל־יְהוֹרָ֔ם אֵ֖ת רוּחַ֙ הַפְּלִשְׁתִּ֔ים וְהָעַרְבִ֖ים אֲשֶׁ֥ר עַל־יַ֖ד כּוּשִֽׁים׃

י״ז וַיַּעֲל֣וּ בִיהוּדָ֗ה וַיִּבְקָעוּהָ֙ וַיִּשְׁבּ֣וּ אֵת֮ כָּל־הָרְכוּשׁ֒ הַנִּמְצָ֣א לְבֵית־הַמֶּ֗לֶךְ וְגַם־בָּנָ֤יו וְנָשָׁיו֙ וְלֹא נִשְׁאַר־לוֹ֙ בֵּ֣ן כִּ֔י אִם־יְהוֹאָחָ֖ז קְטֹ֥ן בָּנָֽיו׃

ויבקעוה. כמו (ישעיה ז׳) נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענ׳ וכן (מלכים ב׳ ג׳) להבקיע אל מלך אדום:

י״ח וְאַחֲרֵ֣י כָּל־זֹ֔את נְגָפ֥וֹ יְהוָ֖ה | בְּמֵעָ֑יו לְחֳלִ֖י לְאֵ֥ין מַרְפֵּֽא׃

י״ט וַיְהִ֤י לְיָמִים֙ | מִיָּמִ֔ים וּכְעֵ֥ת צֵ֖את הַקֵּ֣ץ לְיָמִ֑ים | שְׁנַ֣יִם יָצְא֔וּ מֵעָ֕יו עִם־חָלְי֖וֹ וַיָּ֥מָת בְּתַחֲלָאִ֖ים רָעִ֑ים וְלֹא־עָשׂ֨וּ לוֹ֙ עַמּ֣וֹ שְׂרֵפָ֔ה כִּשְׂרֵפַ֖ת אֲבֹתָֽיו׃

וכעת צאת הקץ. אותו קץ שאמר לו הנביא:

ולא עשו לו עמו שרפה. אע״פ שהיה צריך לאותו שרפה לפי שחלה בחליים רעים ובשרו מסריח לא חפץ הקב״ה בכבודו שיעשו לו שרפה וגם לא נקבר בקברות המלכי׳:

כ׳ בֶּן־שְׁלֹשִׁ֤ים וּשְׁתַּ֙יִם֙ הָיָ֣ה בְמָלְכ֔וֹ וּשְׁמוֹנֶ֥ה שָׁנִ֖ים מָלַ֣ךְ בִּירוּשָׁלָ֑͏ִם וַיֵּ֣לֶךְ֮ בְּלֹ֣א חֶמְדָּה֒ וַיִּקְבְּר֣וּהוּ֮ בְּעִיר֣ דָּוִיד֒ וְלֹ֣א בְקִבְרוֹת֮ הַמְּלָכִֽים׃

בלא חמדה. פתרון כל ימיו היה ברעה ובתחלואים ועליו נתקיים (דברים ל״א) ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו׳ וגם קצר ימים ושבע רוגז:

פרק כ״ב

א׳ וַיַּמְלִיכ֣וּ יוֹשְׁבֵ֣י יְרוּשָׁלַ֗͏ִם אֶת־אֲחַזְיָהוּ֙ בְּנ֣וֹ הַקָּטֹ֔ן תַּחְתָּ֖יו כִּ֣י כָל־הָרִאשֹׁנִ֑ים֙ הָרַ֣ג הַגְּד֔וּד הַבָּ֖א בָּעַרְבִ֣ים לַֽמַּחֲנֶ֑ה וַיִּמְלֹךְ֙ אֲחַזְיָ֣הוּ בֶן־יְהוֹרָ֔ם מֶ֖לֶךְ יְהוּדָֽה׃ {פ}

ב׳ בֶּן־אַרְבָּעִ֤ים וּשְׁתַּ֙יִם֙ שָׁנָ֣ה אֲחַזְיָ֔הוּ בְּמָלְכ֖וֹ וְשָׁנָ֣ה אַחַ֑ת מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלָ֑͏ִם וְשֵׁ֣ם אִמּ֔וֹ עֲתַלְיָ֖הוּ בַּת־עָמְרִֽי׃

בן ארבעים ושתים. ובמלכים (ב׳ כ״ח) הוא אומר בן עשרים ושתים הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב׳ שנים אלא ב׳ שנים קודם שנולד יהורם אביו נגזרה גזירה זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוס׳ אחזיה וגו׳ וביום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עול׳ ובתוספתא דסוטה אך בכל המקראות לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מצאתי (מלכים ולעיל ב׳ יח) ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת ל״א לאסא נשאה שנא׳ (במלכי׳ א׳ ט״ז) ובשנת ל״א לאסא מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו שנתעלה עמרי והרגו תבני צא וחשוב משנת ל״ג לאסא עד שמלך אחזיהו ותמצא מ״ב שנה ועוד כתוב אחד אומר (במלכים ב׳ ח׳) בשנת י״ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו בן יהור׳ וכתוב א׳ אומר (שם ב׳ ט׳) ובשנת י״ח ליורם מלך אחזיהו על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י״ב ליורם בן אחאב

שהרי כתיב (שם ב׳ ח׳) בשנת ה׳ ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט וח׳ שנים מלך ומה שאמר שוב בשנת י״א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בתחלויי׳ קשים כמ״ש (לעיל ב׳ כא) ואחרי כל זאת נגפו ה׳ וגו׳ וימליכו יושבי ירושלי׳ את אחזיהו בנו הקטן שנה אחת בחיי אביו וזהו דכתיב בשנת י״א ליורם ומה שאמר בשנת י״ב ליורם לאחר שמת אביו אז היה י״ב ליורם׃

ג׳ גַּם־הוּא הָלַךְ בְּדַרְכֵי בֵּית אַחְאָב כִּי אִמּוֹ הָיְתָה יוֹעַצְתּוֹ לְהַרְשִׁיעַ׃

ד׳ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי־הֵמָּה הָיוּ־לוֹ יוֹעֲצִים אַחֲרֵי מוֹת אָבִיו לְמַשְׁחִית לוֹ׃

ה׳ גַּם בַּעֲצָתָם ׀ הָלַךְ וַיֵּלֶךְ אֶת־יְהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה עַל־חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמֹות גִּלְעָד וַיַּכּוּ הָרַמִּים אֶת־יוֹרָם׃

ויכו הרמים. כמו הארמים הרבה מקומות חסר אל״ף כגון לעמשא תומרו ופעמים האל״ף נוספת בתיבה כגון (תהילים פ״ט:א׳) איתן האזרחי כמו הזרחי ואל״ף של ואחותי באזניכם (איוב יג)׃

ו׳ וַיָּשָׁב לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל כִּי הַמַּכִּים ׀ אֲשֶׁר הִכ�ּהוּ בָרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַעֲזַרְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יְהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה הוּא׃

כי המכים אשר הכוהו. פתרון מן המכים וכן (במלכי׳ ב׳ ח׳)׃

ועזריהו בן יהורם. זה אחזיהו וכן הוא אומר (שם) ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם׃

ז׳ וּמֵאֱלֹהִים הָיְתָה ׀ תְּבוּסַת אֲחַזְיָהוּ לָבוֹא אֶל־יוֹרָם וּבְבֹאוֹ יָצָא עִם־יְהוֹרָם ׀ אֶל־יֵהוּא בֶּן־נִמְשִׁי אֲשֶׁר מְשָׁחוֹ יְהוָה לְהַכְרִית אֶת־בֵּית אַחְאָב׃

תבוסת. פתרון עירבוב כמו (יחזקאל טז) מתבוססת בדמיך׃

ח׳ וַיְהִי כְּהִשָּׁפֵט יֵהוּא עִם־בֵּית אַחְאָב וַיִּמְצָא אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה וּבְנֵי אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ מְשָׁרְתִים לַאֲחַזְיָהוּ וַיַּהַרְגֵם׃

ובני אחי אחזיהו. ומה שלא נאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגו בימי יהורם אביהם כדכתיב לעיל (ב׳ כ״א) ויעלו ביהודה ויבקעוה ולא נשאר בן כי אם אחזיהו קטן בניו׃

ט׳ וַיְבַקֵּשׁ אֶת־אֲחַזְיָהוּ וַיִּלְכְּדֵהוּ וְהוּא מִתְחַבֵּא בְּשֹׁמְרוֹן וַיְבִאֻהוּ אֶל־יֵהוּא ׀ וַיְמִיתֻהוּ ׀ וַיִּקְבְּרֻהוּ כִּי אָמְרוּ ׀ בֶּן־יְהוֹשָׁפָט הוּא אֲשֶׁר־דָּרַשׁ אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וְאֵין ׀ לְבֵית אֲחַזְיָהוּ לַעְצֹר כֹּחַ לְמַמְלָכָה׃

י׳ וַעֲתַלְיָהוּ ׀ אֵם אֲחַזְיָהוּ רָאֲתָה כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּדַבֵּר ׀ אֶת־כָּל־זֶרַע הַמַּמְלָכָה לְבֵית יְהוּדָה׃

ותקם ותדבר. לשון דבר ובמלכים (ב׳ י״א) כתיב ותאבד ועל הדור הזה אמר דוד (תהלים יב) למנצח על השמינית שראה ברוח הקודש שבדור שמיני יהרג כל זרעו על ידי עתליהו שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות והתפלל שישתייר זרעו לזכרון ואומר (שם) הושיעה ה׳ כי גמר חסיד וגומר ובמלכים (ב׳ יא) אומר שע״י סם המות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותי׳ וקרינן המומתי׳ ויש אם למקרא ויש אם למסור׳ המומתי׳ משמע שכבר מתו ואם למסורת הממותים שמתים והולכים ע״י יסורים ל׳ הוה ולא לאלתר וזהו מיתת כישוף וסם המות שלא מתים לאלתר הולכים ומדוכים בתחלואים ושוב מתים ודוגמא ממותי תחלואי רעב כי גם הם אינם מתים לאלתר׃

י״א וַתִּקַּח יְהוֹשַׁבְעַת בַּת־הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ וַתִּגְנֹב אֹתוֹ ׀ מִתּוֹךְ בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ ׀ הַמּוּמָתִים וַתִּתֵּן אֹתוֹ וְאֶת־מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַתַּסְתִּירֵהוּ יְהוֹשַׁבְעַת בַּת־הַמֶּלֶךְ יְהוֹרָם אֵשֶׁת יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן כִּי הִיא הָיְתָה אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הֻמִיתָתְהוּ׃

בחדר המטות. תרגום באדרון בית ערסתא כלומר בעזרה בחדר שכיבת הכהנים ורבינו שלמה זצ״ל פי׳ בעליית בית קדש הקדשים כדכתיב במלכים (ב׳ י׳) ויהי אתה בבית ה׳ מתחבא וגו׳ ועליו אמר דוד (תהילים כ״ז:ה׳) כי יצפנני בסוכה וגו׳ וקורהו חדר המטות (במלכים ב י״א:ב׳) על שם בין שדי ילין והוא שיסד הקליר (קרא ר׳ אליעזר ובזכרונות דיום א׳ דר״ה יסד זה ע״ש) אם פץ למטות נפץ חדר המטות לכפור יזכור חורבן הבית יכפר עליכם׃

י״ב וַיְהִי אִתָּם ׀ בְּבֵית הָאֱלֹהִים מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ׃ {פ}

פרק כ״ג

א׳ וּבִשְׁנָה הַשְּׁבִעִית הִתְחַזֵּק יְהוֹיָדָע וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת לַעֲזַרְיָהוּ בֶן־יְרֹחָם וּלְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־יְהוֹחָנָן וְלַעֲזַרְיָהוּ בֶן־עוֹבֵד וְאֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן־עֲדָיָהוּ וְאֶת־אֱלִישָׁפָט בֶּן־זִכְרִי עִמּוֹ בַבְּרִית׃

ב׳ וַיָּסֹבּוּ בִיהוּדָה וַיִּקְבְּצוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־יְרוּשָׁלָם׃

ג׳ וַיִּכְרֹת כָּל־הַקָּהָל בְּרִית בְּבֵית הָאֱלֹהִים עִם־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לָהֶם הִנֵּה בֶן־הַמֶּלֶךְ יִמְלֹךְ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עַל־בְּנֵי דָוִיד׃

ויכרות כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך. שיהיו לעזרתו׃

ד׳ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לְשֹׁעֲרֵי הַסִּפִּים׃

באי השבת. וגם יוצאי השבת כדכתיב בסמוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת המשמרות היו מתחדשות בשבת כהונה ולויה אחת יוצאה ואחת נכנסה ואז עכב יהוידע שם משמר היוצא עם משמר הנכנס וחלקן לשלשה חלקי׳׃

ה׳ וְהַשְּׁלִשִׁית בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׁלִשִׁית בְּשַׁעַר הַיְסוֹד וְכָל־הָעָם בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃

והשלשית בבית המלך. לשמור שלא יקבצו עליו להרוג אותו׃

והשלישית. היא השנית׃

בשער היסוד. ובמלכים (ב יא) כתיב ובשער סור וביומא ירושלמי מפורש ז׳ שמות היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על בהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו (איכה ד׳:ט״ו)׃

ו׳ וְאַל־יָבֹוא בֵּית־יְהוָה כִּי אִם־הַכֹּהֲנִים וְהַמְשָׁרְתִים לַלְוִיִּם הֵמָּה יָבֹאוּ כִּי־קֹדֶשׁ הֵמָּה וְכָל־הָעָם יִשְׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶת יְהוָה׃

וכל העם ישמרו. שלא יבואו בית ה׳׃

ז׳ וְהִקִּיפוּ הַלְוִיִּם אֶת־הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת יוּמָת וְהָיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּבֹאוֹ וּבְצֵאתוֹ׃

וכליו בידו. כלי מלחמתו בידו׃

ח׳ וַיַּעֲשׂוּ הַלְוִיִּם וְכָל־יְהוּדָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יוֹצְאֵי הַשַּׁבָּת כִּי לֹא פָטַר יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־הַמַּחְלְקוֹת׃

באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר. אותן מחלקות היוצאי׳ ללכת לבית׳ אלא עכבם שם עם הבאים דוגמא בלשכות פטורים כלומר פטורים היו מכל מלאכה שבעזרה כי אם לשמור הלשכות כי יומם ולילה חובה עליה׳ במלאכ׳ לשמור העזרות והלשכות לפיכך היו פטורים מכל שאר מלאכת העזרה׃

ט׳ וַיִּתֵּן יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת אֶת־הַחֲנִיתִים וְאֶת־הַמָּגִנּוֹת וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִיד אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים׃

י׳ וַיַּעֲמֵד אֶת־כָּל־הָעָם וְאִישׁ | שִׁלְחָו בְּיָדוֹ מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבַּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב׃

ואיש שלחו בידו. כלי זיינו כמו ובעד השלח דיואל׃

י״א וַיּוֹצִיאוּ אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתְּנוּ עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֵהוּ יְהוֹיָדָע וּבָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃ {ס}

את הנזר. היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב (לעיל א׳ ך׳) ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה הנזר על ראשם׃

ואת העדות. זה ספר תורה וכן הוא אומר (דברים י״ז:י״ט) וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר זה העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו׃

י״ב וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָהוּ אֶת־קוֹל הָעָם֙ הָרָצִ֔ים וְהַמְהַלְלִ֖ים אֶת־הַמֶּ֑לֶךְ וַתָּבֹ֥א אֶל־הָעָ֖ם בֵּ֥ית יְהוָֽה׃

י״ג וַתֵּ֣רֶא וְהִנֵּ֣ה הַמֶּ֗לֶךְ עוֹמֵד֙ עַל־עַמּ֔וּדוֹ בַּמָּבֹ֖וא וְהַשָּׂרִ֣ים וַהַחֲצֹצְרוֹת֮ עַל־הַמֶּ֒לֶךְ֒ וְכָל־עַ֣ם הָאָ֗רֶץ שָׂמֵ֤חַ וְתוֹקֵעַ֙ בַּחֲצֹצְרוֹ֔ת וְהַמְשֹׁרְרִ֖ים בִּכְלֵ֣י הַשִּׁ֑יר וּמוֹדִיעִ֣ים לְהַלֵּ֔ל וַתִּקְרַ֥ע עֲתַלְיָ֖הוּ אֶת־בְּגָדֶ֑יהָ וַתֹּ֥אמֶר קֶ֖שֶׁר קָ֥שֶׁר׃ {ס}

עומד על עמודו. כדאמר (לעיל ב׳) ויעמוד המלך על העמוד כי עשה שלמה כיור נחשת וגו׳ ויעמד עליו ויברך על ברכיו (שם) ועד היום מנהג כשמוועדים יחד עומד המלך או הדוכוס במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו לשמוע את דברו׃

קשר קשר. מרד מרד׃

י״ד וַיּוֹצֵ֣א יְהוֹיָדָ֗ע הַפֹּקֵד֙ אֶת־שָׂרֵ֣י הַמֵּא֔וֹת | פְּקוּדֵ֖י הַחָ֑יִל וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֗ם הוֹצִיאוּהָ֙ אֶל־מִבֵּ֣ית הַשְּׂדֵר֔וֹת וְהַבָּ֥א אַחֲרֶ֖יהָ יוּמָ֣ת בֶּחָ֑רֶב כִּ֣י אָמַ֗ר הַכֹּהֵן֙ לֹ֣א תְמִית֔וּהָ בֵּ֖ית יְהוָֽה׃

השדרות. פירוש מקום מבוא המלך מביתו לבית ה׳ לא ידעתי מה ל׳ שדרות ויונתן תרגם סידריא׃

והבא אחריה יומת. אל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברים אליה׃

והבא אחריה. לעזרה׃

יומת. המיתוהו׃

ט״ו וַיָּשִׂ֤ימוּ לָהּ֙ יָדַ֔יִם וַתָּבֹ֕וא אֶל־מְבֹ֖וא שַׁעַר־הַסּוּסִ֑ים בֵּ֥ית הַמֶּ֖לֶךְ וַיְמִיתוּהָ֥ שָֽׁם׃ {פ}

וישימו לה ידים. מקום לנוס׃

ט״ז וַיִּכְרֹ֣ת יְהוֹיָדָ֗ע בְּרִית֙ בֵּינ֣וֹ וּבֵ֔ין כָּל־הָעָ֖ם וּבֵ֣ין הַמֶּ֑לֶךְ לִֽהְיוֹת֙ לְעָ֣ם לַיהוָ֔ה׃

ברית בינו ובין כל העם ובין המלך. שיהו כולם המלך והעם אחרי ה׳׃

י״ז וַיָּבֹ֣אוּ כָל־הָעָ֗ם בֵּית־הַבַּעַל֙ וַיְיַתְּצֻ֔הוּ וְאֶת־מִזְבְּחֹתָ֖יו וְאֶת־צְלָמָ֣יו שִׁבְּר֑וּ וְאֵת֙ מַתַּ֣ן כֹּהֵ֣ן הַבַּ֔עַל הָרְג֥וּ לִפְנֵ֖י הַמִּזְבְּחֽוֹת׃

י״ח וַיָּ֣שֶׂם יְהוֹיָדָ֗ע פְּקֻדּוֹת֙ בֵּ֣ית יְהוָ֔ה בְּיַד֙ הַכֹּהֲנִ֣ים הַלְוִיִּ֔ם אֲשֶׁ֥ר חִלַּ֛ק דָּוִ֖יד עַל־בֵּ֣ית יְהוָ֑ה לְהַעֲל֨וֹת עֹלוֹת֙ יְהוָ֔ה כַּכָּת֖וּב בְּתוֹרַ֣ת מֹשֶׁ֑ה בְּשִׂמְחָ֥ה וּבְשִׁ֖יר עַל יְדֵ֥י דָּוִֽיד׃

פקדות. ממונים על זה להעלו׳ עולות וכל האמור בפרשה דוגמ׳ (ירמיהו כ׳:א׳) וישמע פשחור וגו׳ והוא פקיד נגיד בית ה׳׃

י״ט וַיַּעֲמֵ֣ד הַשּׁוֹעֲרִ֔ים עַל־שַׁעֲרֵ֖י בֵּ֣ית יְהוָ֑ה וְלֹא־יָבֹ֥וא טָמֵ֖א לְכָל־דָּבָֽר׃

ולא יבא טמא לכל דבר. אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום טמא משום צורך כל דבר׃

כ׳ וַיִּקַּ֞ח אֶת־שָׂרֵ֣י הַמֵּא֗וֹת וְאֶת־הָאַדִּירִים֙ וְאֶת־הַמֹּשְׁלִ֣ים בָּעָ֔ם וְאֵ֖ת | כָּל־עַ֣ם הָאָ֑רֶץ וַיּוֹרֶד֙ אֶת־הַמֶּ֔לֶךְ מִבֵּ֖ית יְהוָ֑ה וַיָּבֹ֣אוּ בְתוֹךְ־שַׁ֗עַר הָעֶלְיוֹן֙ בֵּ֣ית הַמֶּ֔לֶךְ וַיּוֹשִׁ֥יבוּ אֶת־הַמֶּ֖לֶךְ עַל כִּסֵּ֥א הַמַּמְלָכָֽה׃

כ״א וַיִּשְׂמְח֖וּ כָּל־עַם־הָאָ֑רֶץ וְהָעִ֣יר שָׁקְטָ֔ה וְאֶת־עֲתַלְיָ֖הוּ הֵמִ֥יתוּ בֶחָֽרֶב׃

פרק כ״ד

א׳ בֶּן־שֶׁ֣בַע שָׁנִ֗ים יֹ֚אָשׁ בְּמָלְכ֔וֹ וְאַרְבָּעִ֥ים שָׁנָ֖ה מָלַ֣ךְ בִּירוּשָׁלָ֑͏ִם וְשֵׁ֣ם אִמּ֔וֹ צִבְיָ֖ה מִבְּאֵ֥ר שָֽׁבַע׃

ב׳ וַיַּ֥עַשׂ יוֹאָ֖שׁ הַיָּשָׁ֣ר בְּעֵינֵ֑י יְהוָ֕ה כָּל־יְמֵ֖י יְהוֹיָדָ֥ע הַכֹּהֵֽן׃ {ס}

כל ימי יהוידע. ובמלכים (ב׳ י״ב) כתיב כל ימיו אשר הורהו הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחוות לו לעשותו קדש ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו כדי אתה להיות אלוה:

ג׳ וַיִּשָּׂא־לוֹ יְהוֹיָדָע נָשִׁים שְׁתַּיִם וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

ויולד בנים ובנות. לפי שנאמר למטה (כ״ד) שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בני׳:

ד׳ וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן הָיָה עִם־לֵב יוֹאָשׁ לְחַדֵּשׁ אֶת־בֵּית יְהוָה:

ה׳ וַיְקַבֵּץ אֶת־הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וַיֹּאמֶר לָהֶם צְאוּ לְעָרֵי יְהוּדָה וְקִבְצוּ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל כֶּסֶף לְחַזֵּק | אֶת־בֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְאַתֶּם תְּמַהֲרוּ לַדָּבָר וְלֹא מְהַרוּ הַלְוִיִּם:

וקבצו מכל ישראל. כלומר קבצו אותו כסף שהיו ישראל נותנים מדי שנה בשנה כדכתיב (שמות ל׳:י״ג) כל העובר על הפקודים ובמלכים (ב׳ י״ב) כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה׳ כסף עובר וגו׳ ששלש כספי׳ היו כסף עובר שקלים בכל שנה שנאמר (שמות ל׳:י״ג) כל העובר על הפקודים עובר על שם העובר, כסף נפשות ערכו, על איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי, וכל כסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית:

ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים. מפורש בטוב (במלכים ב י״ב:ו׳) שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעצלו בדבר להטריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם (שם) ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנוהו, זהו שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים:

ו׳ וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לִיהוֹיָדָע הָרֹאשׁ וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ לֹא־דָרַשְׁתָּ עַל־הַלְוִיִּם לְהָבִיא מִיהוּדָה וּמִירוּשָׁלַם אֶת־מַשְׂאַת מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה וְהַקָּהָל לְיִשְׂרָאֵל לְאֹהֶל הָעֵדוּת:

משאת משה עבד ה׳. כלומר שקלים שצוה עליהם במדבר:

משאת. על שם כי תשא:

ז׳ כִּי עֲתַלְיָהוּ הַמְרַשַּׁעַת בָּנֶיהָ פָּרְצוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וְגַם כָּל־קָדְשֵׁי בֵית־יְהוָה עָשׂוּ לַבְּעָלִים:

כי עתליהו המרשעת בניה פרצו. הוצרך לומר כי מחדש בנאו שלמה בנין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קכ״ה שנה וכבר הי׳ נפרץ שאם לא שפרצו עתליהו ובניה עדיין היה קיים שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו ואעפ״כ לא עשאו יואש חדש כבתחילה ומגמר הבית עד יואש קכ״ה כיצד שלמה מלך מ׳ שנה וד׳ שנה למלכותו התחיל לבנותו וז׳ שנה עיכב בבנינו הרי י׳ שנה ונשאר ל׳ ורחבעם מלך י״ז הרי מ״ז ואביה ג׳ הרי נ׳ ואסא מ״א הרי צ״א ויהושפט כ״ה הרי קי״ו יהורם ח׳ הרי קכ״ד ואחזיה א׳ הרי קכ״ה ומיואש עד יאשיהו כיצד אמצי׳ מלך כ״ט שנים עזיהו נ״ב יותם ט״ז אחז ט״ז חזקיה כ״ט מנשה נ״ה ואמון ב׳ הרי מאתים חסר אחת ואותן שנים יותר שחיה יואש לאחר חזקת הבית נמצא שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא עתליהו המרשעת ובניה פרצוהו:

כי עתליהו וגו׳. לכן אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרות בית ה׳ עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלים להביא משאת כי גם כל קדשי בית ה׳ עשו לבעלים:

ח׳ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲשׂוּ אֲרוֹן אֶחָד וַיִּתְּנֵהוּ בְּשַׁעַר בֵּית־יְהוָה חִוּצָה:

ויעשו ארון אחד. ובמלכים (ב׳ יב) כתיב ויקוב חור בדלתו ע״י אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו:

ויתנהו בשער בית ה׳ חוצה. כדי שיוכלו לבא אליו כל נדיב לב לתת בו את תרומת ה׳:

ט׳ וַיִּתְּנוּ־קוֹל בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם לְהָבִיא לַיהוָה מַשְׂאַת מֹשֶׁה עֶבֶד־הָאֱלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר:

י׳ וַיִּשְׂמְחוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּשְׁלִיכוּ לָאָרוֹן עַד־לְכַלָּה:

י״א וַיְהִי בְּעֵת יָבִיא אֶת־הָאָרוֹן אֶל־פְּקֻדַּת הַמֶּלֶךְ בְּיַד הַלְוִיִּם וְכִרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף וּבָא סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ וּפְקִיד כֹּהֵן הָרֹאשׁ וְיָעֲרוּ אֶת־הָאָרוֹן וְיִשָּׂאֻהוּ וְישִׁיבֻהוּ אֶל־מְקוֹמוֹ כֹּה עָשׂוּ לְיוֹם | בְּיוֹם וַיַּאַסְפוּ־כֶסֶף לָרֹב:

וכראותם כי רב הכסף. אז בא סופר המלך:

ופקיד כהן ראש משרת הממונה תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך ובמלכים (שם) כתיב ויעל סופר המלך וכהן גדול פתרון ויעל סופר המלך ואף כהן גדול שלח פקידו הוא הסופר הכותב מה שכ"ג מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכ"ג לילך עם עבדי המלך:

ויערו את הארון. דוגמא ותער כדה (בראשית כ"ד):

וישאהו. בכל יום ויום כשרואין כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה מערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער ה' חוצה:

י"ב וַיִּתְּנֵהוּ הַמֶּלֶךְ וְיהוֹיָדָע אֶל־עוֹשֵׂה מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה וַיִּהְיוּ שֹׂכְרִים וְחָרָשִׁים לְחַדֵּשׁ בֵּית יְהוָה וְגַם לְחָרְשֵׁי בַרְזֶל וּנְחֹשֶׁת לְחַזֵּק אֶת־בֵּית יְהוָה:

י"ג וַיַּעֲשׂוּ עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה וַתַּעַל אֲרוּכָה לַמְּלָאכָה בְּיָדָם וַיַּעֲמִידוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים עַל־מַתְכֻּנְתּוֹ וַיְאַמְּצֵהוּ:

ותעל ארוכה למלאכה. דוגמא היחיו האבנים דעזרא וגם לעיל (ד"ה א') יואב יחיה את שאר העיר:

על מתכונתו. על מכונו:

י"ד וּכְכַלּוֹתָם הֵבִיאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיהוֹיָדָע אֶת־שְׁאָר הַכֶּסֶף וַיַּעֲשֵׂהוּ כֵלִים לְבֵית־יְהוָה כְּלֵי שָׁרֵת וְהַעֲלוֹת וְכַפּוֹת וּכְלֵי זָהָב וָכָסֶף וַיְהִיוּ מַעֲלִים עֹלוֹת בְּבֵית־יְהוָה תָּמִיד כֹּל יְמֵי יְהוֹיָדָע: {פ}

כלי שרת והעלות. שטושיל בל' אשכנז הוא שכותשין את הבשמים במכתשת דוגמא (משלי כז) אם תכתוש אויל במכתש כן אמר לי ר' יצחק בר שמואל מנרבונ"א, ויש אומרים והעלות אלו הנסרים שחותכין עליהם בשר ודוגמא בביצה אין מטלטלין את העלי לקצב עליו בשר:

וכפות וכלי זהב וכסף. ובמלכים (ב' יב) כתיב אך לא יעשה בית ה' ספות כסף, הא כיצד מפורש בכתובו' בפרק קמא בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית וכו':

ט"ו וַיִּזְקַן יְהוֹיָדָע וַיִּשְׂבַּע יָמִים וַיָּמָת בֶּן־מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּמוֹתוֹ:

ט"ז וַיִּקְבְּרֻהוּ בְעִיר־דָּוִיד עִם־הַמְּלָכִים כִּי־עָשָׂה טוֹבָה בְּיִשְׂרָאֵל וְעִם הָאֱלֹהִים וּבֵיתוֹ: {פ}

י"ז וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע בָּאוּ שָׂרֵי יְהוּדָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמֶּלֶךְ אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם:

י"ח וַיַּעַזְבוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הָאֲשֵׁרִים וְאֶת־הָעֲצַבִּים וַיְהִי־קֶצֶף עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּאַשְׁמָתָם זֹאת:

י"ט וַיִּשְׁלַח בָּהֶם נְבִאִים לַהֲשִׁיבָם אֶל־יְהוָה וַיָּעִידוּ בָם וְלֹא הֶאֱזִינוּ: {ס}

כ' וְרוּחַ אֱלֹהִים לָבְשָׁה אֶת־זְכַרְיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּעֲמֹד מֵעַל לָעָם וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה | אָמַר הָאֱלֹהִים לָמָּה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וְלֹא תַצְלִיחוּ כִּי־עֲזַבְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶתְכֶם:

מעל לעם. גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו, ובאיכה רבתי דורש סמך על עצמו שהיה שר גבוה מכל העם נביא וכהן וביום הכפורים וחתן המלך ולא נתיירא מלומר נבואה ועל זה נאמר (איכה ב':כ') אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא:

כ"א וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו וַיִּרְגְּמֵהוּ אֶבֶן בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ בַּחֲצַר בֵּית יְהוָה:

כ"ב וְלֹא־זָכַר יוֹאָשׁ הַמֶּלֶךְ הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָדָע אָבִיו עִמּוֹ וַיַּהַרֹג אֶת־בְּנוֹ וּכְמוֹתוֹ אָמַר יֵרֶא יְהוָה וְיִדְרֹשׁ: {פ}

ובמותו אמר ירא ה' וידרוש. כי לא הרגוני אלא שאמרתי שליחותו של מקום ומאחר שנהרגתי עליו מן הדין והגון וכדי הוא שידרוש דמי וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגו':

כ״ג וַיְהִי | לִתְקוּפַּת הַשָּׁנָה עָלָה עָלָיו חַיִל אֲרַם וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוּדָה וַיִּרְוְשָׁלַם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת־כָּל־שָׂרֵי הָעָם מֵעָם וְכָל־שְׁלָלָם שִׁלְּחוּ לְמֶלֶךְ דַּרְמָשֶׂק׃

ויהי לתקופת השנה. לפי שבני יהוד׳ חטאו יותר משאר שבטים כמו שאמר לעיל ויעזבו את בית ה׳ אלהי אבותיהם׃

וישחיתו את כל שרי העם. מוסב למעלה ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך והחטיאו את יואש אחריהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם׃

מעם. מהיות עם׃

כ״ד כִּי בִמְצַעַר אֲנָשִׁים בָּאוּ | חַיִל אֲרָם וַיהוָה נָתַן בְּיָדָם חַיִל לָרָב מְאֹד כִּי עָזְבוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וְאֶת־יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים׃

כ״ה וּבְלֶכְתָּם מְמֻנּוּ כִּי־עָזְבוּ אֹתוֹ בְּמַחֲלָיִים רַבִּים הִתְקַשְׁרוּ עָלָיו עֲבָדָיו בִּדְמֵי בְּנֵי יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּהַרְגֻהוּ עַל־מִטָּתוֹ וַיָּמָת וַיְקַבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִיד וְלֹא קְבָרֻהוּ בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים׃

בדמי בני יהוידע. בשביל דמי זכריה שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טובה וחסד שגמל עמו יהוידע ובשביל אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגוהו על מטתו מדדו לו מדה כנגד מדה על שנהרג זכריה שקט ושליו ובוטח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו ינהגו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ וע״כ נהרג גם הוא בשלום והשקט על מטתו׃

כ״ו וְאֵלֶּה הַמִּתְקַשְּׁרִים עָלָיו זָבָד בֶּן־שִׁמְעָת הָעַמּוֹנִית וִיהוֹזָבָד בֶּן־שִׁמְרִית הַמּוֹאֲבִית׃

המואבית. מה לי מי היו וממי יצאו אם מבני ישראל או ממואבים אלא יבאו כפויי טובה שכפו טובתו של אברהם אבינו ללוט אביהם שנלחם עם המלכים כששמע שנשבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כן מפורש במכילת׳׃

כ״ז וּבָנָיו (ורב) [וְרַב] הַמַּשָּׂא עָלָיו וְיִסּוּד־בֵּית הָאֱלֹהִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־מִדְרַשׁ סֵפֶר הַמְּלָכִים וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ {פ}

פרק כ״ה

א׳ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה אֲמַצְיָהוּ וְעֶשְׂרִים וְתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדָּן מִירוּשָׁלָיִם׃

ב׳ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא בְּלֵבָב שָׁלֵם׃

ג׳ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה עָלָיו וַיַּהֲרֹג אֶת־עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ אָבִיו׃

ד׳ וְאֶת־בְּנֵיהֶם לֹא הֵמִית כִּי כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה בְּסֵפֶר מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יָמֻתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יָמֻתוּ עַל־אָבוֹת כִּי אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יָמוּתוּ׃

ה׳ וַיִּקְבֹּץ אֲמַצְיָהוּ אֶת־יְהוּדָה וַיַּעֲמִידֵם לְבֵית־אָבוֹת לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וּלְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת לְכָל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וַיִּפְקְדֵם לְמִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה וַיִּמְצָאֵם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף בָּחוּר יוֹצֵא צָבָא אֹחֵז רֹמַח וְצִנָּה׃

ו׳ וַיִּשְׂכֹּר מִיִּשְׂרָאֵל מֵאָה אֶלֶף גִּבּוֹר חַיִל בְּמֵאָה כִכַּר־כָּסֶף׃

ז׳ וְאִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלָיו לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ אַל־יָבֹוא עִמְּךָ צְבָא יִשְׂרָאֵל כִּי אֵין יְהוָה עִם־יִשְׂרָאֵל כֹּל בְּנֵי אֶפְרָיִם׃

כי אין ה׳ עם ישראל כל בני אפרים. לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחריו היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם׃

ח׳ כִּי אִם־בֹּא אַתָּה עֲשֵׂה חָזָק לַמִּלְחָמָה יַכְשִׁילְךָ הָאֱלֹהִים לִפְנֵי אוֹיֵב כִּי יֶשׁ־כֹּחַ בֵּאלֹהִים לַעְזוֹר וּלְהַכְשִׁיל׃

כי אם בא אתה. פתרון אם לא תאמין בדברי הלא תנסה בא אתה ועשה וחזק למלחמה:

לעזור ולהכשיל. פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך:

ט׳ וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָהוּ לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וּמָה־לַּעֲשׂוֹת לְמֵאַת הַכִּכָּר אֲשֶׁר נָתַתִּי לְגְדוּד יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים יֵשׁ לַיהוָה לָתֶת לְךָ הַרְבֵּה מִזֶּה:

י׳ וַיַּבְדִּילֵם אֲמַצְיָהוּ לְהַגְּדוּד אֲשֶׁר־בָּא אֵלָיו מֵאֶפְרַיִם לָלֶכֶת לִמְקוֹמָם וַיִּחַר אַפָּם מְאֹד בִּיהוּדָה וַיָּשׁוּבוּ לִמְקוֹמָם בְּחֲרִי־אָף: {ס}

י״א וַאֲמַצְיָהוּ הִתְחַזַּק וַיִּנְהַג אֶת־עַמּוֹ וַיֵּלֶךְ גֵּיא הַמֶּלַח וַיַּךְ אֶת־בְּנֵי־שֵׂעִיר עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים:

י״ב וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים חַיִּים שָׁבוּ בְּנֵי יְהוּדָה וַיְבִיאוּם לְרֹאשׁ הַסֶּלַע וַיַּשְׁלִיכוּם מֵרֹאשׁ־הַסֶּלַע וְכֻלָּם נִבְקָעוּ:

וכולם נבקעו. ויהי אחרי בא וגו׳ באיכה רבתי עליו נאמר ורגז ושחק ואין נחת (משלי כט):

י״ג וּבְנֵי הַגְּדוּד אֲשֶׁר הֵשִׁיב אֲמַצְיָהוּ מִלֶּכֶת עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה וַיִּפְשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה מִשֹּׁמְרוֹן וְעַד־בֵּית חוֹרוֹן וַיַּכּוּ מֵהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַיָּבְזּוּ בִּזָּה רַבָּה: {פ}

ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון. לאחר שחזרו למקומם כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם שאם לא כן אלא מיד שנבדלו מאמציה פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו בערי יהודה מבית חורון עד שומרון:

י״ד וַיְהִי אַחֲרֵי בוֹא אֲמַצְיָהוּ מֵהַכּוֹת אֶת־אֲדוֹמִים וַיָּבֵא אֶת־אֱלֹהֵי בְּנֵי שֵׂעִיר וַיַּעֲמִידֵם לוֹ לֵאלֹהִים וְלִפְנֵיהֶם יִשְׁתַּחֲוֶה וְלָהֶם יְקַטֵּר:

ט״ו וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּאֲמַצְיָהוּ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו נָבִיא וַיֹּאמֶר לוֹ לָמָּה דָרַשְׁתָּ אֶת־אֱלֹהֵי הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ אֶת־עַמָּם מִיָּדֶךָ:

ט״ז וַיְהִי | בְּדַבְּרוֹ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלִיוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ נְתַנּוּךָ חֲדַל־לְךָ לָמָּה יַכּוּךָ וַיֶּחְדַּל הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי כִּי־יָעַץ אֱלֹהִים לְהַשְׁחִיתֶךָ כִּי־עָשִׂיתָ זֹּאת וְלֹא שָׁמַעְתָּ לַעֲצָתִי: {פ}

כי יעץ אלהים להשחיתך. כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לילך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יעץ ה׳ להשתיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצה ומה היא העצ׳ שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול לפניו כדכתיב ויועץ אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש וגו׳:

י״ז וַיִּוָּעַץ אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּשְׁלַח אֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר (לך) [לְכָה] נִתְרָאֶה פָּנִים:

לך נתראה פנים. להראות גבורתינו על סוסים ברמחים:

י״ח וַיִּשְׁלַח יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה־אֶת־בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת־הַחוֹחַ:

החוח אשר בלבנון. שהוא שפל רוח:

שלח אל הארז. שהוא שר גדול מכל האילנות:

ותעבר. ותרמוס ולא רצה הארז להרגו כי זילות הוא בעיניו לטרוף החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון כי היאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה אף אתה כחוח שאין לך רק שני שבטי׳ ועת׳ עבדי יקומון עליך וירמסוך כשישמעו הבזיון הזה:

י״ט אָמַרְתָּ הִנֵּה הִכִּיתָ אֶת־אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבְּךָ לְהַכְבִּיד עַתָּה׀ שְׁבָה בְּבֵיתֶךָ לָמָּה תִתְגָּרֶה׀ בְּרָעָה וְנָפַלְתָּ אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ:

ונשאך לבך. לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף בי ובמלכים (ב׳ י״ד) הכבד ושב בביתך:

כ׳ וְלֹא־שָׁמַע אֲמַצְיָהוּ כִּי מֵהָאֱלֹהִים הִיא לְמַעַן תִּתָּם בְּיָד כִּי דָרְשׁוּ אֶת אֱלֹהֵי אֱדוֹם:

כי מהאלהים היא למען תתם ביד. כלומר בידיהם כדלעיל ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך:

כ״א וַיַּעַל יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיִּתְרָאוּ פָנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בְּבֵית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לִיהוּדָה׃

בבית שמש. היתה המלחמה והוצרך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלים ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלים׃

כ״ב וַיִּנָּגֶף יְהוּדָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאָהָלָיו׃

כ״ג וְאֶת אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בֶּן־יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז תָּפַשׂ יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שֶׁמֶשׁ וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלַם וַיִּפְרֹץ בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלַם מִשַּׁעַר אֶפְרַיִם עַד־שַׁעַר הַפִּנָּה אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה׃

ויפרץ בחומת. שאמר מעתה לא ימרוד בי כי לא גבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה׃

כ״ד וְכָל־הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וְאֶת כָּל־הַכֵּלִים הַנִּמְצְאִים בְּבֵית־הָאֱלֹהִים עִם־עֹבֵד אֱדֹום וְאֶת־אֹוצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת וַיָּשָׁב שֹׁמְרוֹן׃ {פ}

הנמצאים בבית האלהים עם עובד אדום. כי הוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל׃

ואת בני התערבות. שלא הניחו ישראל את אמציהו להיות עוד מלך בירושלים עד שנתן בני השרים ערבון שלא ימרדו עוד בו וכן תרגם יונתן אותו במלכים (ב׳ יד) בני רבריבא, ורבינו יוסף פירש תערובות אותן התערובות שהיה לו למלך נתונים בערבות שלא ימרדו אבותם בו ולא נראה לי כי לא מצינו שגברה יד יהודה כל כך על אחרים שיהו צריכים ליתן ליהודה בניהם לערבון׃

כ״ה וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃

כ״ו וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא־הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃

כ״ז וּמֵעֵת אֲשֶׁר־סָר אֲמַצְיָהוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלַם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיְשַׁלְּחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה וַיְמִיתֻהוּ שָׁם׃

ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה׳. ונפל לפני מלך ישראל מיד **ויקשרו עליו קשר בירושלים** להרגו כי הי׳ לבם דוה איש על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגרה במלך ישראל׃

וינס לכישה. עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב ונס לכישה ויהי שם ט״ו שנים עד ששלחו אחריו לכיש׳ וימיתהו שם ואותן ט״ו שנה שהי׳ בלכיש מלכה יכליהו אם עזיהו תחתיו אך קשה לי ובפי׳ ר׳ יוסף זצ״ל ראיתי גם אותן ט״ו שנים שהי׳ בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו ולא נכון לפותרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשר׳ שנה נמצא שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שא״כ היה לו לומר ויקחו את עזיהו וימליכו תחת אביו בחייו אלא משמע שלא מלך בחיי אביו׃

כ״ח וַיִּשָּׂאֻהוּ עַל־הַסּוּסִים וַיִּקָּבְרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר יְהוּדָה׃

פרק כ״ו

א׳ וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֻזִּיָּהוּ וְהוּא בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ׃

ב׳ הוּא בָּנָה אֶת־אֵילוֹת וַיְשִׁיבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃ {פ}

ג׳ בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה עֻזִּיָּהוּ בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִַם וְשֵׁם אִמּוֹ (יכיליה) [יְכָלְיָה] מִן־יְרוּשָׁלִָם׃

ד׳ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃

ויעש הישר בעיני ה׳. ככל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כרשעתו׃

ה׳ וַיְהִי לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים בִּימֵי זְכַרְיָהוּ הַמֵּבִין בִּרְאֹת הָאֱלֹהִים וּבִימֵי דָּרְשׁוֹ אֶת־יְהוָה הִצְלִיחוֹ הָאֱלֹהִים׃

בימי זכריהו. זה עזיהו וג׳ שמות נקראו לו עזיהו זכריהו עזריהו ודוגמא (מלכים ב׳ יב) יהואחז אחזיהו:

המבין בראות האלהים. שהבין ביראת אלהים שטובה היא ונתירא מה׳:

ו׳ וַיֵּצֵא֮ וַיִּלָּחֶם֒ בַּפְּלִשְׁתִּ֔ים וַיִּפְרֹ֕ץ אֶת־חוֹמַ֖ת גַּ֑ת וְאֵת֙ חוֹמַ֣ת יַבְנֶ֔ה וְאֵ֖ת חוֹמַ֣ת אַשְׁדּ֑וֹד וַיִּבֶן֩ עָרִ֨ים בְּאַשְׁדּ֜וֹד וּבַפְּלִשְׁתִּ֗ים׃

ז׳ וַיַּעְזְרֵ֣הוּ הָאֱלֹהִ֗ים עַל־פְּלִשְׁתִּים֙ וְעַל־[הָעַרָבִ֔ים] (הערביים) הַיֹּשְׁבִ֖ים בִּגּוּר־בָּ֑עַל וְהַמְעוּנִֽים׃

ח׳ וַיִּתְּנ֥וּ הָעַמּוֹנִ֖ים מִנְחָ֣ה לְעֻזִּיָּ֑הוּ וַיֵּ֥לֶךְ שְׁמ֖וֹ עַד־לְבֹ֣וא מִצְרַ֑יִם כִּ֥י הֶחֱזִ֖יק עַד־לְמָעְלָֽה׃

ט׳ וַיִּ֤בֶן עֻזִּיָּהוּ֙ מִגְדָּלִ֣ים׀ בִּירוּשָׁלַ֗͏ִם עַל־שַׁ֙עַר֙ הַפִּנָּ֔ה וְעַל־שַׁ֖עַר הַגַּ֑יְא וְעַל־הַמִּקְצֹ֖עַ וַיְחַזְּקֵֽם׃

ויבן עזיהו מגדלים וגו׳. הוצרך לחזק מה שפרצו בחומה בימי אביו:

י׳ וַיִּ֤בֶן מִגְדָּלִים֙ בַּמִּדְבָּ֔ר וַיַּחְצֹ֖ב בֹּרֹ֣ות רַבִּ֑ים כִּֽי מִקְנֶ֤ה־רַב֙ הָיָ֣ה לוֹ֔ וּבַשְּׁפֵלָ֖ה וּבַמִּישֹׁ֑ור אִכָּרִ֥ים וְכֹרְמִ֖ים בָּהָרִ֥ים וּבַכַּרְמֶ֖ל כִּי־אֹהֵ֥ב אַדָמָ֖ה הָיָֽה׃ {ס}

אכרים. אראטו״רי בלע״ז:

וכרמים. דוגמא (שם ב׳ כ״ה) לכורמים וליוגבים שומרי בהמות היה לו:

כי אוהב אדמה הי׳. מפורש בב״ר ב׳ להוטים אחרי אדמה היו ולא נמצא בם תועלת הוא וקין:

י״א וַיְהִי֙ לְעֻזִּיָּ֔הוּ חַ֖יִל עֹשֶׂ֣ה מִלְחָמָ֑ה יוֹצְאֵ֣י צָבָ֗א לִגְדוּד֙ בְּמִסְפַּ֣ר פְּקֻדָתָ֔ם בְּיַד֙ (יעואל) [יְעִיאֵ֣ל] הַסּוֹפֵ֔ר וּמַעֲשֵׂיָ֖הוּ הַשּׁוֹטֵ֑ר עַ֛ל יַד־חֲנַנְיָ֥הוּ מִשָּׂרֵ֖י הַמֶּֽלֶךְ׃

י״ב כֹּ֖ל מִסְפַּ֣ר רָאשֵׁ֣י הָאָבֹ֑ות לְגִבֹּורֵ֖י חָ֥יִל אַלְפַּ֛יִם וְשֵׁ֥שׁ מֵאֹֽות׃

י״ג וְעַל־יָדָ֞ם חֵ֣יל צָבָ֗א שְׁלֹ֤שׁ מֵאֹות֙ אֶ֣לֶף וְשִׁבְעָ֣ת אֲלָפִ֔ים[וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֹ֖ות עֹשֵׂ֣י מִלְחָמָ֑ה בְּכֹ֥חַ חַ֛יִל לַעְזֹ֥ר לַמֶּ֖לֶךְ עַל־הָאוֹיֵֽב׃

י״ד וַיָּ֨כֶן לָהֶ֜ם עֻזִּיָּ֣הוּ לְכָל־הַצָּבָ֗א מָגִנִּ֤ים וּרְמָחִים֙ וְכוֹבָעִ֣ים וְשִׁרְיֹנ֔וֹת וּקְשָׁתֹ֖ות וּלְאַבְנֵ֥י קָלָֽעִים׃

ט״ו וַיַּ֣עַשׂ | בִּירוּשָׁלַ֗͏ִם חִשְׁבֹּנֹ֤ות מַחֲשֶׁבֶת֙ חֹשֵׁ֔ב לִהְיֹ֖ות עַל־הַמִּגְדָּלִ֑ים וְעַל־הַפִּנֹּ֗ות לירוא֙ [לִירֹ֔א] בַּחִצִּ֖ים וּבְאַבְנֵ֣י גְדֹלֹ֑ות וַיֵּצֵ֥א שְׁמֹ֖ו עַד־לְמֶרְחֹ֑וק כִּֽי־הִפְלִ֥יא לְהֵעָ֖זֹר עַ֥ד כִּי־חָזָֽק׃

חשבנות מחשבת חושב. דוגמא (שמות כ״ח) מעשה חושב כלי מלחמות עשה באומנות כגון דיק ואילים המנגחים בחומה כדכתיב (משלי כ״ד) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה:

ט״ז וּכְחָזְקָתֹו֙ גָּבַ֣הּ לִבּ֔וֹ עַד־לְהַשְׁחִ֖ית וַיִּמְעַ֣ל בַּיהוָ֣ה אֱלֹהָ֑יו וַיָּבֹ֙א֙ [אֶל־הֵיכַ֣ל יְהוָ֔ה לְהַקְטִ֖יר עַל־מִזְבַּ֥ח הַקְּטֹֽרֶת׃

וימעל בה׳ אלהיו. כאן נופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמא (ויקרא ה׳:ט״ו) נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה:

ויבא אל היכל ה׳. שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד:

י״ז וַיָּבֹ֣א אַחֲרָ֗יו עֲזַרְיָ֤הוּ הַכֹּהֵן֙ וְעִמֹּ֣ו כֹּהֲנִ֔ים | לַיהוָ֖ה שְׁמוֹנִ֣ים בְּנֵי־חָֽיִל׃

י״ח וַיַּעַמְד֣וּ עַל־עֻזִּיָּ֣הוּ הַמֶּ֔לֶךְ וַיֹּ֣אמְרוּ לֹ֔ו לְֹא־לְךָ֥ עֻזִּיָּ֖הוּ לְהַקְטִ֣יר׀ לַיהוָ֑ה כִּ֣י לַכֹּהֲנִ֗ים בְּנֵי־אַהֲרֹן֙ הַמְקֻדָּשִׁ֣ים לְהַקְטִ֔יר צֵ֖א מִן־הַמִּקְדָּ֑שׁ כִּֽי־מָעַ֣לְתָּ֔ וְלֹא־לְךָ֥ לְכָבֹ֖וד מֵיְהוָ֥ה אֱלֹהִֽים׃

י״ט וַיִּזְעַ֤ף עֻזִּיָּהוּ֙ וּבְיָד֣וֹ מִקְטֶ֔רֶת לְהַקְטִ֖יר וּבְזַעְפֹּ֣ו עִם־הַכֹּהֲנִ֑ים וְהַצָּרַ֣עַת זָרְחָ֤ה בְמִצְחֹו֙ לִפְנֵ֣י הַכֹּהֲנִ֔ים בְּבֵ֖ית יְהוָ֑ה מֵעַ֖ל לְמִזְבַּ֥ח הַקְּטֹֽרֶת׃

ובידו מקטרת להקטיר. ורצה להכות בו הכהן המונעו מלהקטיר קטורת:

כ וַיָּפֶן אֵלָיו עֲזַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ וְכָל־הַכֹּהֲנִים וְהִנֵּה־הוּא מְצֹרָע בְּמִצְחוֹ וַיַּבְהִלוּהוּ מִשָּׁם וְגַם־הוּא נִדְחַף לָצֵאת כִּי נִגְּעוֹ יְהוָה׃

כא וַיְהִי עֻזִּיָּהוּ הַמֶּלֶךְ מְצֹרָע | עַד־יוֹם מוֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בֵּית (החפשות) [הַחָפְשִׁית] מְצֹרָע כִּי נִגְזָר מִבֵּית יְהוָה וְיוֹתָם בְּנוֹ עַל־בֵּית הַמֶּלֶךְ שֹׁפֵט אֶת־עַם הָאָרֶץ׃

> **בית החפשית.** ובירושלמי מפורש עשה לו בית בבית הקברות על שם במתים חפשי (תהלים פ״ח)׃
>
> **כי נגזר.** לו מלבא עוד בין הבריות דוגמא (מגילה ב) ואת אשר נגזר עליה׃

כב וְיֶתֶר דִּבְרֵי עֻזִּיָּהוּ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים כָּתַב יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא׃

כג וַיִּשְׁכַּב עֻזִּיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בִּשְׂדֵה הַקְּבוּרָה אֲשֶׁר לַמְּלָכִים כִּי אָמְרוּ מְצֹרָע הוּא וַיִּמְלֹךְ יוֹתָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ {פ}

> **בשדה הקבורה.** ולא במערה עם המלכים׃

פרק כ״ז

א בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יוֹתָם בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְרוּשָׁה בַּת־צָדוֹק׃

ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו רַק לֹא־בָא אֶל־הֵיכַל יְהוָה וְעוֹד הָעָם מַשְׁחִיתִים׃

> **ככל אשר עשה עזיהו אביו.** הטובות שעשה אביו וזהו שאמר רבי שמעון בן יוחאי במסכת סוכה אלמלא יהי׳ אברהם אבינו מקבל עליו כל עונות הדורות עד לו אני הייתי מקבל עלי חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עזיהו עמי היינו מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם, דוד רק באוריה החתי שלמה נשיו הטו לבבו ורחבעם עזב את תורת ה׳, אביה וילך בכל חטאת אביו, אסא הוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה׳ ונתן הנביא בית המהפכת, יהושפט נתחבר לרשע יהורם הרג אחיו אחזיהו אמו יועצתו להרשיע יואש הרג זכריה ונעשה קדש אמציה השתחו׳ לפסילי שעיר עזיהו נכנס להיכל להקטיר אחז הלך בדרכי מלך ישראל וגם עשה מצבות לבעלים חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף ועל שלשה לא הודו לו, מנשה עשה הרע בעיני ה׳ יאשיהו לא שמע דברי נבואה מפי אלהים צדקיה עשה הרע בעיני ה׳ ולא נכנע מפני ירמיה אבל יותם לא נמצא בו שום דופי (כך אמר לי ר׳ אלעזר בר משה)׃
>
> **ועוד העם משחיתים.** כדכתיב (במלכים ב׳ ט׳) עוד העם מזבחים ומקטרים׃

ג הוּא בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הָעֶלְיוֹן וּבְחוֹמַת הָעֹפֶל בָּנָה לָרֹב׃

> **ובחומת העופל.** דוגמא (ישעיהו ל״ב:י״ד) עופל ובחן היה בונה מצודות׃

ד וְעָרִים בָּנָה בְּהַר־יְהוּדָה וּבְחֻרָשִׁים בָּנָה בִירָנִיּוֹת וּמִגְדָּלִים׃

> **ובחרשים בנה בירניות.** לשון בירה גדולה׃

ה וְהוּא נִלְחַם עִם־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן וַיֶּחֱזַק עֲלֵיהֶם וַיִּתְּנוּ־לוֹ בְּנֵי־עַמּוֹן בַּשָּׁנָה הַהִיא מֵאָה כִכַּר־כֶּסֶף וַעֲשֶׂרֶת אַלְפֵים כֹּרִים־חִטִּים וּשְׂעוֹרִים עֲשֶׂרֶת אַלְפִים זֹאת הֵשִׁיבוּ לוֹ בְּנֵי עַמּוֹן וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וְהַשְּׁלִשִׁית׃

ו וַיִּתְחַזֵּק יוֹתָם כִּי הֵכִין דְּרָכָיו לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו׃

ז וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־מִלְחַמְתָּיו וּדְרָכָיו הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃

ח בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃

ט׳ וַיִּשְׁכַּב יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ {פ}

פרק כ״ח

א׳ בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה אָחָז בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִַם וְלֹא־עָשָׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּדָוִיד אָבִיו׃

ב׳ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְגַם מַסֵּכוֹת עָשָׂה לַבְּעָלִים׃

ג׳ וְהוּא הִקְטִיר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם וַיְבַעֵר אֶת־בָּנָיו בָּאֵשׁ כְּתֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ד׳ וַיִּזְבַּח וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃

ה׳ וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהָיו בְּיַד מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּכּוּרֵהוּ וַיִּשְׁבּוּ מִמֶּנּוּ שִׁבְיָה גְדוֹלָה וַיְבִיאוּ דַרְמֶשֶׂק וְגַם בְּיַד־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נִתֹּן וַיַּךְ־בּוֹ מַכָּה גְדוֹלָה׃ {ס}

ו׳ וַיַּהֲרֹג פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ בִּיהוּדָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בְּיוֹם אֶחָד הַכֹּל בְּנֵי־חַיִל בְּעָזְבָם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם׃

ז׳ וַיַּהַרֹג זִכְרִי | גִּבּוֹר אֶפְרַיִם אֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עַזְרִיקָם נְגִיד הַבַּיִת וְאֶת־אֶלְקָנָה מִשְׁנֵה הַמֶּלֶךְ׃ {ס}

> **את מעשיהו בן המלך.** אחז, הרג זכרי גבור אפרים׃
>
> **ואת עזריקם.** ואת ואת דוגמא (בראשית ל״ו:כ״ד) ואיה וענה וכן נרדם ורכב וסוס (תהילים ע״ו:ז׳)׃

ח׳ וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֲחֵיהֶם מָאתַיִם אֶלֶף נָשִׁים בָּנִים וּבָנוֹת וְגַם־שָׁלַל רַב בָּזְזוּ מֵהֶם וַיָּבִיאוּ אֶת־הַשָּׁלָל לְשֹׁמְרוֹן׃ {ס}

ט׳ וְשָׁם הָיָה נָבִיא לַיהוָה עֹדֵד שְׁמוֹ וַיֵּצֵא לִפְנֵי הַצָּבָא הַבָּא לְשֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר לָהֶם הִנֵּה בַּחֲמַת יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבוֹתֵיכֶם עַל־יְהוּדָה נְתָנָם בְּיֶדְכֶם וַתַּהַרְגוּ־בָם בְּזַעַף עַד לַשָּׁמַיִם הִגִּיעַ׃

י׳ וְעַתָּה בְּנֵי־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם אַתֶּם אֹמְרִים לְכְבֹשׁ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת לָכֶם הֲלֹא רַק־אַתֶּם עִמָּכֶם אַשְׁמוֹת לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

י״א וְעַתָּה שִׁמְעוּנִי וְהָשִׁיבוּ הַשִּׁבְיָה אֲשֶׁר שְׁבִיתֶם מֵאֲחֵיכֶם כִּי חֲרוֹן אַף־יְהוָה עֲלֵיכֶם׃ {ס}

י״ב וַיָּקֻמוּ אֲנָשִׁים מֵרָאשֵׁי בְנֵי־אֶפְרַיִם עֲזַרְיָהוּ בֶן־יְהוֹחָנָן בֶּרֶכְיָהוּ בֶן־מְשִׁלֵּמוֹת וִיחִזְקִיָּהוּ בֶּן־שַׁלֻּם וַעֲמָשָׂא בֶּן־חַדְלַי עַל־הַבָּאִים מִן־הַצָּבָא׃

י״ג וַיֹּאמְרוּ לָהֶם לֹא־תָבִיאוּ אֶת־הַשִּׁבְיָה הַזֹּאת כִּי לְאַשְׁמַת יְהוָה עָלֵינוּ אַתֶּם אֹמְרִים לְהוֹסִיף עַל־חַטֹּאתֵנוּ וְעַל־אַשְׁמָתֵנוּ כִּי־רַבָּה אַשְׁמָה לָנוּ וְחָרוֹן אַף עַל־יִשְׂרָאֵל׃ {ס}

י״ד וַיַּעַזְבוּ הֶחָלוּץ אֶת־הַשִּׁבְיָה וְאֶת־הַבִּזָּה לִפְנֵי הַשָּׂרִים וְכָל־הַקָּהָל׃

ט״ו וַיָּקָמוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־נִקְבוּ בְשֵׁמוֹת וַיַּחֲזִיקוּ בַּשִּׁבְיָה וְכָל־מַעֲרֻמֵיהֶם הִלְבִּישׁוּ מִן־הַשָּׁלָל וַיַּלְבִּשֵׁם וַיַּנְעִלוּם וַיַּאֲכִלוּם וַיַּשְׁקוּם וַיְסָכּוּם וַיְנַהֲלוּם בֶּחָמֹרִים לְכָל־כּוֹשֵׁל וַיְבִיאוּם יְרֵחוֹ עִיר־הַתְּמָרִים אֵצֶל אֲחֵיהֶם וַיָּשֻׁבוּ שֹׁמְרוֹן׃ {פ}

> **ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות.** למעלה מי הם אותם אנשים שהם מראשי בני אפרים עזריהו בן יהוחנן וחביריו׃
>
> **וכל מערמיהם.** לשון ערום ועריה׃

ט״ז בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אָתָז עַל־מַלְכֵי אַשּׁוּר לַעְזֹר לוֹ׃

י״ז וְעוֹד אֲדוֹמִים בָּאוּ וַיַּכּוּ בִיהוּדָה וַיִּשְׁבּוּ־שֶׁבִי׃

י״ח וּפְלִשְׁתִּים פָּשְׁטוּ בְּעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וְהַנֶּגֶב לִיהוּדָה וַיִּלְכְּדוּ אֶת־בֵּית־שֶׁמֶשׁ וְאֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־גְּדֵרוֹת וְאֶת־שׂוֹכוֹ וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־תִּמְנָה וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־גִּמְזוֹ וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃

ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב. שהוא כנגדם כדכתיב והכנעני יושב על הים׃

י״ט כִּי־הִכְנִיעַ יְהוָה אֶת־יְהוּדָה בַּעֲבוּר אָתָז מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כִּי הִפְרִיעַ בִּיהוּדָה וּמָעוֹל מַעַל בַּיהוָה׃

כי הפריע ביהודה. דוגמא (שמות ל״ב:כ״ה) כי פרעה אהרן בפרוע פרעות (שופטים ה׳)׃

כ׳ וַיָּבֹא עָלָיו תִּלְגַּת פִּלְנֶאסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיַּצַר לוֹ וְלֹא חִזְּקוֹ׃

ויבא עליו. ששלח אחריו לעזור לו כמו שכתוב במלכים (ב׳ ט״ז) וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר׃

ויצר לו. ממה שחלק לו את בית ה׳ ואת בית המלך וגו׳׃

כ״א כִּי־חָלַק אָחָז אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיִּתֵּן לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא לְעֶזְרָה לוֹ׃

ולא לעזרה לו. אף על פי שמצינו במלכים (שם) ויעל מלך אשור על דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב לו ערים שלקחו ממנו פלשתים׃

כ״ב וּבְעֵת הָצַר לוֹ וַיּוֹסֶף לִמְעוֹל בַּיהוָה הוּא הַמֶּלֶךְ אָחָז׃

כ״ג וַיִּזְבַּח לֵאלֹהֵי דַרְמֶשֶׂק הַמַּכִּים בּוֹ וַיֹּאמֶר כִּי אֱלֹהֵי מַלְכֵי־אֲרָם הֵם מַעְזְרִים אֹתָם לָהֶם אֲזַבֵּחַ וְיַעְזְרֻנִי וְהֵם הָיוּ־לוֹ לְהַכְשִׁילוֹ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל׃

כ״ד וַיֶּאֱסֹף אָחָז אֶת־כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְקַצֵּץ אֶת־כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְסַגֵּר אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וַיַּעַשׂ לוֹ מִזְבְּחוֹת בְּכָל־פִּנָּה בִּירוּשָׁלָם׃

ויסגר את דלתות בית ה׳. כדי שלא יבואו הכהנים לעבוד עבודתם באהל מועד כי אם לבוא למזבחות שעש׳ בכל פינה בירושלים וחזקיה פתח דלתות בית ה׳ לפי שאביו סגר דלתות בית ה׳׃

כ״ה וּבְכָל־עִיר וָעִיר לִיהוּדָה עָשָׂה בָמוֹת לְקַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃

כ״ו וְיֶתֶר דְּבָרָיו וְכָל־דְּרָכָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃

כ״ז וַיִּשְׁכַּב אָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בָעִיר בִּירוּשָׁלַם כִּי לֹא הֱבִיאֻהוּ לְקִבְרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ יְחִזְקִיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ {פ}

פרק כ״ט

א׳ יְחִזְקִיָּהוּ מָלַךְ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִיָּה בַּת־זְכַרְיָהוּ׃

ב׳ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִיד אָבִיו׃

ג׳ הוּא בַּשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן פָּתַח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וַיְחַזְּקֵם׃

ויחזקם. לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים׃

ד׳ וַיָּבֵא אֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַלְוִיִּם וַיַּאַסְפֵם לִרְחוֹב הַמִּזְרָח׃

ה׳ וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּנִי הַלְוִיִּם עַתָּה הִתְקַדְּשׁוּ וְקַדְּשׁוּ אֶת־בֵּית יְהוָה֙ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנִּדָּה מִן־הַקֹּדֶשׁ׃

והוציאו את הנדה. עבודת כוכבים, את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומאוס יותר מן המת המוטל שלם דוגמא כטומאת הנדה כי דם נדה מאוס ומוסרח׃

ו׳ כִּי־מָעֲלוּ אֲבֹתֵינוּ וַֽיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֔ינוּ וַֽיַּעַזְבֻהוּ וַיַּסֵּ֖בּוּ פְּנֵיהֶ֑ם מִמִּשְׁכַּ֖ן יְהוָ֥ה וַיִּתְּנ֖וּ עֹֽרֶף׃

ז׳ גַּם סָגְרוּ֙ דַּלְתוֹת֙ הָאוּלָ֔ם וַיְכַבּוּ֙ אֶת־הַנֵּרוֹת֙ וּקְטֹ֣רֶת לֹֽא־הִקְטִ֔ירוּ וְעֹלָ֛ה לֹא־הֶעֱל֥וּ בַקֹּ֖דֶשׁ לֵאלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל. אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל עיר ועיר לקטר להם׃

ח׳ וַיְהִי֙ קֶ֣צֶף יְהוָ֔ה עַל־יְהוּדָ֖ה וִירוּשָׁלִָ֑ם וַיִּתְּנֵ֗ם (לזועה) [לְזַעֲוָה] לְשַׁמָּ֛ה וְלִשְׁרֵקָ֖ה כַּאֲשֶׁ֣ר אַתֶּ֑ם רֹאִ֖ים בְּעֵינֵיכֶֽם׃

ט׳ וְהִנֵּה֙ נָפְל֣וּ אֲבוֹתֵ֔ינוּ בֶּחָ֑רֶב וּבָנֵ֤ינוּ וּבְנוֹתֵ֙ינוּ֙ וְנָשֵׁ֔ינוּ בַּשְׁבִ֖י עַל־זֹֽאת׃

י׳ עַתָּה֙ עִם־לִבִּ֣י לִכְרֹ֔ות בְּרִ֖ית לַיהוָ֣ה אֱלֹהֵ֑י יְשׁ֥וֹב מִמֶּ֖נּוּ חֲר֥וֹן אַפּֽוֹ׃

י״א בָּנַ֕י עַתָּ֖ה אַל־תִּשָּׁ֣לוּ כִּֽי־בָכֶ֞ם בָּחַ֣ר יְהוָ֗ה לַעֲמֹ֤ד לְפָנָיו֙ לְשָׁרְתוֹ֔ וְלִהְיוֹת֥ לוֹ֙ מְשָׁרְתִ֣ים וּמַקְטִרִ֔ים׃ {פ}

אל תשלו. לשון שגגה׃

י״ב וַיָּקֻ֜מוּ הַלְוִיִּ֗ם מַחַ֤ת בֶּן־עֲמָשַׂי֙ וְיוֹאֵ֣ל בֶּן־עֲזַרְיָ֔הוּ מִן־בְּנֵ֖י הַקְּהָתִ֑י וּמִן־בְּנֵ֣י מְרָרִ֔י קִ֥ישׁ בֶּן־עַבְדִּ֖י וַעֲזַרְיָ֥הוּ בֶן־יְהַלְלְאֵ֛ל {ס} וּמִן־הַגֵּרְשֻׁנִּ֖י יוֹאָ֣ח בֶּן־זִמָּ֑ה וְעֵ֥דֶן בֶּן־יוֹאָֽח׃

י״ג וּמִן־בְּנֵ֣י אֱלִיצָפָ֔ן שִׁמְרִ֖י (ויעואל) [וְיִעִיאֵ֑ל] וּמִן־בְּנֵ֣י אָסָ֔ף זְכַרְיָ֖הוּ וּמַתַּנְיָֽהוּ׃ {ס}

י״ד וּמִן־בְּנֵ֣י הֵימָ֔ן (יחואל) [יְחִיאֵ֖ל] וְשִׁמְעִ֑י {ס} וּמִן־בְּנֵ֣י יְדוּתוּ֔ן שְׁמַעְיָ֖ה וְעֻזִּיאֵֽל׃

ט״ו וַיַּאַסְפוּ֙ אֶת־אֲחֵיהֶ֔ם וַיִּתְקַדְּשׁ֖וּ וַיָּבֹ֑אוּ כְּמִצְוַ֤ת הַמֶּ֙לֶךְ֙ בִּדְבְרֵ֣י יְהוָ֔ה לְטַהֵ֖ר בֵּ֥ית יְהוָֽה׃

ט״ז וַיָּבֹ֣אוּ הַכֹּהֲנִ֗ים לִפְנִימָה֙ בֵּ֣ית יְהוָ֔ה לְטַהֵר֑ וַיּוֹצִ֣יאוּ אֵ֠ת כָּל־הַטֻּמְאָ֨ה אֲשֶׁר־מָצְא֜וּ בְּהֵיכַ֣ל יְהוָ֗ה לַחֲצַר֙ בֵּ֣ית יְהוָ֔ה וַיְקַבְּל֥וּ הַלְוִיִּ֖ם לְהוֹצִ֑יא לְנַחַל־קִדְרֹֽון חוּצָֽה׃

ויבאו הכהנים לפנימה. כי לא על הלוים ליכנס פנימה׃

לחצר בית ה׳. מקום מעמד הלוים כאומר ויקבלו הלוים וגו׳ ויחלו באחד לחדש׃

י״ז וַיָּחֵ֣לּוּ בְאֶחָד֮ לַחֹדֶשׁ֒ הָרִאשׁ֔וֹן לְקַדֵּ֖שׁ וּבְיוֹם֙ שְׁמוֹנָ֣ה לַחֹ֔דֶשׁ בָּ֖אוּ לְאוּלָ֑ם יְהוָ֗ה וַיְקַדְּשׁוּ֙ אֶת־בֵּ֣ית יְהוָ֔ה לְיָמִ֖ים שְׁמוֹנָ֑ה וּבְיוֹם֙ שִׁשָּׁ֣ה עָשָׂ֔ר לַחֹ֖דֶשׁ הָרִאשׁ֑וֹן כִּלּוּ׃ {ס}

ויקדשו את בית ה׳ לימים שמונה. לכך עכבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלים צלמי משכית כדכתיב (יחזקאל כ״ג:י״ד) צלמי כשדים חקוקים בששר ועכבו ח׳ ימים עד שהשחיתו דמות הצלמים מן הכתלים וביום י״ו לחדש כלו הכל הבית והעזרה׃

י״ח וַיָּבֹ֣אוּ פְנִימָה֮ אֶל־חִזְקִיָּ֣הוּ הַמֶּ֒לֶךְ֒ וַיֹּאמְר֗וּ טִהַ֙רְנוּ֙ אֶת־כָּל־בֵּ֣ית יְהוָ֔ה אֶת־מִזְבַּ֥ח הָעֹלָ֖ה וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו וְאֶת־שֻׁלְחַ֥ן הַמַּעֲרֶ֖כֶת וְאֶת־כָּל־כֵּלָֽיו׃

י״ט וְאֶת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אָחָז בְּמַלְכוּתוֹ בְּמַעֲלוֹ הֵכַנּוּ וְהִקְדָּשְׁנוּ וְהִנָּם לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה׃ {ס}

הכנו והקדשנו. מפורש בעכו"ם בפרק ר' ישמעאל כלים ששמשו בבית חניו מהו כו' עד איתיביה אשר הזניח אחז הכנו והקדשנו מאי לאו הכנו דאטבלינהו הקדשנהו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם:

כ׳ וַיַּשְׁפֵּם יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֶת שָׂרֵי הָעִיר וַיַּעַל בֵּית יְהוָה:

כ״א וַיָּבִיאוּ פָרִים־שִׁבְעָה וְאֵילִים שִׁבְעָה וּכְבָשִׂים שִׁבְעָה וּצְפִירֵי עִזִּים שִׁבְעָה לְחַטָּאת עַל־הַמַּמְלָכָה וְעַל־מִקְדָּשׁ וְעַל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים לְהַעֲלוֹת עַל־מִזְבַּח יְהוָה:

וצפירי עזים וגו׳. הוראת שעה היתה:

על מזבח ה׳. ולא על אותן מזבחות שעשה אחז אביו:

כ״ב וַיִּשְׁחֲטוּ הַבָּקָר וַיְקַבְּלוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וַיִּזְרְקוּ הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הָאֵלִים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הַכְּבָשִׂים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה:

כ״ג וַיִּגְּשׁוּ אֶת־שְׂעִירֵי הַחַטָּאת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַקָּהָל וַיִּסְמְכוּ יְדֵיהֶם עֲלֵיהֶם:

כ״ד וַיִּשְׁחָטוּם הַכֹּהֲנִים וַיְחַטְּאוּ אֶת־דָּמָם הַמִּזְבֵּחָה לְכַפֵּר עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי לְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמַר הַמֶּלֶךְ הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת:

לכפר על כל ישראל. שחטאו בעבודת כוכבים כן אמר המלך תהי העולה והחטאת עבור כל ישראל, בפרשת שלח לך (מדבר ט״ו) כתיב ועשו כל העדה פר וגו׳ וכתיב (ויקרא ד׳:י״ד) והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וצפירי עזים שבעה אלא הוראת שעה היתה:

כ״ה וַיַּעֲמֵד אֶת־הַלְוִיִּם בֵּית יְהוָה בִּמְצִלְתַּיִם בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת בְּמִצְוַת דָּוִיד וְגָד חוֹזֵה הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא כִּי בְיַד־יְהוָה הַמִּצְוָה בְּיַד־נְבִיאָיו:

כי ביד ה׳ המצוה ביד נביאיו. לשורר הלוים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות ה׳ שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פי׳ במסכת ערכין מניין שהלוים טעונין לשורר בכלי שיר דכתיב עבודת עבודה איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר, ועבודת משא (שם) נכון לפרש על השיר כדכתיב (לעיל א׳ ט״ו) וכנגיהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר:

כ״ו וַיַּעַמְדוּ הַלְוִיִּם בִּכְלֵי דָוִיד וְהַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת: {פ}

והכהנים בחצוצרות. ככתוב ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות (במדבר י׳):

כ״ז וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה לְהַמִּזְבֵּחַ וּבְעֵת הֵחֵל הָעוֹלָה הֵחֵל שִׁיר־יְהוָה וְהַחֲצֹצְרוֹת וְעַל־יְדֵי כְּלֵי דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל:

כ״ח וְכָל־הַקָּהָל מִשְׁתַּחֲוִים וְהַשִּׁיר מְשׁוֹרֵר וְהַחֲצֹצְרוֹת (מחצצרים) [מַחְצְרִים] הַכֹּל עַד לִכְלוֹת הָעֹלָה:

כ״ט וּכְכַלּוֹת לְהַעֲלוֹת כָּרְעוּ הַמֶּלֶךְ וְכָל־הַנִּמְצְאִים אִתּוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ:

ל׳ וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לַלְוִיִּם לְהַלֵּל לַיהוָה בְּדִבְרֵי דָוִיד וְאָסָף הַחוֹזֶה וַיְהַלְלוּ עַד־לְשִׂמְחָה וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ: {פ}

להלל לה׳ בדברי דוד. זה הודו לה׳ קראו בשמו ככתוב למעלה (א ט״ז) ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו׳:

ל״א וַיַּעַן יְחִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר עַתָּה מִלֵּאתֶם יֶדְכֶם לַיהוָה גְּשׁוּ וְהָבִיאוּ זְבָחִים וְתוֹדוֹת לְבֵית יְהוָה וַיָּבִיאוּ הַקָּהָל זְבָחִים וְתוֹדוֹת וְכָל־נְדִיב לֵב עֹלוֹת:

ויביאו הקהל זבחים ותודות. דבר המותר לבעלי׳ באכילה:

וכל נדיב לב עולות. קצת מהם מי שהתנדב לבו הביאו עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם:

ל״ב וַיְהִי מִסְפַּר הָעֹלָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ הַקָּהָל בָּקָר שִׁבְעִים אֵילִים מֵאָה כְּבָשִׂים מָאתַיִם לְעֹלָה לַיהוָה כָּל־אֵלֶּה׃

ל״ג וְהַמֻּקְדָּשִׁים בָּקָר שֵׁשׁ מֵאוֹת וְצֹאן שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים׃

והקדשים. קדשים קלים זבחי׳ ושלמים מה שהבעלים נהנים בהם׃

ל״ד רַק הַכֹּהֲנִים הָיוּ לִמְעָט וְלֹא יָכְלוּ לְהַפְשִׁיט אֶת־כָּל־הָעֹלוֹת וַיְחַזְּקוּם אֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם עַד־כְּלוֹת הַמְּלָאכָה וְעַד יִתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים כִּי הַלְוִיִּם יִשְׁרֵי לֵבָב לְהִתְקַדֵּשׁ מֵהַכֹּהֲנִים׃

רק הכהנים היו למעט. כלומר אותן שהקדישו היו עדיין למעט ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים, וא״ת היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים ומפרש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים וישרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים והיו הכהנים והלוים וכל יראי השם מתחפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר שזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים ומתקדשים על יד כדכתיב (משלי כ״ח:י״ב) בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתיב (שם) בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים כלומר בקום רשע אחז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיה וסיעתו׃

ל״ה וְגַם־עֹלָה לָרֹב בְּחֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים וּבַנְּסָכִים לָעֹלָה וַתִּכּוֹן עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃

ל״ו וַיִּשְׂמַח יְחִזְקִיָּהוּ וְכָל־הָעָם עַל הַהֵכִין הָאֱלֹהִים לָעָם כִּי בְּפִתְאֹם הָיָה הַדָּבָר׃ {פ}

על ההכין האלהים לעם. לעבדו ולעשות רצונו דוגמא דלמטה (ל פסוק יט) כל לבבו הכין לדרוש וגו׳ וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל ה׳ ושבו מיד׃

פרק ל׳

א׳ וַיִּשְׁלַח יְחִזְקִיָּהוּ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְגַם־אִגְּרוֹת כָּתַב עַל־אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה לָבוֹא לְבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו׳. כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתיב (במלכים ב י״ח:י׳) וילכדה בקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה והיא שנת ט׳ להושע מלך ישראל כאשר תמצא כתוב בסוף הספר׃

ב׳ וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו וְכָל־הַקָּהָל בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי׃

ג׳ כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲשֹׂתוֹ בָּעֵת הַהִיא כִּי הַכֹּהֲנִים לֹא־הִתְקַדְּשׁוּ לְמַדַּי וְהָעָם לֹא־נֶאֶסְפוּ לִירוּשָׁלִָם׃

כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא. בחדש הראשון בניסן׃

כי הכהנים לא התקדשו למדי. התקדשו להיות די לישראל בהם להקריב פסחיהם ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י״ו בניסן וכן פתרון כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומר אפי׳ אם לא עכבו טהר׳ הבי׳ שלא כלו עד י״ו בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהנים לא התקדשו למדי׃

והעם לא נאספו. עדיין כולם לירושלים׃

ד׳ וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וּבְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל׃

ה׳ וַיַּעֲמִידוּ דָבָר לְהַעֲבִיר קוֹל בְּכָל־יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר־שֶׁבַע וְעַד־דָּן לָבוֹא לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלִַם כִּי לֹא לָרֹב עָשׂוּ כַּכָּתוּב׃

מבאר שבע ועד דן. זהו תחום עשרת השבטים׃

כי לא לרוב. פתרון כי רוב שנים עברו שלא עשהו כהלכתו׃

ו וַיֵּלְכוּ הָרָצִים בָּאִגְּרוֹת מִיַּד הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וּכְמִצְוַת הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל וְיָשָׁב אֶל־הַפְּלֵיטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִכַּף מַלְכֵי אַשּׁוּר׃

וישוב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור. אע״פ שלא הגלו עדיין קורא להם פליט׳ כי הי׳ נחשב בעיניה׳ כאשר גלו כבר ועוד כי מלכי אשור תפשו הכל בימי אחז ומה שהיה בעיניה׳ כאילו גלו לפי כי ו׳ שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז והם יודעים מיד כשימרדו ישראל במלך אשור יוליכם בגולה ולהם קורא פליטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה׃

ז וְאַל־תִּהְיוּ כַּאֲבוֹתֵיכֶם וְכַאֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מָעֲלוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וַיִּתְּנֵם לְשַׁמָּה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים׃

ואל תהיו כאבותיכם וכאחיכם. פתרון וא״ת עדיין בוטחים אנו שיעלה מעלינו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיה לפניכם, ומה אירע להם כשעזבו את ה׳ וימעלו בו מעל ויתנם לשמה כאשר אתם רואים׃

ח עַתָּה אַל־תַּקְשׁוּ עָרְפְּכֶם כַּאֲבוֹתֵיכֶם תְּנוּ־יָד לַיהוָה וּבֹאוּ לְמִקְדָּשׁוֹ אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ לְעוֹלָם וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָשֹׁב מִכֶּם חֲרוֹן אַפּוֹ׃

ט כִּי בְשׁוּבְכֶם עַל־יְהוָה אֲחֵיכֶם וּבְנֵיכֶם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם וְלָשׁוּב לָאָרֶץ הַזֹּאת כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא־יָסִיר פָּנִים מִכֶּם אִם־תָּשׁוּבוּ אֵלָיו׃ {ס}

עתה אל תקשו ערפכם וגו׳. בשובכם על ה׳ אחיכם ובניכם יהיו לרחמים לפני שוביה׳ ולשוב לארץ הזאת. אפילו אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכין את בניה׳ ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אליו יתנם לרחמים לפני שוביהם לשובם לארץ הזאת כי חנון ורחום ה׳ אלהיכם׃

י וַיִּהְיוּ הָרָצִים עֹבְרִים מֵעִיר | לָעִיר בְּאֶרֶץ־אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְעַד־זְבֻלֻן וַיִּהְיוּ מַשְׁחִיקִים עֲלֵיהֶם וּמַלְעִגִים בָּם׃

יא אַךְ־אֲנָשִׁים מֵאָשֵׁר וּמְנַשֶּׁה וּמִזְּבֻלֻן נִכְנְעוּ וַיָּבֹאוּ לִירוּשָׁלָם׃

יב גַּם בִּיהוּדָה הָיְתָה יַד הָאֱלֹהִים לָתֵת לָהֶם לֵב אֶחָד לַעֲשׂוֹת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים בִּדְבַר יְהוָה׃

יג וַיֵּאָסְפוּ יְרוּשָׁלַם עַם־רָב לַעֲשׂוֹת אֶת־חַג הַמַּצּוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי קָהָל לָרֹב מְאֹד׃

יד וַיָּקֻמוּ וַיָּסִירוּ אֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם וְאֵת כָּל־הַמְקַטְּרוֹת הֵסִירוּ וַיַּשְׁלִיכוּ לְנַחַל קִדְרוֹן׃

המקטרות. מקום שהיו בו כהנים ולוים׃

טו וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם נִכְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בֵּית יְהוָה׃

והכהנים והלוים נכלמו. שעיכבו להתקדש ולפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן לפי שהזניחן אחז מכהן וכך היו אומרים אפשר אתמול עבד אחז עבודת כוכבים ובנו יחזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחד לבדו ויצטרך לנו ולכך נתעצלו ונתרשלו מלבא וגם שאר יהודה שלפניו הזניח אחז וכשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כלם׃

טז וַיַּעַמְדוּ עַל־עָמְדָם כְּמִשְׁפָּטָם כְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים הַכֹּהֲנִים זֹרְקִים אֶת־הַדָּם מִיַּד הַלְוִיִּם׃

הכהנים זורקים. כי מקבלה ואילך מצות כהונה, ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם׃

יז כִּי־רַבַּת בַּקָּהָל אֲשֶׁר לֹא־הִתְקַדֵּשׁוּ וְהַלְוִיִּם עַל־שְׁחִיטַת הַפְּסָחִים לְכֹל לֹא טָהוֹר לְהַקְדִּישׁ לַיהוָה׃

לכל לא טהור. שהי׳ לוי במקומו להקדיש לה׳׃

י״ח כִּי מַרְבִּית הָעָם רַבַּת מֵאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן לֹא הִטָּהָרוּ כִּי־אָכְלוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּלֹא כַכָּתוּב כִּי | הִתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר יְהוָה הַטּוֹב יְכַפֵּר בְּעַד׃

כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה כי התפלל יחזקיהו עליהם וגו׳׃

י״ט כָּל־לְבָבוֹ הֵכִין לִדְרוֹשׁ הָאֱלֹהִים | יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו וְלֹא כְּטָהֳרַת הַקֹּדֶשׁ׃ {ס}

כל לבבו הכין. כך מפורש בברייתא דר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר (משלי כ׳) להקשיב אזנך לתבונה משלשים ושתים מדות האגדה נדרש וזה אחד מהם נחלק הסדר כגון זה ה׳ הטוב יכפר בעד כל מי שכל לבבו הכין לדרוש האלהים לעשות פסחו להקריב קרבנו אף על פי שלא עשו בטהרת הקדש כי לא טהרו ויהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלים והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלים אבל רבת מאפרים ומנשה ישששכר זבולן אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהי׳ להם הדבר רחוק על ידי אגרות לא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם וכן (ישעיה ל״ה) ישושו׳ מדבר וציה וגומר הוא נחלק הסידור׃

כ׳ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶל־יְחִזְקִיָּהוּ וַיִּרְפָּא אֶת־הָעָם׃ {ס}

כ״א וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים בִּירוּשָׁלַם אֶת־חַג הַמַּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה וּמְהַלְלִים לַיהוָה יוֹם | בְּיוֹם הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים בִּכְלֵי־עֹז לַיהוָה׃ {ס}

והכהנים בכלי עוז. בחצוצרות׃

כ״ב וַיְדַבֵּר יְחִזְקִיָּהוּ עַל־לֵב כָּל־הַלְוִיִּם הַמַּשְׂכִּילִים שֵׂכֶל־טוֹב לַיהוָה וַיֹּאכְלוּ אֶת־הַמּוֹעֵד שִׁבְעַת הַיָּמִים מְזַבְּחִים זִבְחֵי שְׁלָמִים וּמִתְוַדִּים לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ {ס}

המשכילים שכל טוב לה׳. לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנאמר (לעיל א׳ כ״ו) ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל וגומר ודבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזק ולעזור להם כדי שיחזקו אף הם בשיר שכל טוב לה׳׃

מתודים לה׳. על זבח תודה ומודים לה׳ על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא׃

כ״ג וַיִּוָּעֲצוּ כָּל־הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיַּעֲשׂוּ שִׁבְעַת־יָמִים שִׂמְחָה׃

שבעת ימים אחרים. כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה׃

כ״ד כִּי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה הֵרִים לַקָּהָל אֶלֶף פָּרִים וְשִׁבְעַת אֲלָפִים צֹאן {ס} וְהַשָּׂרִים הֵרִימוּ לַקָּהָל פָּרִים אֶלֶף וְצֹאן עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וַיִּתְקַדְּשׁוּ כֹהֲנִים לָרֹב׃

הרים לקהל. מצאנו ומבקרו׃

לקהל אלף פרים וגו׳. והיו אוכלים ביחד מלך ושרים והעם שמחים׃

כ״ה וַיִּשְׂמְחוּ | כָּל־קְהַל יְהוּדָה וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַקָּהָל הַבָּאִים מִיִּשְׂרָאֵל וְהַגֵּרִים הַבָּאִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהַיּוֹשְׁבִים בִּיהוּדָה׃

כ״ו וַתְּהִי שִׂמְחָה־גְדוֹלָה בִּירוּשָׁלִַם כִּי מִימֵי שְׁלֹמֹה בֶּן־דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא כָזֹאת בִּירוּשָׁלִָם׃ {ס}

כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא. היתה כזאת בירושלים שמא עם רב יותר היו באין לרגל לירושלים בימי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלים כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחו על מה שאם היו כל רגל ורגל מקובצים בירושלים לפי שלא היה להם חדוש אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלים ועתה הורשו לעלות לירושלים שמחו שמחה גדולה ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלים עד עתה הוקטן בעיניהם ז׳ ימים דחג המצות והוסיפו עוד ז׳ ימים כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה׃

כ״ז וַיָּקֻמוּ הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיִּשָּׁמַע בְּקוֹלָם וַתָּבוֹא תְפִלָּתָם לִמְעוֹן קָדְשׁוֹ לַשָּׁמָיִם׃ {פ}

ויברכו את העם. אם תרצה לומר בירכם בזה שבקשו לשוב מארץ שוביהם וישמע ה׳ בקולם וישיבום אז ד״א וישמע בקולם וכן כתוב למעלה (ב׳ ל׳) וישמע ה׳ אל יחזקיהו וירפא את העם:

פרק ל״א

א׳ וּכְכַלּוֹת כָּל־זֹאת יָצְאוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים לְעָרֵי יְהוּדָה וַיְשַׁבְּרוּ הַמַּצֵּבוֹת וַיְגַדְּעוּ הָאֲשֵׁרִים וַיְנַתְּצוּ אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת מִכָּל־יְהוּדָה וּבִנְיָמֵן וּבְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה עַד־לְכַלֵּה וַיָּשׁוּבוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לַאֲחֻזָּתוֹ לְעָרֵיהֶם: {פ}

ב׳ וַיַּעֲמֵד יְחִזְקִיָּהוּ אֶת־מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם עַל־מַחְלְקוֹתָם אִישׁ | כְּפִי עֲבֹדָתוֹ לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לְעֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְשָׁרֵת וּלְהֹדוֹת וּלְהַלֵּל בְּשַׁעֲרֵי מַחֲנוֹת יְהוָה: {ס}

איש כפי עבודתו. הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ושוערים וכל איש ואיש על עבודתו הנכונה:

ג׳ וּמְנָת הַמֶּלֶךְ מִן־רְכוּשׁוֹ לָעֹלוֹת לְעֹלוֹת הַבֹּקֶר וְהָעֶרֶב וְהָעֹלוֹת לַשַּׁבָּתוֹת וְלֶחֳדָשִׁים וְלַמֹּעֲדִים כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה:

ומנת המלך מן רכושו לעלות וגו׳. אשר נתן לעשות אותם (ברצון):

ד׳ וַיֹּאמֶר לָעָם לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לָתֵת מְנָת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְמַעַן יֶחֶזְקוּ בְּתוֹרַת יְהוָה:

ויאמר לעם ליושבי ירושלים וגו׳. למען יחזקו בתורת ה׳ יותר ברצון ועוד בעוד שיהא להם פרנסת׳ מזומנת יכלו לעשות ולעסוק בתורת ה׳ לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה:

ה׳ וְכִפְרֹץ הַדָּבָר הִרְבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וּדְבַשׁ וְכֹל תְּבוּאַת שָׂדֶה וּמַעְשַׂר הַכֹּל לָרֹב הֵבִיאוּ:

וכפרץ הדבר. מפי המלך לתת מנת לכהנים והלוים הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש, דבש תמרים:

וכל תבואת שדה. וכל אלו לא מתבואת השדה הם אלא כך מפורש במסכת נדרים בפרק הנודר מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועים מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו׳ ואי אמרת דגן כל דמדגן משמע מאי וכפרוץ וגומר אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד:

ו׳ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה גַּם־הֵם מַעְשַׂר בָּקָר וְצֹאן וּמַעְשַׂר קָדָשִׁים הַמְקֻדָּשִׁים לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֵבִיאוּ וַיִּתְּנוּ עֲרֵמוֹת עֲרֵמוֹת: {ס}

ומעשר קדשים המקודשים לה׳. המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים:

ויתנו ערמות ערמות. הוי״פין בלשון אשכנז דוגמא (שיר׳ ז׳) ערמות חטים:

ז׳ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִשִׁי הֵחֵלּוּ הָעֲרֵמוֹת לְיַסֵּד וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי כִּלּוּ: {ס}

החלו הערמות ליסוד. כי תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין ודומה לו (בעזרא ז׳:ט׳) הוא יסוד המעלה וגומר:

ח׳ וַיָּבֹאוּ יְחִזְקִיָּהוּ וְהַשָּׂרִים וַיִּרְאוּ אֶת־הָעֲרֵמוֹת וַיְבָרְכוּ אֶת־יְהוָה וְאֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: {פ}

ויברכו את ה׳. שנתן בלב ישראל להפריש תרומותיהם ומעשרותיהם:

ט׳ וַיִּדְרֹשׁ יְחִזְקִיָּהוּ עַל־הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם עַל־הָעֲרֵמוֹת:

וידרש יחזקיהו. לפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמר בלבו שמא לא לקחו הכהני׳ והלוי׳ מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודרש מהם על דבר הערימות על מה זה:

י וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲזַרְיָהוּ הַכֹּהֵן הָרֹאשׁ לְבֵית צָדוֹק וַיֹּאמֶר מֵהָחֵל הַתְּרוּמָה לָבִיא בֵּית־יְהוָה אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהוֹתֵר עַד־לָרוֹב כִּי יְהוָה בֵּרַךְ אֶת־עַמּוֹ וְהַנּוֹתָר אֶת־הֶהָמוֹן הַזֶּה׃ {ס}

ויאמר אליו עזריהו. הוא היה בימי עוזיהו׃

מהחל התרומה לביא. אכלנו אכול ולא אכילת עראי אלא אכול ושבוע והותר ומה שאתה מתמה על שאכלנו ד׳ חדשים ואעפ״כ ערמותיהם כל כך גדולות זה הדבר כי ברך ה׳ את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבה התרומות והמעשרות שלנו׃

והנותר. מן אכילתנו זה׃

ההמון הזה. אשר אתה רואה ערמות ערמות׃

יא וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ לְהָכִין לְשָׁכוֹת בְּבֵית יְהוָה וַיָּכִינוּ׃

להכין לשכות בבית ה׳. ולשום בהם התרומות׃

יב וַיָּבִיאוּ אֶת־הַתְּרוּמָה וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַקֳּדָשִׁים בֶּאֱמוּנָה וַעֲלֵיהֶם נָגִיד (כונניהו) [כָּנַנְיָהוּ] הַלֵּוִי וְשִׁמְעִי אָחִיהוּ מִשְׁנֶה׃

יג וְיִחִיאֵל וַעֲזַזְיָהוּ וְנַחַת וַעֲשָׂהאֵל וִירִימוֹת וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיאֵל וְיִסְמַכְיָהוּ וּמַחַת וּבְנָיָהוּ פְּקִידִים מִיַּד (כונניהו) [כָּנַנְיָהוּ] וְשִׁמְעִי אָחִיו בְּמִפְקַד יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַעֲזַרְיָהוּ נְגִיד בֵּית־הָאֱלֹהִים׃

יד וְקוֹרֵא בֶן־יִמְנָה הַלֵּוִי הַשּׁוֹעֵר לַמִּזְרָחָה עַל נִדְבוֹת הָאֱלֹהִים לָתֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים׃

טו וְעַל־יָדוֹ עֵדֶן וּמִנְיָמִן וְיֵשׁוּעַ וּשְׁמַעְיָהוּ אֲמַרְיָהוּ וּשְׁכַנְיָהוּ בְּעָרֵי הַכְּהֻנִים בֶּאֱמוּנָה לָתֵת לַאֲחֵיהֶם׀ בְּמַחְלְקוֹת כַּגָּדוֹל כַּקָּטָן׃

טז מִלְּבַד הִתְיַחְשָׂם לִזְכָרִים מִבֶּן שָׁלוֹשׁ שָׁנִים׀ וּלְמַעְלָה לְכָל־הַבָּא לְבֵית־יְהוָה לִדְבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לַעֲבוֹדָתָם בְּמִשְׁמְרוֹתָם כְּמַחְלְקוֹתֵיהֶם׃

יז וְאֵת הִתְיַחֵשׂ הַכֹּהֲנִים׀ לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם וְהַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּלְמַעְלָה בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בְּמַחְלְקוֹתֵיהֶם׃

ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים. עם ייחוס טפם נשיהם בניהם ובנותיה׳ לכל אותו קהל היו מספיקין מזונותיהם מהתרומות ומעשרות הקדש, והתרומות והמעשרות כל אלו שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיע משמרותם לשרת והם בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר׃

יח וּלְהִתְיַחֵשׂ בְּכָל־טַפָּם נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם לְכָל־קָהָל כִּי בֶאֱמוּנָתָם יִתְקַדְּשׁוּ־קֹדֶשׁ׃

יט וְלִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים בִּשְׂדֵי מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם׀ בְּכָל־עִיר וָעִיר אֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לָתֵת מָנוֹת לְכָל־זָכָר׀ בַּכֹּהֲנִים וּלְכָל־הִתְיַחֵשׂ בַּלְוִיִּם׃

אנשים אשר נקבו בשמות. למעלה (ב׳ ל״א) כנניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והמעשרו׳ מאת ישראל לתת המנות לכל זכר בכהנים ולוים׃

לכל זכר בכהנים. וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפי׳ לזכרים קטנים היו מספיקין כדלעיל (שם) לזכרים מבן שלש ומעלה וכ״ש שהיו מספיקין לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם׃

כ וַיַּעַשׂ כָּזֹאת יְחִזְקִיָּהוּ בְּכָל־יְהוּדָה וַיַּעַשׂ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר׀ וְהָאֱמֶת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו׃

כא וּבְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר־הֵחֵל | בַּעֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים וּבַתּוֹרָה׀ וּבַמִּצְוָה לִדְרֹשׁ לֵאלֹהָיו בְּכָל־לְבָבוֹ עָשָׂה וְהִצְלִיחַ׃ {פ}

פרק ל״ב

א׳ אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֱמֶת הָאֵלֶּה בָּא סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיָּבֹא בִיהוּדָה וַיִּחַן עַל־הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וַיֹּאמֶר לְבָקְעָם אֵלָיו׃

אחרי הדברים והאמת האלה וגו׳. ויאמר לבקעם כמו לבקעם (עמוס ב׳) על מכרם בכסף כמו מכרם וסמוך ליה (שם) על בקעם הרות הגלעד ופתרונו ודוגמא (ישעיה ז׳) ונבקיענה, ויבקע עצי העולה (בראשי׳ כה)׃

ב׳ וַיַּרְא יְחִזְקִיָּהוּ כִּי־בָא סַנְחֵרִיב וּפָנָיו לַמִּלְחָמָה עַל־יְרוּשָׁלִָם׃

ג׳ וַיִּוָּעַץ עִם־שָׂרָיו וְגִבֹּרָיו לִסְתּוֹם אֶת־מֵימֵי הָעֲיָנוֹת אֲשֶׁר מִחוּץ לָעִיר וַיַּעְזְרוּהוּ׃

ד׳ וַיֵּאָסְפוּ עַם־רָב וַיִּסְתְּמוּ אֶת־כָּל־הַמַּעְיָנוֹת וְאֶת־הַנַּחַל הַשּׁוֹטֵף בְּתוֹךְ־הָאָרֶץ לֵאמֹר לָמָּה יָבוֹאוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר וּמָצְאוּ מַיִם רַבִּים׃

ה׳ וַיִּתְחַזַּק וַיִּבֶן אֶת־כָּל־הַחוֹמָה הַפְרוּצָה וַיַּעַל עַל־הַמִּגְדָּלוֹת וְלַחוּצָה הַחוֹמָה אַחֶרֶת וַיְחַזֵּק אֶת־הַמְּלוֹא עִיר דָּוִיד וַיַּעַשׂ שֶׁלַח לָרֹב וּמָגִנִּים׃

ויחזק את המלוא. דוגמא (שמואל ב׳ ה׳) ויבן את המלוא׃

ויעש שלח לרוב. כלי זיין דוגמת ואיש שלחו בידו (ד״ה ב׳ כ״ג פ״י כצ״ל יוש״ה) איש שלחו המים (נחמיה ד׳:י״ז)׃

ו׳ וַיִּתֵּן שָׂרֵי מִלְחָמוֹת עַל־הָעָם וַיִּקְבְּצֵם אֵלָיו אֶל־רְחוֹב שַׁעַר הָעִיר וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם לֵאמֹר׃

ז׳ חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחַתּוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וּמִלְפְנֵי כָּל־הֶהָמוֹן אֲשֶׁר־עִמּוֹ כִּי־עִמָּנוּ רַב מֵעִמּוֹ׃

ח׳ עִמּוֹ זְרוֹעַ בָּשָׂר וְעִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעָזְרֵנוּ וּלְהִלָּחֵם מִלְחֲמֹתֵנוּ וַיִּסָּמְכוּ הָעָם עַל־דִּבְרֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ {פ}

ט׳ אַחַר זֶה שָׁלַח סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עֲבָדָיו יְרוּשָׁלַיִמָה וְהוּא עַל־לָכִישׁ וְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ עִמּוֹ עַל־יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְעַל־כָּל־יְהוּדָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם לֵאמֹר׃

י׳ כֹּה אָמַר סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל־מָה אַתֶּם בֹּטְחִים וְיֹשְׁבִים בְּמָצוֹר בִּירוּשָׁלִָם׃

על מה אתם בוטחים. לפי שכתוב (במלכים ב׳ י״א) בה׳ אלהי ישראל בטח וגם כתיב שם וימרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדת בי׃

ויושבים במצור בירושלים. כדכתיב (כאן) למות ברעב ובצמא׃

י״א הֲלֹא יְחִזְקִיָּהוּ מַסִּית אֶתְכֶם לָתֵת אֶתְכֶם לָמוּת בָּרָעָב וּבַצָּמָא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יַצִּילֵנוּ מִכַּף מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃

י״ב הֲלֹא־הוּא יְחִזְקִיָּהוּ הֵסִיר אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר לִפְנֵי מִזְבֵּחַ אֶחָד תִּשְׁתַּחֲווּ וְעָלָיו תַּקְטִירוּ׃

הלא הוא יחזקיהו. הבוטח באלהיו הלא הוא פשע ואפילו אם היה יכולת לעזור לו לא יהיה עוזרו כי חטא לו שהסיר **את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלים לפני מזבח אחד תשתחוו** ולא מוטב שיתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלים לפני אחד או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה שהיו סבורים שכל אותן במות שהסיר כדלעיל (ל״ח) ויגדע את האשרה וגו׳ שהיו בנוים לשם אלהי ישראל׃

י״ג הֲלֹא תֵדְעוּ מָה עָשִׂיתִי אֲנִי וַאֲבוֹתַי לְכָל עַמֵּי הָאֲרָצוֹת הֲיָכוֹל יָכְלוּ אֱלֹהֵי גּוֹיֵ הָאֲרָצוֹת לְהַצִּיל אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי׃

י״ד מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הֶחֱרִימוּ אֲבוֹתַי אֲשֶׁר יָכוֹל לְהַצִּיל אֶת־עַמּוֹ מִיָּדִי כִּי יוּכַל אֱלֹהֵיכֶם לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדִי׃

החרימו אבותי. פול מלך אשור ותגלת פלאסר׃

ט״ו וְעַתָּה אַל־תַּשִּׂיאוּ אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ וְאַל־תַּאֲמִינוּ לוֹ כִּי־לֹא יוּכַל כָּל־אֱלֹוהַּ כָּל־גּוֹי וּמַמְלָכָה לְהַצִּיל עַמּוֹ מִיָּדִי וּמִיַּד אֲבוֹתָי אַף כִּי אֱלֹהֵיכֶם לֹא־יַצִּילוּ אֶתְכֶם מִיָּדִי׃

ט״ז וְעוֹד דִּבְּרוּ עַבְדָּיו עַל־יְהוָה הָאֱלֹהִים וְעַל יְחִזְקִיָּהוּ עַבְדּוֹ׃

י״ז וְסֵפָרִים כָּתַב לְחָרֵף לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵאמֹר עָלָיו לֵאמֹר כֵּאלֹהֵי גּוֹיֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ עַמָּם מִיָּדִי כֵּן לֹא־יַצִּיל אֱלֹהֵי יְחִזְקִיָּהוּ עַמּוֹ מִיָּדִי׃

> **וספרים כתב לחרף לה׳ אלהי.** ובמלכי׳ (ב׳ י״ט) ובישעיה (ל״ז) כתיב ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית ה׳ ויפרשהו חזקיהו לפני ה׳׃

י״ח וַיִּקְרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית עַל־עַם יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה לְיָרְאָם וְלִבְהָלָם לְמַעַן יִלְכְּדוּ אֶת־הָעִיר׃

> **בקול גדול יהודית וגו׳.** ליראם ולבהלם כאן סתם הענין ובמלכים מפורש היטב מה אמר להם וגם בישעיה׃

י״ט וַיְדַבְּרוּ אֶל־אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ מַעֲשֵׂה יְדֵי הָאָדָם׃ {ס}

> **וידברו אל אלהי ירושלים.** מי שכתב ספר זה הוא קובל על נבל זה סנחריב שחירף אלהים חיים׃
>
> **כעל אלהי עמי הארץ.** שהם מעשה ידי אדם ודמו את אלהי יוצרנו יוצר הכל לאלהי העמים שהם מעשה ידיהם כמו שאמר לעיל מי בכל אלהי וגו׳ כי לא יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי׃

כ׳ וַיִּתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וְישַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא עַל־זֹאת וַיִּזְעָקוּ הַשָּׁמָיִם׃ {ס}

> **ויתפלל יחזקיהו.** במלכים ובישעיה מפורשת התפילה׃

כ״א וַיִּשְׁלַח יְהוָה מַלְאָךְ וַיַּכְחֵד כָּל־גִּבּוֹר חַיִל וְנָגִיד וְשָׂר בְּמַחֲנֵה מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּשָׁב בְּבֹשֶׁת פָּנִים לְאַרְצוֹ וַיָּבֹא בֵּית אֱלֹהָיו (ומיציאו) [וּמִיצִיאֵי] מֵעָיו שָׁם הִפִּילָהוּ בָּחָרֶב׃

> **ומיציאי מעיו.** כדכתיב (שם) ובניו הכוהו בחרב׃

כ״ב וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־יְחִזְקִיָּהוּ וְאֵת | יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם מִיַּד סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וּמִיַּד־כֹּל וַיְנַהֲלֵם מִסָּבִיב׃

כ״ג וְרַבִּים מְבִיאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַ͏ִם וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנַּשָּׂא לְעֵינֵי כָל־הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי־כֵן׃ {פ}

כ״ד בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה יְחִזְקִיָּהוּ עַד־לָמוּת וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר לוֹ וּמוֹפֵת נָתַן לוֹ׃

> **ויתפלל אל ה׳.** כדמפורש במלכים׃
>
> **ויאמר לו.** מה האות׃
>
> **ומופת נתן לו.** וזה לך האות הכל מפורש שם׃

כ״ה וְלֹא־כִגְמַל עָלָיו הֵשִׁיב יְחִזְקִיָּהוּ כִּי גָבַהּ לִבּוֹ וַיְהִי עָלָיו קֶצֶף וְעַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם׃

> **ולא כגמול עליו השיב.** לא כמו שגמל הקב״ה על יחזקיהו שרפאוהו השיב לו יחזקיהו׃
>
> **כי גבה לבו.** שהראה את כל בית נכותו וגו׳ עד ובכל ממשלתו׃
>
> **ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים.** על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה׃

כ״ו וַיִּכָּנַע יְחִזְקִיָּהוּ בְּגֹבַהּ לִבּוֹ הוּא וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם וְלֹא־בָא עֲלֵיהֶם קֶצֶף יְהוָה בִּימֵי יְחִזְקִיָּהוּ׃

> **ויכנע יחזקיהו בגובה לבו.** כדכתיב שם ויאמר חזקיה אל ישעיה טוב וגומר וכשנכנע לא בא עליהם הקצף בימיו׃

כ״ז וַיְהִי לִיחִזְקִיָּהוּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד הַרְבֵּה מְאֹד וְאֹצָרוֹת עָשָׂה־לּוֹ לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְאַבֶן יְקָרָה וְלִבְשָׂמִים וּלְמָגִנִּים וּלְכֹל כְּלֵי חֶמְדָּה׃

ולכל כלי חמדה. עשה מיני אוצרות׃

כ״ח וּמִסְכְּנוֹת לִתְבוּאַת דָּגָן וְתִירוֹשׁ וְיִצְהָר וְאֲרֻוֹת לְכָל־בְּהֵמָה וּבְהֵמָה וַעֲדָרִים לָאֲוֻרוֹת׃

ומסכנות לתבואת. על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות בכל מקום כמו (שמות א) ערי מסכנות לפרעה וכן לעיל (ב ח) ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת ועל כרחך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף׃

וארות לכל בהמה ובהמה. איצטבלאות גדולות׃

כ״ט וְעָרִים עָשָׂה לּוֹ וּמִקְנֵה־צֹאן וּבָקָר לָרֹב כִּי נָתַן־לוֹ אֱלֹהִים רְכוּשׁ רַב מְאֹד׃

ל׳ וְהוּא יְחִזְקִיָּהוּ סָתַם אֶת־מוֹצָא מֵימֵי גִיחוֹן הָעֶלְיוֹן וַיְיַשְּׁרֵם לְמַטָּה־מַעֲרָבָה לְעִיר דָּוִיד וַיַּצְלַח יְחִזְקִיָּהוּ בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ׃

ויישרם למטה מערבה. הנהיגם דרך ישר למטה מערבה לעיר דוד׃

ל״א וְכֵן בִּמְלִיצֵי | שָׂרֵי בָבֶל הַמְשַׁלְּחִים עָלָיו לִדְרֹשׁ הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בָאָרֶץ עֲזָבוֹ הָאֱלֹהִים לְנַסּוֹתוֹ לָדַעַת כָּל־בִּלְבָבוֹ׃

וכן במליצי. שלוחי דוגמא (ראשית מ״ב) כי המליץ בינותם על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח ונופל על פסוק שאמר ויצלח יחזקיהו בכל מעשיו ואחר כל הטוב הזה שהצליחו הקב״ה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלחים אליו׃

לדרוש המופת אשר היה בארץ. לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכותו ומסיפיה לרישיה נדרש׃

ל״ב וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְחִזְקִיָּהוּ וַחֲסָדָיו הִנָּם כְּתוּבִים בַּחֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃

ל״ג וַיִּשְׁכַּב יְחִזְקִיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיְקַבְּרֻהוּ בְּמַעֲלֵה קִבְרֵי בְנֵי־דָוִיד וְכָבוֹד עָשׂוּ־לוֹ בְמוֹתוֹ כָּל־יְהוּדָה וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וַיִּמְלֹךְ מְנַשֶּׁה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ {פ}

במעלה. במיטב כמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא׃

פרק ל״ג

א׳ בֶּן־שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃

ב׳ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּתוֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ג׳ וַיָּשָׁב וַיִּבֶן אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר נִתַּץ יְחִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיָּקֶם מִזְבְּחוֹת לַבְּעָלִים וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרוֹת וַיִּשְׁתַּחוּ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם׃

ד׳ וּבָנָה מִזְבְּחוֹת בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלַם יִהְיֶה־שְּׁמִי לְעוֹלָם׃

בירושלים יהיה שמי לעולם. הפסוק קובל זה מנשה שבנה מזבחו׳ לעכומ״ז בבית שאמר הקב״ה אני רוצה שישכון שמי שם וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלנא הוא, וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגו׳. וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל׃

ה׳ וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה׃

ו׳ וְהוּא הֶעֱבִיר אֶת־בָּנָיו בָּאֵשׁ בְּגֵי בֶן־הִנֹּם וְעוֹנֵן וְנִחֵשׁ וְכִשֵּׁף וְעָשָׂה אוֹב וְיִדְּעוֹנִי הִרְבָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃

ועשה אוב וידעוני. מלא בוי״ו לפי שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אשר עשה׃

ז וַיָּשֶׂם אֶת־פֶּסֶל הַתְּמוּנָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים ׀ אֶל־דָּוִיד וְאֶל־שְׁלֹמֹה בְנוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָשִׂים אֶת־שְׁמִי לְעוֹלָם׃

לעילום. לעולם׃

ח וְלֹא אֹסִיף לְהָסִיר אֶת־רֶגֶל יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הֶעֱמַדְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם רַק ׀ אִם־יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִים לְכָל־הַתּוֹרָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים בְּיַד־מֹשֶׁה׃

ולא אוסיף להסיר את רגל ישראל. מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הקב״ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בבית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישראל מעל האדמה רק אם ישמרו וגו׳ ועתה ויתע מנשה וגו׳ נמצא שעל ידו נסתלקה שכינה וגם אנו עדיין בגלות על ידו׃

ט וַיַּתַּע מְנַשֶּׁה אֶת־יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת רַע מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִשְׁמִיד יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ {פ}

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מְנַשֶּׁה וְאֶל־עַמּוֹ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ׃

יא וַיָּבֵא יְהוָה עֲלֵיהֶם אֶת־שָׂרֵי הַצָּבָא אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מְנַשֶּׁה בַּחֹחִים וַיַּאַסְרֻהוּ בָנְחֻשְׁתַּיִם וַיּוֹלִיכֻהוּ בָּבֶלָה׃

יב וּכְהָצַר לוֹ חִלָּה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיִּכָּנַע מְאֹד מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃

יג וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיֵּעָתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ וַיְשִׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַם לְמַלְכוּתוֹ וַיֵּדַע מְנַשֶּׁה כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

יד וְאַחֲרֵי־כֵן בָּנָה חוֹמָה חִיצוֹנָה ׀ לְעִיר־דָּוִיד מַעְרָבָה לְגִיחוֹן בַּנַּחַל וְלָבוֹא בְשַׁעַר הַדָּגִים וְסָכַב לָעֹפֶל וַיִּגְבִּיהֶהָ מְאֹד וַיָּשֶׂם שָׂרֵי־חַיִל בְּכָל־הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת בִּיהוּדָה׃

לגיחון בנחל. אצל נחל גיחון שם מקום׃

וסבב לעופל. וסבב משם חוזק המגדלים הבנוי׳ במלאכ׳ עופל׃

טו וַיָּסַר אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר וְאֶת־הַפֶּסֶל מִבֵּית יְהוָה וְכָל־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בְּהַר בֵּית־יְהוָה וּבִירוּשָׁלַם וַיַּשְׁלֵךְ חוּצָה לָעִיר׃

וישלך חוצה. ולא שברם ולא גנזם מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו וגו׳ שלקח אותם ממקום שהשליך אותם׃

טז (ויכן) [וַיְכֵן] אֶת־מִזְבַּח יְהוָה וַיִּזְבַּח עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים וְתוֹדָה וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה. שהביא קרבן תודה והתוודה להקב״ה שהשיבו לירושלים ולמלכותו׃

יז אֲבָל־עוֹד הָעָם זֹבְחִים בַּבָּמוֹת רַק לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃

יח וְיֶתֶר דִּבְרֵי מְנַשֶּׁה ׀ וּתְפִלָּתוֹ אֶל־אֱלֹהָיו וְדִבְרֵי הַחוֹזִים הַמְדַבְּרִים אֵלָיו בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּם עַל־דִּבְרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

יט וּתְפִלָּתוֹ וְהֵעָתֵר־לוֹ ׀ כָּל־חַטָּאתוֹ וּמַעְלוֹ וְהַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בָהֶם בָּמוֹת וְהָעֲמִיד הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסִלִים לִפְנֵי הִכָּנְעוֹ הִנָּם כְּתוּבִים עַל דִּבְרֵי חוֹזָי׃

ותפלתו. היאך נתפלל׃

והעתר לו. והשיבו על מלכותו׃

כ וַיִּשְׁכַּב מְנַשֶּׁה עִם־אֲבֹתָיו וַיְקַבְּרֻהוּ בְּבֵיתוֹ וַיִּמְלֹךְ אָמוֹן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ {פ}

ויקברוהו ביתו. כמו בביתו (ובמלכים ב׳ כ״ח) כתוב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו:

כ״א בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אָמוֹן בְּמָלְכוֹ וּשְׁתַּיִם שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם:

כ״ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה אָבִיו וּלְכָל־הַפְּסִילִים אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה אְבִיו זִבַּח אָמוֹן וַיַּעַבְדֵם:

כ״ג וְלֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יְהוָה כְּהִכָּנַע מְנַשֶּׁה אָבִיו כִּי הוּא אָמוֹן הִרְבָּה אַשְׁמָה:

כ״ד וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו עֲבָדָיו וַיְמִיתֻהוּ בְּבֵיתוֹ:

כ״ה וַיַּכּוּ עַם־הָאָרֶץ אֵת כָּל־הַקֹּשְׁרִים עַל־הַמֶּלֶךְ אָמוֹן וַיַּמְלִיכוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יֹאשִׁיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו: {פ}

פרק ל״ד

א׳ בֶּן־שְׁמוֹנֶה שָׁנִים יֹאשִׁיָּהוּ בְמָלְכוֹ וּשְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם:

ב׳ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדַרְכֵי דָוִיד אָבִיו וְלֹא־סָר יָמִין וּשְׂמֹאול:

ג׳ וּבִשְׁמוֹנֶה שָׁנִים לְמָלְכוֹ וְהוּא עוֹדֶנּוּ נַעַר הֵחֵל לִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵי דָוִיד אָבִיו וּבִשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה הֵחֵל לְטַהֵר אֶת־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם מִן־הַבָּמוֹת וְהָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסִלִים וְהַמַּסֵּכוֹת:

והוא עודנו נער החל לדרוש. פתרון אע״פ שהיה נער החל לדרוש אלהי דוד אביו דוגמת (ראשית ל״ו) והוא נער את בני בלהה ויבא יוסף את דבתם רעה ואין תימה בדבר אבל אם היה בן שלשים שנה לא היה עושה וזה תימה שהיה נער ואף ע״פ כן החל לדרוש וגו׳:

החל לטהר את יהודה וירושלם. מן הבמות והאשרים שעשה מנשה וחדשה אמון בנו כדלמעלה (ב׳ ל״ג) וישב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגו׳:

ד׳ וַיְנַתְּצוּ לְפָנָיו אֶת מִזְבְּחוֹת הַבְּעָלִים וְהַחַמָּנִים אֲשֶׁר־לְמַעְלָה מֵעֲלֵיהֶם גִּדֵּעַ וְהָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסִלִים וְהַמַּסֵּכוֹת שִׁבֵּר וְהִדַּק וַיִּזְרֹק עַל־פְּנֵי הַקֹּבְרִים הַזֹּבְחִים לָהֶם:

והחמנים. צורות חמה:

אשר למעלה. שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוי׳ לו כל זה עשה מנשה כדכתיב לעיל (שם) וישתחוה לכל צבא השמים ויעבוד אות׳:

ויזרוק על פני הקברים. כאן נתקיים מה שאמר לירבעם (במלכים א׳ י״ג) כה אמר ה׳ הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם את כהני הבמות המקטרים:

ה׳ וַעֲצָמוֹת כְּהֲנִים שָׂרַף עַל־[מִזְבְּחוֹתָם] (מזבחותים) וַיְטַהֵר אֶת־יְהוּדָה וְאֶת־יְרוּשָׁלִָם:

ו׳ וּבְעָרֵי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וְשִׁמְעוֹן וְעַד־נַפְתָּלִי (בחר בתיהם) [בְּחָרְבֹתֵיהֶם] סָבִיב:

ובערי מנשה ואפרים וגו׳. מאותן עוללות שנשתיירו מחרב ומשבי סנחריב:

בחרבותיהם. בהר בתיהם כתוב לפי שלא היו כי אם עוללות מעט נתייראו לישב בשפלה כי אם לקבוע בהר בתיהם:

ז׳ וַיְנַתֵּץ אֶת־הַמִּזְבְּחוֹת וְאֶת־הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסִלִים כִּתֵּת לְהֵדַק וְכָל־הַחַמָּנִים גִּדַּע בְּכָל־אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיָּשָׁב לִירוּשָׁלִָם: {פ}

ח׳ וּבִשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לְמָלְכוֹ לְטַהֵר הָאָרֶץ וְהַבַּיִת שָׁלַח אֶת־שָׁפָן בֶּן־אֲצַלְיָהוּ וְאֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ שַׂר־הָעִיר וְאֹאָ יוֹאָח בֶּן־יוֹאָחָז הַמַּזְכִּיר לְחַזֵּק אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהָיו:

המזכיר. בכל מקום שכתוב סופר כתוב בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות בין טוב בין רע ויהי לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו:

ט וַיָּבֹאוּ אֶל־חִלְקִיָּהוּ | הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיִּתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵּית־אֱלֹהִים אֲשֶׁר אָסְפוּ־הַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי הַסַּף מִיַּד מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וּמִכֹּל שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל וּמִכָּל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן (וישבי) [וַיָּשֻׁבוּ] יְרוּשָׁלִָם:

אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו'. בחרבותיהם סביב:

י וַיִּתְּנוּ עַל־יַד עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה הַמַּפְקָדִים בְּבֵית יְהוָה וַיִּתְּנוּ אֹתוֹ עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עֹשִׂים בְּבֵית יְהוָה לִבְדּוֹק וּלְחַזֵּק הַבָּיִת:

לבדוק ולחזק. לראות את ערות הארץ (ראשית מ״ב) מתרגמינן ולמחזי ית בדקא דארעא:

יא וַיִּתְּנוּ לֶחָרָשִׁים וְלַבַּנָּים לִקְנוֹת אַבְנֵי מַחְצֵב וְעֵצִים לַמְחַבְּרוֹת וּלְקָרוֹת אֶת־הַבָּתִּים אֲשֶׁר הִשְׁחִיתוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: {ס}

ועצים למחברות. שפנגי״ן בלשון אשכנ״ז:

ולקרות. טרבי״ר בלע״ז:

יב וְהָאֲנָשִׁים עֹשִׂים בֶּאֱמוּנָה בַּמְּלָאכָה וַעֲלֵיהֶם | מַפְקְדִים יַחַת וְעֹבַדְיָהוּ הַלְוִיִּם מִן־בְּנֵי מְרָרִי וּזְכַרְיָה וּמְשֻׁלָּם מִן־בְּנֵי הַקְּהָתִים לְנַצֵּחַ וְהַלְוִיִּם כָּל־מֵבִין בִּכְלֵי־שִׁיר:

לנצח. רומי״ש טרי״ר בלע״ז וכן (עזרא ג׳:ט׳) לנצח על המלאכה וכן שש מאות מנצחים לעיל (ב׳ ב׳):

והלוים כל מבין. בכל מקום אמור לענין שירה הבנה וכן למעלה (א׳ כ״ה) כשהפילו גורלות כתיב כקטן כגדול מבין עם תלמיד וכן (שם) כל המבין בכלי שיר וכתיב וכנניהו (לעיל א׳ ט״ו) שר הלוים וגומר כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסר במשא היאך ישאו כי מבין הוא:

יג וְעַל הַסַּבָּלִים וּמְנַצְּחִים לְכָל־עֹשֵׂה מְלָאכָה לַעֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה וּמֵהַלְוִיִּם סוֹפְרִים וְשֹׁטְרִים וְשׁוֹעֲרִים:

ומהלוים סופרים. לכתוב את הכסף המובא בית ה׳, והיאך גבו אותו:

ושוטרים. במלאכה:

יד וּבְהוֹצִיאָם אֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵּית יְהוָה מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן אֶת־סֵפֶר תּוֹרַת־יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה:

את ספר תורת ה׳ ביד משה. משנה תורה:

טו וַיַּעַן חִלְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶל־שָׁפָן הַסּוֹפֵר סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית יְהוָה וַיִּתֵּן חִלְקִיָּהוּ אֶת־הַסֵּפֶר אֶל־שָׁפָן:

ויתן חלקיהו את הספר אל שפן. שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך:

טז וַיָּבֵא שָׁפָן אֶת־הַסֵּפֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיָּשֶׁב עוֹד אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־נִתַּן בְּיַד־עֲבָדֶיךָ הֵם עֹשִׂים:

וישב עוד את המלך דבר. שמתחלה השיב למלך שליחותו ששלחו המלך לחזק בית ה׳ אלהיו כמו שכתוב למעלה שלח את שפן בן אצליהו וגו׳:

יז וַיַּתִּיכוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּבֵית־יְהוָה וַיִּתְּנוּהוּ עַל־יַד הַמַּפְקְדִים וְעַל־יַד עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה:

ויתיכו. ויציקו כמו (ראשית כ״א) ויצוק שמן ומתרגמינן ואתיך:

יח וַיַּגֶּד שָׁפָן הַסּוֹפֵר לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן וַיִּקְרָא־בוֹ שָׁפָן לִפְנֵי הַמָּלְךְ:

ויגד שפן הסופר. אחר שהשיב המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו:

יט וַיְהִי כְּשָׁמְעַ הַמֶּלֶךְ אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו:

ויקרע את בגדיו. כששמע שהיו קורין (דברים כ״ח:ל״ו) יולך ה׳ אותך ואת מלכך וגומר ודרש בעצמו אשר תקים עליך העם המליכו ולא נביא על פי הדבור:

כ וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּהוּ וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־עַבְדּוֹן בֶּן־מִיכָה וְאֶת שָׁפָן הַסּוֹפֵר וְאֶת עַשָׂיָה עֶבֶד־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃

כ״א לְכוּ דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי וּבְעַד הַנִּשְׁאָר בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר נִמְצָא כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת־יְהוָה אֲשֶׁר נִתְּכָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְרוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עַל־הַסֵּפֶר הַזֶּה׃

אשר נתכה בנו. לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתוך ודוגמתו למטה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה׃

כ״ב וַיֵּלֶךְ חִלְקִיָּהוּ וַאֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ אֶל־חֻלְדָּה הַנְּבִיאָה אֵשֶׁת | שַׁלֻּם בֶּן־[תִּקְוָת] (תוקהת) בֶּן־חַסְרָה שֹׁמֵר הַבְּגָדִים וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַם בַּמִּשְׁנֶה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ כָּזֹאת׃

אל חולדה הנביאה. רבותינו דרשו לפי כי האשה רחמנית יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא׃

שומר הבגדים. אם תרצה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות׃

יושבת בירושלים במשנה. שני חומות היו לעיר והיא יושבת בין שני החומות ותרגומו בית אולפנא פירוש במקום תורה כי לשכה אתת היתה לה לחולדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חולדה היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי סנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות מפני צניעות׃

כ״ג וַתֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִמְרוּ לָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם אֵלָי׃ {ס}

אמרו לאיש. לפי שרצה להפסיק חזון העם על המקום הזה ועל יושביו וכששילם אותו חזון אז מבאר הטיב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקצר נבואת המקום ויושביו ומסלקו ותופשו בנבואת המלך שהוא מרובה׃

כ״ד כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יוֹשְׁבָיו אֵת כָּל־הָאָלוֹת הַכְּתוּבוֹת עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר קָרְאוּ לִפְנֵי מֶלֶךְ יְהוּדָה׃

כ״ה תַּחַת | אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי (ויקטירו) [וַיְקַטְּרוּ] לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִיסֵנִי בְּכֹל מַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם וְתִתַּךְ חֲמָתִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְלֹא תִכְבֶּה׃

כ״ו וְאֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם לִדְרוֹשׁ בַּיהוָה כֹּה תֹאמְרוּ אֵלָיו {ס} כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמָעְתָּ׃

כ״ז יַעַן רַךְ־לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע | מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־דְּבָרָיו עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו וַתִּכָּנַע לְפָנַי וַתִּקְרַע אֶת־בְּגָדֶיךָ וַתֵּבְךְ לְפָנַי וְגַם־אֲנִי שָׁמַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

כ״ח הִנְנִי אֹסִפְךָ אֶל־אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־קִבְרוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו וַיָּשִׁיבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר׃ {ס}

ונאספת אל קבורותיך בשלום. והלא נהרג אלא בשלום מזה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית׃

כ״ט וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־זִקְנֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃

ל׳ וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־יְהוָה וְכָל־אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הָעָם מִגָּדוֹל וְעַד־קָטֹן וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה׃

ספר הברית. הרי כל החרדה שחרד המלך על שנמצא כתוב (שם) יולך ה׳ אותך וראה שקראה התורה אותה ברית (שם) אלה דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית וראה כתוב בסמוך אחריו (שם ל״ט) ושמרתם את דברי וגו׳ ושמרתם אותם גם ראה יאשיהו כתוב בסמוך אתם נצבים היום כולכם וגו׳ עד טפכם נשיכם עד לעברך בברית עד כורת עמך היום אמר אף באותו דוגמא אכרות אף אני ברית ששם כתוב אתם נצבים וגו׳ אף אני ויעמד כל העם הנמצא בירושלים מקטן ועד גדול׃

ל״א וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ עַל־עָמְדוֹ וַיִּכְרֹת אֶת־הַבְּרִית לִפְנֵי יְהוָה לָלֶכֶת אַחֲרֵי יְהוָה וְלִשְׁמוֹר אֶת־מִצְוֹתָיו וְעֵדוֹתָיו וְחֻקָּיו בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַכְּתוּבִים עַל־הַסֵּפֶר הַזֶּה׃

בכל לבבו ובכל נפשו וגו׳. אשר מצא שם כתוב (שם ל׳) ושבת עד ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

ויעמוד המלך על עמדו. ל׳ נצבים:

ל״ב **וַיַּעֲמֵד אֶת כָּל־הַנִּמְצָא בִּירוּשָׁלַם וּבִנְיָמִן וַיַּעֲשׂוּ יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם כִּבְרִית אֱלֹהִים אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם:**

כברית אלהים אלהי אבותיהם. ככל אותן שכתוב שם אלהי אבותיהם לפיכך כתיב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר וכל ברית שלשם על עבודת כוכבים דכתיב (שם כט) ותראו את שקוציהם וגו׳ עד פונה היום מעם ה׳ לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו׳:

ל״ג **וַיָּסַר יֹאשִׁיָּהוּ אֶת־כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת מִכָּל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבֵד אֵת כָּל־הַנִּמְצָא בְּיִשְׂרָאֵל לַעֲבוֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם כָּל־יָמָיו לֹא סָרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם: {ס}**

פרק ל״ה

א׳ **וַיַּעַשׂ יֹאשִׁיָּהוּ בִירוּשָׁלַם פֶּסַח לַיהוָה וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן:**

ויעש יאשיהו בירושלים פסח. לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו:

ב׳ **וַיַּעֲמֵד הַכֹּהֲנִים עַל־מִשְׁמְרוֹתָם וַיְחַזְּקֵם לַעֲבוֹדַת בֵּית יְהוָה: {ס}**

ג׳ **וַיֹּאמֶר לַלְוִיִּם (המבונים) [הַמְבִינִים] לְכָל־יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לַיהוָה תְּנוּ אֶת־אֲרוֹן־הַקֹּדֶשׁ בַּבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶּן־דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵין־לָכֶם מַשָּׂא בַּכָּתֵף עַתָּה עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:**

תנו את ארון הקודש. לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון וישימו תחתיו פסיליהם כדמוכח לעיל (ב׳ ל״ג) במנשה וישם פסל הסמל וגו׳ לפיכך צוה יאשיהו להושיבו וליתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם:

אין לכם משא בכתף. זו טענה אחרת היא ותחילת מלה הוא שאמר להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית ה׳ שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את ה׳ ועמו לפיכך מעתה עבדו את ה׳ אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט ולהפשיט פסחיהן כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו׳:

ד׳ **(והכונו) [וְהָכִינוּ] לְבֵית־אֲבוֹתֵיכֶם כְּמַחְלְקוֹתֵיכֶם בִּכְתָב דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבְמִכְתַּב שְׁלֹמֹה בְּנוֹ:**

ה׳ **וְעִמְדוּ בַקֹּדֶשׁ לִפְלוּגוֹת בֵּית הָאָבוֹת לַאֲחֵיכֶם בְּנֵי הָעָם וַחֲלֻקַּת בֵּית־אָב לַלְוִיִּם:**

לפלגות. למחלוקת לעשות הפסח כהלכתו כדבר ה׳ ביד משה:

ו׳ **וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח וְהִתְקַדְּשׁוּ וְהָכִינוּ לַאֲחֵיכֶם לַעֲשׂוֹת כִּדְבַר־יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: {פ}**

ז׳ **וַיָּרֶם יֹאשִׁיָּהוּ לִבְנֵי הָעָם צֹאן כְּבָשִׂים וּבְנֵי־עִזִּים כֹּל לַפְּסָחִים לְכֹל הַנִּמְצָא לְמִסְפַּר שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּבָקָר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אֵלֶּה מִרְכוּשׁ הַמֶּלֶךְ: {ס}**

וירם יאשיהו לבני העם. דוגמא (מדבר י״ח) כן תרימו גם אתם לשון הפרשה:

לכל הנמצא. לכל ישראל הנמצאים הפריש צאן לפסחים:

למספר שלשים אלף. בין צאן בין כבשים בין עזים:

ובקר שלשת אלפים. לשלמי חגיגה:

ח׳ **וְשָׂרָיו לִנְדָבָה לָעָם לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם הֵרִימוּ חִלְקִיָּהוּ וּזְכַרְיָהוּ וִיחִיאֵל נְגִידֵי בֵּית הָאֱלֹהִים לַכֹּהֲנִים נָתְנוּ לַפְּסָחִים אַלְפַּיִם וְשֶׁשׁ מֵאוֹת וּבָקָר שְׁלֹשׁ מֵאוֹת:**

ט׳ (וכוננהו) [וְכוֹנְנָיְהוּ] וּשְׁמַעְיָהוּ וּנְתַנְאֵל אָחָיו וַחֲשַׁבְיָהוּ וִיעִיאֵל וְיוֹזָבָד שָׂרֵי הַלְוִיִּם הֵרִימוּ לַלְוִיִּם לַפְּסָחִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וּבָקָר חֲמֵשׁ מֵאוֹת׃

י׳ וַתִּכּוֹן הָעֲבוֹדָה וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים עַל־עָמְדָם וְהַלְוִיִּם עַל־מַחְלְקוֹתָם כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃

י״א וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח וַיִּזְרְקוּ הַכֹּהֲנִים מִיָּדָם וְהַלְוִיִּם מַפְשִׁיטִים׃

י״ב וַיָּסִירוּ הָעֹלָה לְתִתָּם לְמִפְלַגּוֹת לְבֵית־אָבוֹת לִבְנֵי הָעָם לְהַקְרִיב לַיהוָה כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר מֹשֶׁה וְכֵן לַבָּקָר׃

י״ג וַיְבַשְּׁלוּ הַפֶּסַח בָּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט וְהַקֳּדָשִׁים בִּשְּׁלוּ בַּפִּירוֹת וּבַדְּוָדִים וּבַצַּלָּחוֹת וַיָּרִיצוּ לְכָל־בְּנֵי הָעָם׃

> **ויבשלו הפסח באש כמשפט.** צלי אש (שמות י״ב)׃
>
> **ויריצו לכל בני העם.** הלוים וכשהכינו לכל ישראל אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין׃

י״ד וְאַחַר הֵכִינוּ לָהֶם וְלַכֹּהֲנִים כִּי הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן בְּהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַחֲלָבִים עַד־לָיְלָה וְהַלְוִיִּם הֵכִינוּ לָהֶם וְלַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן׃

ט״ו וְהַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי־אָסָף עַל־מַעֲמָדָם כְּמִצְוַת דָּוִיד וְאָסָף וְהֵימָן וִידֻתוּן חוֹזֵה הַמֶּלֶךְ וְהַשֹּׁעֲרִים לְשַׁעַר וָשָׁעַר אֵין לָהֶם לָסוּר מֵעַל עֲבֹדָתָם כִּי־אֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם הֵכִינוּ לָהֶם׃

> **חוזה המלך.** כל אחד ואחד היה חוזה׃

ט״ז וַתִּכּוֹן כָּל־עֲבוֹדַת יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְהַעֲלוֹת עֹלוֹת עַל מִזְבַּח יְהוָה כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ׃

י״ז וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים אֶת־הַפֶּסַח בָּעֵת הַהִיא וְאֶת־חַג הַמַּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים׃

י״ח וְלֹא־נַעֲשָׂה פֶּסַח כָּמֹהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִימֵי שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וְכָל־מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל ׀ לֹא־עָשׂוּ כַּפֶּסַח אֲשֶׁר־עָשָׂה יֹאשִׁיָּהוּ וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָא וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ {ס}

> **ולא נעשה פסח כמוהו.** (במלכים ב כ״ג:כ״ב) כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שסרו עשרת שבטים מעל מלכי יהודה וישליטו עליהם מלך לבדם שכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימין עושים פסח לשם ה׳ בירושלים ואלו לשם עבודת כוכבים בבית אל ובדן ודבר זה לא אירע כל ימי השופטים שנחלקו ישראל לשתי משפחות ולא הי׳ להם לכל דור ודור רק שופט א׳ ואותו השופט היה מכריחם ללכת בדרך ה׳ כמפורש בשופטים והי׳ ה׳ עם השופט והושיע׳ מיד אויביהם כל ימי השופט וכל י׳ השבטים היו הולכים לשיל׳ ועושים פסח לשם ה׳ וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושים פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י׳ השבטים ומשהחזיר ירמיה י׳ השבטים לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלים וזהו לא נעשה כפסח הזה לה׳ בירושלים ופתרון זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי נהי נמי דהחזיר ירמיה עשרת שבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלים היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים ובימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרוין על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים אך כך פתרונו וכך פתר לי רבי אליעזר ב״ר משלם זצ״ל ולא נעשה פסת כמוהו מעולם שיתן המלך והשרים בהמות לפסחים די ספוקם ובקר לשלמי חגיגה וצוה ללוים להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו׃

י״ט בִּשְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמַלְכוּת יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה׃

כ׳ אַחֲרֵי כָל־זֹאת אֲשֶׁר הֵכִין יֹאשִׁיָּהוּ אֶת־הַבַּיִת עָלָה נְכוֹ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהִלָּחֶם בְּכַרְכְּמִישׁ עַל־פְּרָת וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ יֹאשִׁיָּהוּ׃

> **אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים.** הפסוק קובל ומקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו שכתוב בו אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס׃
>
> **להלחם בכרכמיש על פרת.** על מלך אשור כדכתיב (במלכים ב כ״ג:כ״ט) ורצה לעבור דרך ארץ ישראל עליו ופרעה נכו לא היה יכול לבוא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישראל שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל׃

ויצא לקראתו. שדרש וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כ״ו:ו׳) אפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אתרי הדלת קמו לסדור כמו שמפורש במסכת תענית:

כ״א וַיִּשְׁלַח אֵלָיו מַלְאָכִים ׀ לֵאמֹר ׀ מַה־לִּי וְלָךְ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־עָלֶיךָ אַתָּה הַיּוֹם כִּי אֶל־בֵּית מִלְחַמְתִּי וֵאלֹהִים אָמַר לְבַהֲלֵנִי חֲדַל־לְךָ מֵאֱלֹהִים אֲשֶׁר־עִמִּי וְאַל־יַשְׁחִיתֶךָּ:

כ״ב וְלֹא־הֵסֵב יֹאשִׁיָּהוּ פָּנָיו מִמֶּנּוּ כִּי לְהִלָּחֵם־בּוֹ הִתְחַפֵּשׂ וְלֹא שָׁמַע אֶל־דִּבְרֵי נְכוֹ מִפִּי אֱלֹהִים וַיָּבֹא לְהִלָּחֵם בְּבִקְעַת מְגִדּוֹ:

ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים. שאמר לו מפי אלהים כי כן אמר ישעיה וסכסכתי מצרים במצרים וזהו שיסד הקליר כל המוניו ללכת ארם נהרים למען לא תעבור חרב כל שהוא באפרים לא שמע לחוזה וישוב אחורים כי נגזרה גזירה לסכסך מצרים במצרים:

כ״ג וַיֹּרוּ הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הֻחֳלֵיתִי מְאֹד:

כ״ד וַיַּעֲבִירֻהוּ עֲבָדָיו מִן־הַמֶּרְכָּבָה וַיַּרְכִּיבֻהוּ עַל רֶכֶב הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיּוֹלִיכֻהוּ יְרוּשָׁלַם וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקִבְרוֹת אֲבֹתָיו וְכָל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם מִתְאַבְּלִים עַל־יֹאשִׁיָּהוּ: {פ}

על רכב המשנה. לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבות הראשונה עיקר ואם יצטרך ישב בשניה בראשונה יצא לפניהם וכשחלה הרכיבוהו על הרכב המשנה:

כ״ה וַיְקוֹנֵן יִרְמְיָהוּ עַל־יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמְרוּ כָל־הַשָּׁרִים ׀ וְהַשָּׂרוֹת בְּקִינוֹתֵיהֶם עַל־יֹאשִׁיָּהוּ עַד־הַיּוֹם וַיִּתְּנוּם לְחֹק עַל־יִשְׂרָאֵל וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל־הַקִּינוֹת:

ויאמו. ו כל השרים לשון שירה משוררים כי גם שירה וקינה בקול אחת נאמרין עליו ניבא עמוס והבאתי את השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן תשעה ושלשים שנים בחצי ימיו דכתיב (תהילים צ׳:י׳) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכתיב (עמוס ח׳:י׳) והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר וזהו שאמר ויאמרו כל השרים ושרות בקינותיהם וכל יהודה וירושלים מתאבלים עליו:

ויתנם לחוק. כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו דוגמא בתשעה באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירות שאירעו בימינו כן יבכיון על מות יאשיהו דוגמא (שופטים י״א:מ׳) ותהי חק בישראל וגומר (שם) לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעה ימים בשנה:

והנם כתובים על הקינות. על ספר הקינות:

כ״ו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲסָדָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה:

וחסדיו ככתוב בתורת ה׳. (ובמלכים ב כ״ג:כ״ה) כתיב וכמוהו לא היה לפניו מלך וזהו שאמר כאן הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה:

כ״ז וּדְבָרָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: {פ}

פרק ל״ו

א׳ וַיִּקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּמְלִיכֻהוּ תַּחַת־אָבִיו בִּירוּשָׁלִָם:

וימליכהו תחת אביו. אע״פ שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו כ״א חדשים:

ב׳ בֶּן־שָׁלוֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה יוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם:

ג׳ וַיְסִירֵהוּ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם בִּירוּשָׁלִַם וַיַּעֲנֹשׁ אֶת־הָאָרֶץ מֵאָה כִכַּר־כֶּסֶף וְכִכַּר זָהָב:

ויסיר. הו מלך מצרים בירושלים מבואר במלכים (שם) היטב ויאסרוהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת:

בירושלים. ממלוך בירושלים:

ויענש את הארץ. ליתן מסים דוגמא וענשו אותו מאה כסף (דברים כ״ב:י״ט):

ד׳ וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם אֶת־אֶלְיָקִים אָחִיו עַל־יְהוּדָה וְיִרוּשָׁלַם וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים וְאֶת־יוֹאָחָז אָחִיו לָקַח נְכוֹ וַיְבִיאֵהוּ מִצְרָיְמָה: {פ}

ויסב את שמו יהויקים. כך דרך המלכים והשרים שמכנים למשרתיהם שם שהם רוצים דוגמא (בראשית מ״א:מ״ה) ויקרא פרעה שם יוסף וגומר וכן (במדבר) ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן (דניאל א׳:ז׳) וישם שר הסריסים שמות וגו׳ והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו:

ויסב את שמו יהויקים. למה קרא שמו יהויקים למעלה מפורש כי לאחר שהרג פרעה יאשיהו המליך מלך והעניש׳ למס עובד:

ה׳ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו:

ו׳ עָלָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לְהוֹלִיכוֹ בָּבֶלָה:

עליו עלה נבוכדנאצר. כי לא יכול פרעה לצאת מארצו כמו שכתוב (במלכים ב כ״ד:ז׳) ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר למלך מצרים שנצח בשנה הרביעית בכרכמיש של נהר פרת כמפורש (בירמיהו מ״ה:א׳):

להוליכו בבלה. ולא הוליכו לאשור אלא בדרך מת והשליך נבלתו וכן ניבא (ירמיהו כ״ב:י״ט) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים והיכן קבורת חמור במעי הכלב וכן מוכיח (במלכים ב כ״ד:ו׳) וישכב יהויקים עם אבותיו ולא כתב ויקברהו:

ז׳ וּמִכְּלֵי בֵּית יְהוָה הֵבִיא נְבוּכַדְנֶאצַּר לְבָבֶל וַיִּתְּנֵם בְּהֵיכָלוֹ בְּבָבֶל:

ומכלי בית ה׳. ומקצת כלי בית ה׳, ועל זה נתנבא ירמיה (כו) כי כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים וגו׳ ומקשה בסדר עולם בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ויתן ה׳ בידו וכאן מוכיח שהיה בי״א למלכות ומה ת״ל בשנת שלש למרדו שנאמר (במלכים ב כ״ד:א׳) ויהי לו יהויקים עבד שלשה שנים וישב וימרוד בו שלשה שנים ובשנת שלשה למרדו עלה עליו והוא שנת שמונה לנבוכדנאצר דאמ׳ מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה כבש יהויקי׳ ושלש׳ שנים מרד בו והוא לא מלך כי אם בשנ׳ ארבע ליהויקים שנ׳ (ירמיהו כ״ה:א׳) בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנצר:

ח׳ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים וְתֹעֲבֹתָיו אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהַנִּמְצָא עָלָיו הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹיָכִין בְּנוֹ תַּחְתָּיו: {פ}

ותועבותיו. שבא על אמו:

והנמצא עליו. כתובת קעקע:

ט׳ בֶּן־שְׁמוֹנֶה שָׁנִים יְהוֹיָכִין בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַעֲשֶׂרֶת יָמִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה:

י׳ וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה שָׁלַח הַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר וַיְבִאֵהוּ בָבֶלָה עִם־כְּלֵי חֶמְדַּת בֵּית־יְהוָה וַיַּמְלֵךְ אֶת־צִדְקִיָּהוּ אָחִיו עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם: {פ}

ולתשובת השנה. שהגלה יהויקים:

עם כלי חמדת בית ה׳. דברים החמודים אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיהו אז לקח הכל עמו במ״ב (כד) מפורש שיצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגו׳:

וימלך את צדקיהו אחיו. אחיו של יהויקים וכן (במלכים שם) וימלך מלך בבל את מתניה דודו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו דודו של יהויכין:

י״א בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְּמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם:

י״ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו לֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא מִפִּי יְהוָה:

ויעש הרע. מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי ה׳ כמפורש (בירמיהו ל״ח:י״ז) ויאמר ירמיה אל צדקיהו כה אמר ה׳ אלהי צבאות אלהי ישראל אם יצא תצא וגומר עד דואג אני את היהודים וגומר וחוץ מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי ה׳ ושעבר על שבועת

נבוכדנאצר אבל בתועבותיו והנמצא עליו על יהויקים לא הרע לעשות, מפי ר׳ אליעזר ב״ר משלם זצ״ל:

י״ג וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר֮ מָרַד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים וַיֶּקֶשׁ אֶת־עָרְפּוֹ֒ וַיְאַמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ מִשּׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

אשר השביעו באלהים. כמפורש (ביחזקאל י״ז) אמר נא לבית המרי וגומר וכל הפרשה נאמר על יהויכין וצדקיהו (שם) ויקח מלכה ושריה ויבא אותם אליו בבלה זה יהויכין וסיעתו (שם) ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית זה צדקיהו:

י״ד גַּם כָּל־שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהָעָם֮ הִרְבּוּ (למעול) [לִמְעֹל־]מַעַל כְּכֹל תּוֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם וַיְטַמְּאוּ֮ אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ בִּירוּשָׁלִָם׃

גם כל שרי הכהנים. להורות את ישראל כדכתיב (דברים כ״ד:ח׳) ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים לא כהנים הדיוטים למחות אלא שרי הכהנים שהיכולת בידם למחות ולא מיחו:

ויטמאו את בית ה׳. בשקוציה׳:

אשר הקדיש בירושלים. לשכן שמו שם לעולם:

ט״ו וַיִּשְׁלַח יְהוָה֩ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם עֲלֵיהֶם בְּיַד מַלְאָכָיו הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ כִּי־חָמַל עַל־עַמּוֹ וְעַל־מְעוֹנוֹ׃

וישלח ה׳. כל זה צדק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכיהם הרעה אלא לאלתר ויטרוף לעד אפו לכך נאמר וישלח ה׳ אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם ולא פעם אחת בשנה או בחודש אלא בכל יום ויום השכם ושלוח:

כי חמל על עמו. ולא חפץ במיתתן:

ועל מעונו. על דירת בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם:

ט״ז וַיִּהְיוּ֙ מַלְעִבִים֙ בְּמַלְאֲכֵי֙ הָאֱלֹהִ֔ים וּבוֹזִ֖ים דְּבָרָ֑יו וּמִתַּעְתְּעִ֣ים בִּנְבִאָ֔יו עַ֚ד עֲל֣וֹת חֲמַת־יְהוָ֔ה בְּעַמּ֖וֹ עַד־לְאֵ֥ין מַרְפֵּֽא׃

ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים. בשלוחי הקדוש ברוך הוא:

ובוזים דבריו. של הקב״ה שודאי הדין עמו שאפילו שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן ויראים לעבור על צוויו בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגו׳:

י״ז וַיַּ֤עַל עֲלֵיהֶם֙ אֶת־מֶ֣לֶךְ (כשדיים) [כַּשְׂדִּ֔ים] וַיַּהֲרֹ֨ג בַּחוּרֵיהֶ֤ם בַּחֶ֙רֶב֙ בְּבֵ֣ית מִקְדָּשָׁ֔ם וְלֹ֥א חָמַ֛ל עַל־בָּח֥וּר וּבְתוּלָ֖ה זָקֵ֣ן וְיָשֵׁ֑שׁ הַכֹּ֥ל נָתַ֖ן בְּיָדֽוֹ׃ {ס}

ויעל עליהם את מלך כשדים. שהם אומה שפלה שנאמר (ישעיה כג) הן כשדים עם לא היה וכאן נתקיים (דברים ל״ב) הם קנאוני בלא אל וגומר עד בגוי נבל אכעיסם:

ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם. והושב להם גמולם שכתוב ויטמאו את בית ה׳ ונתקיים מה שאמר (יחזקאל ט׳) והכו אל תחוס עיניכם וגו׳ עד צאו ויצאו והכו בעיר:

ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישש. מה שאין כן מנהג אנשי חיילים כשנוצחים במלחמה והורגי׳ אנשי המלחמה אבל על זקן בחור ובתולה חומלים ומתמלאים רחמים וגם נבואת משה רבינו נתקיימה (דברים לב) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה וגומר:

י״ח וְכֹל֙ כְּלֵ֣י בֵֽית־הָאֱלֹהִ֔ים הַגְּדֹלִ֖ים וְהַקְּטַנִּ֑ים וְאֹצְר֤וֹת בֵּית־יְהוָה֙ וְאֹצְר֣וֹת הַמֶּ֔לֶךְ וְשָׂרָ֖יו הַכֹּ֥ל הֵבִ֖יא בָּבֶֽלָה׃

וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים. שנותרו מגלות יהויקים ויכניה:

י״ט וַיִּשְׂרְפוּ֙ אֶת־בֵּ֣ית הָאֱלֹהִ֔ים וַיְנַתְּצוּ֙ אֵ֣ת חוֹמַ֣ת יְרוּשָׁלִַ֔ם וְכָל־אַרְמְנוֹתֶ֖יהָ שָׂרְפ֣וּ בָאֵ֑שׁ וְכָל־כְּלֵ֥י מַחֲמַדֶּ֖יהָ לְהַשְׁחִֽית׃

כ׳ וַיַּגֶל֙ הַשְּׁאֵרִ֣ית מִן־הַחֶ֔רֶב אֶל־בָּבֶ֖ל וַיִּהְיוּ־לוֹ֙ וּלְבָנָ֔יו לַעֲבָדִ֖ים עַד־מְלֹ֥ךְ מַלְכ֖וּת פָּֽרַס׃

ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס. ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכות פרס עד אותו הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותי׳ והוא שכתוב (ויקרא כו) כל ימי השמה תשבות:

כ״א לְמַלֹּאת֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה בְּפִ֖י יִרְמְיָ֑הוּ עַד־רָצְתָ֥ה הָאָ֛רֶץ אֶת־שַׁבְּתוֹתֶ֖יהָ כָּל־יְמֵ֣י הָשַׁמָּ֔ה שָׁבְתָ֖ה לְמַלֹּ֥אות שִׁבְעִ֖ים שָׁנָֽה׃ {ס}

עד רצתה הארץ את שבתותיה. תרצה, כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותיה:

כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה. של שמיטה ויובל שבטלו ישראל בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעים שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישראל בארצם ארבע מאות ושלשים שנה מהם ג׳ מאות ותשעים משנכנסו לארץ עד שגלו ממנה עשרת השבטים ואתה מוצא אותם מפורשים מאתים וארבעים ושלשה משמלך ירבעם עד שהגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים שהכעיסו קי״א שנים והשאר סתומים הוא שנא׳ (ביתזקאל ד׳) ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגו׳ שלש מאות ותשעים יום וגו׳ וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלים ארבעים שנה כיצד עשרים ושתים של מנשה כדכתיב (מלכים ב כ״א:ג׳) ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ״ב שנים ול״ג עשה תשובה הרי נ״ה מלך, ושתים דאמון וי״א דיהויקים הרי ל״ה שנה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ושלשים הרי לארבע מאות שנה ס״ד שמיטין ויובלות ל״ה שנים הרי ה׳ שמיטין הרי ס״ט ושנת היובל האחרונה נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבעים שנה מקודשים של שמיטה שלא שמטום ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר (ויקרא כ״ז) אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר עולם וכאן מסיים בזה דברי הימים לפי שאמר למלאות שבעים שנה הוצרך לומר כאן פסוקים אלו ושל עזרא (תחלתו) להודיענו כשכלו אותן שבעים שנה היאך חזר הגלגל שחזרו לארצם לכך הוצרך לומר כאן בשנת אחת לכורש מלך פרס עד מי בכם מכל עמו ויעל ולכך נוספת וי״ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא משוך וסדור אחר ספר דניאל וכך וי״ו מוסב מזה לזה:

כ״ב וּבִשְׁנַ֣ת אַחַ֗ת לְכ֙וֹרֶשׁ֙ מֶ֣לֶךְ פָּרַ֔ס לִכְלוֹת֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה בְּפִ֖י יִרְמְיָ֑הוּ הֵעִ֣יר יְהוָ֗ה אֶת־רוּחַ֙ כֹּ֣רֶשׁ מֶ֣לֶךְ־פָּרַ֔ס וַיַּעֲבֶר־קוֹל֙ בְּכָל־מַלְכוּת֔וֹ וְגַם־בְּמִכְתָּ֖ב לֵאמֹ֥ר: {ס}

את רוח כורש. רצונו:

ויעבר קול. כרוז הכריז לכל בני מלכותו:

וגם במכתב. שלח לכל בני מלכותו לאמר:

כ״ג כֹּה־אָמַ֞ר כֹּ֣רֶשׁ | מֶ֣לֶךְ פָּרַ֗ס כָּל־מַמְלְכ֨וֹת הָאָ֜רֶץ נָתַ֤ן לִי֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וְה֥וּא־פָקַ֖ד עָלַ֑י לִבְנ֥וֹת־לוֹ֙ בַּ֣יִת בִּירוּשָׁלַ֔͏ִם אֲשֶׁ֖ר בִּיהוּדָ֑ה מִי־בָכֶ֗ם מִכָּל־עַמּ֛וֹ יְהוָ֥ה אֱלֹהָ֖יו עִמּ֥וֹ וְיָעַֽל׃

כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ. שאני מושל מלך על כל ממלכות:

והוא פקד עלי. והוא צוה עלי על ידי ישעיה לבנות לו בית בירושלים שנאמר (ישעיהו מ״ד:כ״ח) האומר לכורש רועי וגו׳, כה אמר ה׳ למשיחו לכורש (שם מ״ה) וכבר נאמרה לו נבואה זו של ישעיהו:

אשר ביהודה. ירושלים במדינות יהודה:

מי בכם מכל עמו ה׳ אלהיו עמו ויעל. כך היה הכרוז על המדינות מי בכל עמו של הקב״ה יבוא לבנות ביתו אשר בירושלים:

ויעל. ויהי הקב״ה בעזרו ובעזרתינו: